

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАРЧЕНКО ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

УДК 336.02:004

ДИСЕРТАЦІЯ

НОВІТНЯ ПАРАДИГМА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

 Л. І. Марченко

*Звертаючись за змістом з іменами
приміряємою дисертації, що були
подаєні до ради.*

Науковий керівник:
Десятнюк Оксана Миронівна,
доктор економічних наук,
професор

Вчений секретар **Кідмея Т.О.**

Тернопіль – 2023

АНОТАЦІЯ

Марченко Л.І. Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2023.

Дисертація присвячена вивченню теоретичних, методичних і практичних аспектів формування новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації суспільства.

В сучасних умовах цифровізація та перехід до передових технологій виступає важливим процесом розбудови фіскальної політики держави. Електронні сервіси в системі фіскального адміністрування створюються та запроваджуються з метою підвищення ефективності функціонування контролюючих органів у сфері оподаткування, а також оптимізації процедур нарахування, декларування та сплати податків і зборів. Актуальним завданням сьогодення виступає формування новітньої парадигми фіскальної політики для її стабілізації, адекватного функціонування та подальшого розвитку в умовах цифрової трансформації суспільства на основі науково-обґрунтованих теоретичних постулатів і методичних підходів.

В дисертаційній роботі здійснено теоретичний аналіз визначень сутності фіскальної політики від національних та зарубіжних авторів, на підставі чого запропоновано авторське її визначення як симбіоз фінансових, економічних, правових, адміністративних заходів держави й органів місцевого самоврядування у сфері управління доходами та видатками бюджетів з метою забезпечення сталого економічного розвитку, стимулювання інвестиційно-інноваційної активності, підвищення соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних і юридичних осіб у контексті поліпшення добробуту населення. Таке обґрунтування, на відміну від існуючих дозволяє агрегувати спільні заходи всіх суб'єктів

фіскального простору в контексті нарощування фіскального потенціалу держави та органів місцевого самоврядування.

В дисертації обґрунтовано науково-теоретичні засади формування новітньої парадигми фіскальної політики держави в контексті імплементації інформаційних систем і технологій фіскального адміністрування. Це продукуватиме певні ефекти, які трансформуються оптимізацією процедур фіскального адміністрування у контексті здійснення контрольних-моніторингових функцій податковими органами, а також удосконаленням функціоналу інформаційно-сервісного супроводу податкових розрахунків і декларативних заходів платників податків. Аргументовано, що такий дуалістичний симбіоз у архітектоніці новітньої парадигми фіскальної політики держави на основі цифрових технологій забезпечить прозорість механізму нарахування й сплати податків і зборів, а також контролю платників податків за процесами перерозподілу бюджетних ресурсів у контексті максимального задоволення потреб населення.

Систематизовано гіпотези щодо трансформування податкового інструментарію фіскальної політики, ураховуючи тенденції поширення інформаційних технологій та цифровізації фіскального простору. Обґрунтовано, що основною передумовою для цифровізації фіскального адміністрування, як пріоритетної детермінанти фіскального простору, є формування уніфікованої інформаційно-технологічної бази, яка компонуватиметься за рахунок інформаційних ресурсів суб'єктів фіскальної політики. Доведено, що імплементація концептуальних підходів цифровізації фіскального простору сприятиме досягненню балансу між ефективністю та соціальною справедливістю в оподаткуванні.

Констатовано, що технологія штучного інтелекту за останні кілька років набула бурхливого розвитку та поширення практично в усіх сферах економіки. Фіскальна політика також не уникла трансформації завдяки можливостям штучного інтелекту та Blockchain. З урахуванням цього, встановлено, що ключовими особливостями фіскального адміністрування

виступають обробка величезних масивів фінансової інформації; можливість здійснювати ґрунтовний аналіз реєстрів даних; ідентифікація наявних розбіжностей в податкових розрахунках та декларуванні; здійснення моніторингу бюджетно-податкових ризиків; оперативне реагування на потреби суб'єктів фіскального простору; покращення ефективності процедур податкового контролю тощо. До того ж використання цифрових технологій може підвищити рівень довіри до фіскальної політики держави, що сприятиме подальшому розвитку економіки та соціальному зростанню.

Практичний моніторинг й аналіз основних показників здійснення фіскальної політики в Україні засвідчив, що ключовим аспектом формування доходів виступає податковий інструментарій. Встановлено, що податкові надходження у структурі Державного бюджету України мали позитивну динаміку у 2012-2021 рр., однак в умовах правового режиму воєнного стану бюджетні ресурси держави, також активно формувалися за рахунок коштів від закордонних країн і міжнародних організацій.

У дисертації здійснено формалізацію взаємозв'язків між структурно-функціональними компонентами парадигми фіскальної політики держави на основі багатовимірного математичного аналізу, кластерного підходу та врахування впливу бюджетно-податкових інструментів на забезпечення соціальної сфери. За допомогою побудови двофакторних лінійно-регресійних моделей встановлено вплив податкових надходжень та міжбюджетних трансфертів на фінансове забезпечення соціальної сфери у регіональній (кластерній) площині.

Виявлено, що в Україні постійно відбувається процес удосконалення фіскальної політики, однак сукупно фіскальний потенціал усіх податків і зборів залишається невикористаним. Причинами цього є ухилення від сплати податкових платежів, податкові пільги, податкова заборгованість та недоліки в самому фіскальному адмініструванні, зокрема через недостатній рівень його цифровізації.

Обґрунтовано напрямки модернізації підходів фіскального регулювання електронної комерції, які враховують міжнародні зобов'язання України та ґрунтуються на встановленні чітких правил розподілу й оподаткування прибутків, отриманих від транскордонної діяльності, та протидії ухиленню від сплати податків шляхом переведення прибутків багатонаціональних компаній до юрисдикцій з низьким рівнем оподаткування. Такий підхід сприятиме активізації партнерських відносин між контролюючими органами в сфері оподаткування суб'єктами підприємницької діяльності в контексті розвитку електронної комерції та забезпечення додаткових фінансових резервів Зведеного бюджету України.

Констатовано, що інтенсифікація темпів формування інформаційного суспільства здійснює позитивний вплив на співпрацю між органами Державної податкової служби України та платниками податків в контексті акумулювання бюджетних ресурсів держави та органів місцевого самоврядування.

Акцентовано в перспективі ефективніше використовувати функціонал системи електронного декларування в оподаткуванні доходів і майна фізичних осіб. Запропоновано імплементувати в систему електронного декларування автоматичний механізм розрахунку сплати податків після введення платником величини бази оподаткування. Забезпечити це можна за рахунок вибору ставки податку та податкових пільг. Моніторинг та аналіз звітно-статистичних даних акумулювання податку на доходи фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів засвідчив його зростаючий тренд, що, безумовно, відбулося внаслідок запровадження системи електронного декларування майнового стану державних службовців. Саме надходження від податку на доходи фізичних осіб і податку на нерухомість спроможні стати каталізатором забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад в післявоєнний період соціально-економічної відбудови України.

У результаті дослідження систематизовано ефекти та наслідки цифровізації фіскального адміністрування як ключової детермінанти новітньої парадигми фіскальної політики для держави та суспільства. Аргументовано, що використання технологій штучного інтелекту, роботизації, Blockchain у фіскальному адмініструванні дасть змогу оцінити бюджетні та податкові ризики з вилученням некоректних висновків для контролюючих органів, а також поліпшить ефективність контролю за трансфертним ціноутворенням у контексті недопущення випадків ухилення від сплати податків і зборів.

Доведено, що комбінуючи дискреційну та недискреційну фіскальну політику з метою акумулювання бюджетних ресурсів, а також залучаючи всіх суб'єктів її інституційного забезпечення, на рівні держави мають бути встановлені чітко визначені межі, що завадить виникненню критичних явищ і надасть змогу побудувати підґрунтя для імплементації цифрових технологій.

Формування ефективної держави можливе передусім у разі концентрації зусиль на фундаментальних завданнях фіскальної політики в системі державного регулювання економіки, адже в умовах цифрової трансформації суспільства, модернізація інструментів і важелів фіскального регулювання, як правило, приводить до успішного досягнення основних соціально-економічних цілей держави.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дисертації основні положення апробовані та доведені до рівня практичних рекомендацій щодо вдосконалення й модернізації фіскальної політики в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави і територіальних громад; реформування діяльності податкових органів на базі цифровізації процедур адміністрування податків і зборів та контрольно-моніторингових заходів; підвищення ефективності електронного декларування доходів і майна громадян в умовах цифрової трансформації;

поліпшення процесу взаємодії між платниками податків та суб'єктами, які використовують бюджетні кошти.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, Міністерства цифрової трансформації України, Головного управління Державної податкової служби України в Тернопільській області, а також у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету, при викладанні навчальних «Податкова система», «Фіскальне адміністрування», «Адміністрування податків», «Податки та фіскальна політика», «Цифрові технології декларування податкових зобов'язань».

Ключові слова: фіскальна політика, новітня парадигма фіскальної політики, фіскальне адміністрування, інформаційні технології в оподаткуванні, електронна комерція, цифрова трансформація.

ANNOTATION

Marchenko L.I. The modern paradigm of fiscal policy in the conditions of digital transformation of society. – The manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Economic Sciences by Specialty 08.00.08. – Money, Finance and Credit. West Ukrainian National University. Ternopil, 2023.

The dissertation is devoted to the study of theoretical, methodological and practical aspects formation of the newest paradigm of fiscal policy of Ukraine in the conditions of digital transformation of society.

In today's conditions, digitization and the transition to advanced technologies are an important process of developing the state's fiscal policy. Electronic services in the system of fiscal administration are created and implemented in order to increase the effectiveness of the functioning of control bodies in the field of taxation, as well as to optimize the procedures for calculation, declaration and payment of taxes and fees. The urgent task of today is the formation of the latest paradigm of fiscal policy for its stabilization,

adequate functioning and further development in the conditions of digital transformation of society on the basis of scientifically based theoretical postulates and methodological approaches.

In the dissertation, a theoretical analysis of the definitions of the essence of fiscal policy from national and foreign authors was carried out, on the basis of which the author's definition was proposed as a symbiosis of financial, economic, legal, administrative measures of the state and local self-government bodies in the field of managing budget revenues and expenditures in order to ensure a stable economic development, stimulation of investment and innovation activity, improvement of social justice in taxation of individuals and legal entities in the context of improving the welfare of the population. This justification, unlike the existing ones, allows for the agglomeration of joint measures of all subjects of the fiscal space in the context of increasing the fiscal potential of the state and local self-government bodies.

The dissertation substantiates the scientific and theoretical foundations of the formation of the newest paradigm of the fiscal policy of the state in the context of the implementation of information systems and technologies of fiscal administration. This will produce certain effects, which will be transformed by the optimization of fiscal administration procedures in the context of the implementation of control and monitoring functions by tax authorities, as well as by improving the functionality of information and service support for tax calculations and declarative actions of taxpayers. It is argued that such a dualistic symbiosis in the architecture of the newest paradigm of the state's fiscal policy based on digital technologies will ensure the transparency of the mechanism for the calculation and payment of taxes and fees, as well as the control of taxpayers over the processes of redistribution of budgetary resources in the context of maximum satisfaction of the population's needs.

Hypotheses regarding the transformation of the tax toolkit of fiscal policy are systematized, taking into account the trends in the spread of information technologies and the digitalization of the fiscal space. It is substantiated that the

main prerequisite for the digitalization of fiscal administration, as a priority determinant of the fiscal space, is the formation of a unified information and technological base, which will be composed at the expense of information resources of fiscal policy subjects. It has been proven that the implementation of conceptual approaches to the digitalization of the fiscal space will contribute to achieving a balance between efficiency and social justice in taxation.

It has been established that artificial intelligence technology has rapidly developed and spread in almost all spheres of the economy over the past few years. Fiscal policy has also not escaped transformation thanks to the possibilities of artificial intelligence and Blockchain. Taking this into account, it was established that the key features of fiscal administration are the processing of huge arrays of financial information; the ability to carry out a thorough analysis of data registers; identification of existing discrepancies in tax calculations and declarations; implementation of monitoring of budget and tax risks; prompt response to the needs of the subjects of the fiscal space; improving the efficiency of tax control procedures, etc. In addition, the use of digital technologies can increase the level of trust in the fiscal policy of the state, which will contribute to the further development of the economy and social growth.

Practical monitoring and analysis of the main indicators of the implementation of fiscal policy in Ukraine proved that the key aspect of revenue generation is the tax instrument. It was established that tax revenues in the structure of the State Budget of Ukraine had positive dynamics in 2012-2021, however, under the legal regime of martial law, the state's budgetary resources were also actively formed at the expense of funds from foreign countries and international organizations.

The dissertation formalized the relationships between the structural and functional components of the paradigm of the state's fiscal policy on the basis of multidimensional mathematical analysis, the cluster approach and taking into account the influence of budget and tax instruments on the provision of the social sphere. Using the construction of two-factor linear regression models, the impact

of tax revenues and interbudgetary transfers on the financial support of the social sphere at the regional (cluster) level was determined.

It was revealed that the process of improving the fiscal policy is constantly taking place in Ukraine, but the overall fiscal potential of all taxes and fees remains unused. The reasons for this are tax evasion, tax benefits, tax arrears and shortcomings in the fiscal administration itself, in particular due to the insufficient level of its digitalization.

The directions for modernization of approaches to the fiscal regulation of e-commerce, which take into account Ukraine's international obligations and are based on the establishment of clear rules for the distribution and taxation of profits received from cross-border activities and countering tax evasion by transferring the profits of multinational companies to jurisdictions with a low level of taxation are substantiated. This approach will contribute to the activation of partnership relations between the controlling bodies in the field of taxation by business entities in the context of the development of electronic commerce and the provision of additional financial reserves of the Consolidated Budget of Ukraine.

It was established that the intensification of the pace of formation of the information society has a positive effect on the cooperation between the bodies of the State Tax Service of Ukraine and taxpayers in the context of the accumulation of budgetary resources of the state and local self-government bodies.

It is emphasized to use more effectively in the future the functionality of the electronic declaration system in the taxation of income and property of individuals. It is proposed to implement an automatic tax payment calculation mechanism in the electronic declaration system after the taxpayer enters the amount of the tax base. This can be ensured by choosing the tax rate and tax benefits. Monitoring and analysis of reporting and statistical data on the accumulation of personal income tax to budgets of all levels confirmed its growing trend, which, of course, occurred as a result of the introduction of the system of electronic declaration of property status of civil servants. It is income from personal income tax and real estate tax that can become a catalyst for

ensuring the socio-economic development of territorial communities in the post-war period of socio-economic reconstruction of Ukraine.

As a result of the study, the effects and consequences of the digitalization of fiscal administration as a key determinant of the newest paradigm of fiscal policy for the state and society were systematized. It is argued that the use of artificial intelligence, robotics, and Blockchain technologies in fiscal administration will make it possible to assess budgetary and tax risks with the extraction of incorrect conclusions for regulatory bodies, as well as improve the effectiveness of control over transfer pricing in the context of preventing cases of tax and fee evasion.

It has been proven that by combining discretionary and non-discretionary fiscal policy with the aim of accumulating budget resources, as well as involving all subjects of its institutional support, clearly defined boundaries should be established at the state level, which will prevent the occurrence of critical phenomena and make it possible to build a foundation for the implementation of digital technologies.

The formation of an effective state is possible primarily in the case of concentrating efforts on the fundamental tasks of fiscal policy in the system of state regulation of the economy, because in the conditions of digital transformation of society, the modernization of tools and levers of fiscal regulation, as a rule, leads to the successful achievement of the main socio-economic goals of the state.

Practical significance of the obtained results. The basic provisions outlined in the dissertation have been tested and brought to the level of practical recommendations for the improvement and modernization of fiscal policy in the context of ensuring the socio-economic development of the state and territorial communities; reforming the activities of tax authorities on the basis of digitalization of tax administration procedures and fees and control and monitoring measures; increasing the efficiency of electronic declaration of income and property of citizens in the conditions of digital transformation;

improving the process of interaction between taxpayers and entities that use budget funds.

The main results of the research are used in the activities of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Finance, Tax and Customs Policy, the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, the Main Department of the State Tax Service of Ukraine in the Ternopil region, as well as in the educational process of West Ukrainian National University, when teaching the educational courses «Tax system», «Fiscal administration», «Tax administration», «Taxes and fiscal policy», «Digital technologies for declaring tax obligations».

Keywords: fiscal policy, modern paradigm of fiscal policy, fiscal administration, information technologies in taxation, e-commerce, digital transformation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Marchenko L.I. The impact of fiscal policy on ensuring the development of the social sphere in Ukraine. *Economics and Education*. 2022. Vol. 7. № 4. P. 27-34 (0,69 д.а.).

2. Десятнюк О.М., Марченко Л.І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 4 (69). С. 8-19 (особистий внесок автора: виокремлено вектори удосконалення податкової політики України в умовах трансформації національної економіки) (0,45 д.а.).

3. Марченко Л.І. Екологічні тенденції фіскальної політики України та країн Європейського Союзу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1512-Article%20Text-1451-1-10-20220808.pdf> (0,65 д.а.).

4. Десятнюк О.М., Ткачик Ф.П., Марченко Л.І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності.

Наукові праці НДФІ. 2022. Вип. 1. С. 24-33 (особистий внесок автора: проведено аналіз ефектів та ризиків здійснення податкової політики в країнах – членах ЄС) (0,25 д.а.).

5. Марченко Л.І. Діджиталізація системи податкового адміністрування в Україні з урахуванням досвіду розвинених країн світу. Економічний аналіз. 2022. Том. 32. № 4. С. 127-134 (0,58 д.а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Марченко Л.І. Інституційне забезпечення фіскальної політики в Україні. Глобалізаційні виклики інноваційного розвитку економіки, держави, бізнесу : Матер. II Всеукр. наук.-практ. Internet конф. (м. Тернопіль, 22 грудня 2017 р.). Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. С. 47-50 (0,14 д.а.).

7. Марченко Л.І. Вплив фіскальної політики на соціальну сферу. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів : Матер. XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18 квітня 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 112-113 (0,14 д.а.).

8. Marchenko L.I. Tendencies of development of fiscal policy at the local level in Ukraine. Information potential of socio-economic development of the state and regions : Proceedings of the Conference (Gromadka, Poland, April 20, 2020). Gromadka, Poland, 2020. P. 154-155 (0,15 д.а.).

9. Марченко Л.І., Романчук М.А. Соціально-регулюючий потенціал оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів : Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 02 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 36-38. (особистий внесок здобувача: обґрунтовано напрями вирішення проблем соціальної справедливості та фіскальної ефективності в оподаткуванні доходів фізичних осіб) (0,08 д.а.).

10. Марченко Л.І. Перспективи використання цифрових технологій в оподаткуванні в Україні. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи

розвитку : Зб. матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 травня 2022 р.). К.: КНЕУ, 2022. С. 196-199 (0,21 д.а.).

11. Марченко Л.І. Актуальні тенденції гармонізації непрямого оподаткування в Європейському Союзі. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права в XXI столітті : Зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 15 квітня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. С. 71-73 (0,15 д.а.).

12. Марченко Л.І. Аналітичні підвалини фіскальної політики у контексті формування бюджетних ресурсів. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій : Зб. тез допов. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 30 травня 2022 р.). Тернопіль-Братислава, ЗУНУ, 2022. С. 183-185 (0,16 д.а.).

13. Марченко Л.І. Практика та проблематика фіскального регулювання електронної комерції в Україні. Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність : Матер. II Міжнар. наук. конф. (м. Чернівці, 26 серпня 2022 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 43-45 (0,23 д.а.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	12
1.1. Науково-теоретичні засади фіскальної політики в період цифрової трансформації.....	12
1.2. Теоретико-концептуальні основи формування новітньої парадигми фіскальної політики держави в умовах цифровізації.....	31
1.3. Сутність та роль цифрової трансформації фіскального адміністрування як детермінанти фіскальної політики.....	48
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	67
2.1. Компаративний аналіз процесів формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів.....	67
2.2. Емпіричні засади моделювання впливу фіскальних інструментів у контексті забезпечення пріоритетів суспільного розвитку.....	86
2.3. Методика функціонування системи електронного декларування доходів і майна громадян в умовах цифрової трансформації суспільства.....	108
Висновки до розділу 2.....	122
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	125
3.1. Світовий досвід цифровізації діяльності суб'єктів фіскального адміністрування.....	125
3.2. Напрямки модернізації фіскального регулювання електронної комерції в Україні.....	148
3.3. Вектори формування новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації суспільства.....	165
Висновки до розділу 3.....	180
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	214

ВСТУП

За роки незалежності України фіскальна політика зазнавала перманентних змін. Глобальна цифровізація детермінувала необхідність перегляду стратегічних пріоритетів її реалізації, зумовивши створення належних фінансових і організаційних умов у контексті формування максимально прозорого фіскального простору.

Ефективність реалізації фіскальної політики визначається спроможністю податкових органів адекватно та гнучко реагувати на виклики, що постають на кожному етапі цифрової трансформації суспільства. За активної цифровізації фіскального адміністрування ці загрози проявляються через юридичні колізії, обмеженість фіскальних повноважень, відсутність альтернативних програмних продуктів у контексті електронного декларування податкових зобов'язань і фіскального регулювання електронної комерції.

Подальша цифровізація інструментів фіскальної політики за окреслених викликів значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку України та супроводжується теоретико-методичними й організаційно-правовими проблемами трансформаційного періоду. Саме це актуалізує необхідність розробки новітньої парадигми фіскальної політики для її подальшого розвитку в умовах цифрової трансформації суспільства на основі науково обґрунтованих теоретичних постулатів і методичних підходів.

Вагомий внесок у розробку науково-методологічних засад фіскальної політики зробили зарубіжні вчені: С. Брю, К. Віксель, Р. Дорнбуш, Дж.-М. Кейнс, А. Лаффер, К. Макконнелл, В. Парето, В. Петті, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Е. Селігман, А. Сміт, Дж. Стігліц та інші.

Теоретичним і практичним підвалинам впливу фіскальної політики на соціальні та економічні процеси присвятили свої наукові доробки українські вчені: В. Андрущенко, Л. Баранник, З. Варналій, О. Десятнюк,

Т. Єфименко, Ю. Іванов, Т. Кошук, А. Крисоватий, М. Крупка, І. Лютий, В. Мельник, П. Мельник, С. Онишко, Т. Паєнтко, О. Сидорович, Л. Сідельникова, А. Соколовська, Д. Серебрянський, М. Слатвінська, Л. Тарангул, О. Терещенко, В. Федосов, І. Чугунов, К. Швабій, І. Школьник, С. Юрій і багато інших.

Особливості використання цифрових технологій у фінансовій сфері, зокрема у фіскальному адмініструванні, дослідили у своїх працях зарубіжні науковці та фахівці: М. Беккер, С. Бреннен, В. Джусванто, Д. Еванс, К. Каршнер, Д. Крейс, П. Кругман, Е. Мюррей, М. Ольберт, Р. Рой, Р. Сіммс, Ч. Спенгель, П. Хеллер, Г. Шибусава та ін. Серед когорти українських учених питанням цифровізації фіскального простору присвячено праці Н. Гавриленко, Ж. Жигалкевич, Р. Залуцького, А. Колісник, Д. Котелевець, Л. Матвейчук, Н. Мельничук, Н. Педченко, А. Подольської, Н. Рудик, Н. Синютки, М. Токар, О. Шевцова, І. Якушко та багато ін.

Незважаючи на те, що згадані вище науковці висвітлювали окремі аспекти цифровізації процедур адміністрування податків і зборів податковими органами та їх перерозподілу, а також тенденції використання платниками податків інформаційних технологій у податкових розрахунках і формуванні податкової звітності, обґрунтування необхідності формування новітньої парадигми фіскальної політики в сучасних умовах цифрових трансформацій залишаються поза їхньою увагою. З огляду на це, формування нового парадигмального підходу до реалізації фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства з використанням методів наукового пізнання, теоретичного осмислення й емпіричного обґрунтування прагматичних засад її ефективного функціонування та розвитку набуває виняткового значення.

Відтак актуальність і об'єктивна необхідність подальшого дослідження зазначених проблем визначили вибір теми, мету та завдання дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Матеріали дисертації були складовою науково-дослідної роботи кафедри податків та фіскальної політики Західноукраїнського національного університету за темою: «Діджиталізація фіскального простору в контексті забезпечення національної безпеки України» (державний реєстраційний номер 0121U109486). У межах виконання теми автором розроблено теоретико-концептуальні підходи до цифрової трансформації фіскального простору держави в контексті забезпечення ефективного функціонування всіх його суб'єктів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-концептуальних засад формування новітньої парадигми фіскальної політики і розроблення практичних рекомендацій щодо її реалізації в Україні в умовах цифрової трансформації суспільства.

Реалізація мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- обґрунтувати науково-теоретичні засади фіскальної політики в умовах цифрової трансформації для уточнення понятійного апарату;
- поглибити наукові підходи до формування новітньої парадигми фіскальної політики держави в умовах цифрової трансформації суспільства;
- розкрити діалектику та сутність цифрової трансформації фіскального адміністрування як ключової детермінанти новітньої парадигми фіскальної політики;
- провести аналітичне оцінювання процесів формування використання бюджетних ресурсів для виокремлення детермінант формування новітньої парадигми фіскальної політики України;
- здійснити моніторинг і змодельовати вплив фіскальних інструментів на формування фінансового потенціалу держави та органів місцевого самоврядування у контексті забезпечення пріоритетів суспільного розвитку;
- поглибити науково-методичні підходи розвитку системи електронного декларування доходів і майна громадян для виявлення та

усунення ймовірних фіскальних ризиків;

– дослідити світовий досвід цифровізації діяльності суб'єктів фіскального адміністрування з метою його імплементації в український фіскальний простір;

– провести моніторинг практики фіскального регулювання електронної комерції в Україні для виявлення її недоліків та вироблення напрямів вдосконалення;

– сформулювати пропозиції щодо формування новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації суспільства.

Об'єктом дослідження є фіскальна політика в умовах цифрової трансформації.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти формування новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації суспільства.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою роботи є фундаментальні положення теорії фінансів, теорії публічних фінансів, теорії державного регулювання економіки. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: історико-логічний (при визначенні передумов і чинників формування підходів до ідентифікації фіскальної політики держави); діалектичний метод пізнання — при дослідженні сутності і значення феномену фіскальної політики в умовах цифрової економіки; теоретичного узагальнення і порівняння — для розвитку категорійного апарату, ідентифікації тенденцій цифровізації фіскального простору; інституційний (при дослідженні інституційного фіскального середовища державного регулювання суспільного сектору економіки); економетричного моделювання (зокрема, кореляційно-регресійний аналіз — при встановленні залежностей (впливів) податкових надходжень та бюджетних видатків на соціальну сферу); системний підхід — при обґрунтуванні базових атрибутів фіскального регулювання соціально-економічних процесів, формуванні новітньої парадигми

фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації; абстрактно-логічний — для теоретичних узагальнень, формулювання висновків та пропозицій за результатами дослідження.

Інформаційну основу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України з питань фінансів, фіскальної політики та цифрової трансформації соціально-економічного середовища, дані Міністерства фінансів України, Міністерства цифрової трансформації України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Державного веб-порталу бюджету для громадян, матеріали періодичних видань, українська й зарубіжна фахова література, монографічні дослідження та публікації в інших популярних виданнях українських і зарубіжних науковців з питань фінансів, бюджетної та податкової політики, цифровізації адміністрування податків і зборів тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні науково-методичних підходів щодо розроблення новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації суспільства та виробленні пропозицій науково-практичного характеру для її реалізації в сучасних умовах.

Результати дослідження, що містять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

удосконалено:

– теоретико-концептуальні підходи до обґрунтування сутності фіскальної політики, що дало змогу сформулювати її визначення як симбіозу фінансових, економічних, правових та адміністративних заходів держави й органів місцевого самоврядування у сфері управління доходами і видатками бюджетів з метою забезпечення сталого економічного розвитку, стимулювання інвестиційно-інноваційної активності, підвищення соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних і юридичних осіб у

контексті поліпшення добробуту населення. Таке розуміння сутності фіскальної політики, на відміну від існуючих, ураховує спільні заходи всіх суб'єктів фіскального простору, а також акцентує на меті реалізації фіскальної політики задля нарощування фіскального потенціалу держави і територіальних громад;

– концептуальні засади формування загальнодержавної інформаційної системи фіскального адміністрування, які, на відміну від наявних, ґрунтуються на цифровізації облікової політики суб'єктів господарської діяльності, процесів розрахунку податкових зобов'язань, процедур декларування й сплати податків та зборів, і дають змогу в агрегованому вигляді акумулювати податкову інформацію з метою спрощення й уніфікації контрольних-моніторингових дій податкових органів;

– науково-методичний підхід до прогнозування частки фіскальних втрат від оподаткування доходів громадян, який ґрунтується на застосуванні інструментарію економіко-математичного моделювання, зокрема методу найменших квадратів, і вводить в алгоритм функціонування системи електронного декларування автоматичний механізм розрахунку й сплати податків після введення платником величини бази оподаткування та модуль верифікації оподаткування задекларованого доходу чи майна. Такий підхід, на відміну від наявних, дає змогу кількісно оцінити можливі фіскальні втрати від оподаткування доходів громадян і на цій підставі запропонувати напрями вдосконалення системи електронного декларування доходів і майна фізичних осіб;

– наукові підходи до формування новітньої парадигми фіскальної політики держави, які, на відміну від тих, що застосовують нині, в умовах інтенсифікації та дифузії інформаційних технологій і електронних сервісів дають змогу ефективно функціонувати дуальному фіскальному простору. Це сприяє, з одного боку, інноватизації та модернізації фіскального адміністрування у контексті здійснення контрольних-моніторингових

функцій податковими органами, а з іншого — поліпшенню інформаційно-сервісного супроводу податкових розрахунків і процедур декларування податкових зобов'язань платниками податків. Такий дуалістичний симбіоз продукуватиме суспільні ефекти, які трансформуються прозорим механізмом нарахування і сплати податків і зборів та контролем платників податків за процесами перерозподілу бюджетних ресурсів у контексті максимального задоволення потреб населення;

набули подальшого розвитку:

– організаційно-інституційні засади цифровізації фіскального простору держави в контексті його архітектоніки, що дало змогу дослідити транспарентність взаємодії його суб'єктів (фіскальних органів, платників податків, споживачів суспільних благ), сформулювати систему формальних (інформаційне середовище) і неформальних (соціальні норми та фактори) інституцій, з'ясувати проблеми в інституційному забезпеченні цифровізації фіскального простору та розробити рекомендації щодо їхнього усунення;

– науково-організаційні підходи до модернізації фіскального регулювання електронної комерції, які враховують міжнародні зобов'язання України та ґрунтуються на встановленні чітких правил розподілу й оподаткування прибутків, отриманих від транскордонної діяльності, та протидії ухиленню від сплати податків шляхом переведення прибутків багатонаціональних компаній до юрисдикцій з низьким рівнем оподаткування. Це дає змогу реалізувати новітні механізми оподаткування ПДВ діяльності нерезидентів в Україні, вивести з «тіні» імпортні поштові відправлення та удосконалити процедури оподаткування доходів від підприємницької діяльності суб'єктів електронної комерції;

– науково-методичні підходи до визначення детермінант впливу трансформації фіскальної політики на соціально-економічний розвиток держави, які обґрунтовують необхідність використання цифрових технологій і електронних сервісів для забезпечення прозорості та достовірності бюджетно-податкової інформації й ефективної комунікації

економічних агентів з податковими органами. Це сприятиме поліпшенню моніторингу та підвищить ефективність контролю за бюджетними видатками в контексті забезпечення пріоритетів суспільного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення й модернізацію фіскальної політики в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави і територіальних громад, можна використовувати в практичній діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та профільних інституцій. Результати дисертаційної роботи впроваджені в практичну діяльність Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики (довідка №126-01/1162 від 17.10.2022 р.), Головного управління Державної податкової служби України в Тернопільській області (довідка №11825/6/19-00-01-01-06 від 20.10.2022 р.), Міністерства цифрової трансформації України (довідка №1/11-5-М-134-23-72-2023 від 16.01.2023 р.).

Науково-теоретичні положення дисертації використовуються навчальному процесі Західноукраїнського національного університету при викладанні навчальних дисциплін «Податкова система», «Фіскальне адміністрування», «Адміністрування податків», «Податки та фіскальна політика», «Цифрові технології декларування податкових зобов'язань» (довідка № 126-28/142 від 30.01.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібним науковим дослідженням. Сформульовані в дисертаційній роботі висновки, рекомендації та пропозиції сформульовані автором самостійно і є його науковим здобутком.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації були предметом обговорення й отримали схвальні відгуки на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Глобалізаційні виклики інноваційного розвитку економіки, держави,

бізнесу» (м. Тернопіль, 2017 р.), «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Тернопіль, 2019 р.), «Information potential of socio-economic development of the state and regions» (Gromadka, Poland, 2020), «Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів» (м. Тернопіль, 2020 р.), «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку (м. Київ, 2022 р.), «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права у XXI столітті» (м. Полтава, 2022 р.), «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій» (м. Тернопіль, 2022 р.), «Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність» (м. Чернівці, 2022 р.).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 13 наукових праць, зокрема: 4 публікації — у наукових фахових виданнях України, 1 публікація — у виданні іншої держави, що належить до Європейського Союзу (Латвія), 8 праць — апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих праць становить 4,91 д. а. (особисто автору належить 3,88 д. а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки друкованого тексту. Основний текст роботи розміщений на 188 сторінках. У роботі подано 15 таблиць, 48 рисунків і 15 формул. Список використаних джерел складається з 216 найменувань і розміщений на 25 сторінках, 14 додатків розміщені на 21 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

1.1. Науково-теоретичні засади фіскальної політики в період цифрової трансформації

Дослідження сучасних тенденцій функціонування та можливостей удосконалення фіскальної політики держави актуалізується в період стабілізації соціально-економічних процесів в Україні. Фіскальна політика є однією з ключових домінант фінансової політики держави, що здатна забезпечити ефективне регулювання економіки. До того ж в умовах активізації євроінтеграційних процесів й надання Україні статусу країни кандидата на вступ до Європейського Союзу, посилюється значення інституційного забезпечення фіскальної політики України. Загальновідомо, що фіскальна політика здійснюється залежно від етапу розвитку національної економіки, що підкреслює її динамічний характер, однак незмінними пріоритетами в контексті реалізації залишаються макроекономічна стабільність, ефективна бюджетна політика, підтримка інвестиційної та стимулювання інноваційної діяльності, забезпечення соціальних стандартів через перерозподільчі процеси тощо. Ефективність фіскальної політики передбачає конкретизацію цілей і завдань, методів і механізмів її реалізації при збалансованому державному регулюванні, враховуючи ринкові процеси й динаміку глобальних змін, яку диктує перманентна цифровізація. Відповідно, дослідження актуальних тенденцій фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства набуває виняткового значення та сприятиме формуванню нових теоретичних

підходів і практичних рішень щодо її вдосконалення й адаптації до українських реалій.

Сучасний розвиток української держави супроводжують усі економічні явища та процеси, які притаманні ринковій економіці й актуальним трансформаціям у суспільстві. Тому вагому роль у державному регулюванні економіки відіграє фіскальна політика, яка не тільки здійснює функцію акумулювання фінансових ресурсів, необхідних для виконання завдань і функцій держави, але й сприяє формуванню відповідних економічних умов щодо стимулювання діяльності всіх суб'єктів господарювання розвитку соціальної сфери, поліпшенню суспільного добробуту.

У сучасних реаліях фіскальна політика України піддається впливу низки факторів дестабілізуючого характеру, до яких можемо віднести такі: масивність, складність, нестабільність й неоднозначність окремих норм бюджетно-податкового законодавства; неузгодженість окремих законодавчих актів; незбалансованість прав та обов'язків суб'єктів податкових відносин; невраховування потреб та умов діяльності підприємств; недостатнє виконання регулюючої та (або) стимулюючої функцій податків для суб'єктів бізнесу; нерівномірний розподіл податкового навантаження [1, с. 252]; а також невисокий рівень податкової культури, свідомості та грамотності платників податків тощо. Варто також акцентувати увагу на відносно низькому рівні модернізації технічного та технологічного забезпечення процесів адміністрування податків і зборів, зокрема низькій активності освоєння інноваційних підходів в оподаткуванні, що в умовах цифровізації створює перепони на шляху реалізації фіскальної політики в Україні.

Говорячи про негативні фактори впливу на фіскальну політику, наголосимо на існуванні «бар'єрів» у контексті пожвавлення інвестиційної та інноваційної діяльності через негативний її вплив на функціонування суб'єктів малого та середнього бізнесу. Така ситуація посилює без того

негативні тенденції у діяльності підприємств, а подальший вплив дестабілізуючих факторів фіскальної політики, може продукувати різні фінансові ризики для платників податків, що не сприятиме проведенню ефективних соціальних трансформацій [2, с. 131]. Відповідно, потребують перегляду детермінанти реалізації фіскальної політики, оскільки вона через ефективне використання відповідного інструментарію повинна здійснювати поряд з регулятивним та стабілізаційним, стимулюючий вплив на діяльність сумлінних платників податків; у воєнний час підтримувати суб'єктів підприємницької діяльності, які постраждали від військової агресії; реалізовувати перспективні інвестиційні проекти у соціально-екологічній та інноваційній сферах.

Отже, формування фінансових ресурсів держави та територіальних громад в умовах транспарентності фіскальних відносин вимагає від органів державного управління та місцевого самоврядування здійснення адекватної європейським стандартам фіскальної політики, домінанта якої — використання таких інструментів, які продукуватимуть максимальні ефекти для держави та суспільства загалом.

Зокрема, Т. Паєнтко акцентує увагу на таких інструментах фіскальної політики як структура видатків бюджету, бюджетні інвестиції, трансферти, бюджетний дефіцит, а також податкові інструменти (податкове навантаження, податкові ставки, податкові пільги, спеціальні (альтернативні) режими оподаткування, податкові канікули, податковий кредит, розстрочення, відстрочення податкових платежів тощо) [3]. І. Грицюк зазначає, що інструменти фіскальної політики покликані забезпечити макроекономічну рівновагу, збалансованість економіки, реальні об'єми національного виробництва, зайнятість, інфляцію тощо [4, с. 148]. Поряд з цим, за допомогою інструментів фіскальної політики держава може ефективно регулювати доходи і видатки бюджету, стимулювати чи обмежувати підприємницьку активність, впливати на рівень інфляції і безробіття. Вважаємо, що інструменти фіскальної політики становлять

логічно обґрунтовану сукупність засобів, які використовує держава з метою мобілізації фінансових ресурсів задля формування доходів державного та місцевих бюджетів.

На нашу думку, провідна роль в цьому контексті належить податковим платежам, які за умови раціонального адміністрування, спроможні стати каталізатором стабілізації економічного та інноваційного розвитку України.

Безумовно, податок є одним із основних понять у фінансовій науці та важливим інструментом фіскальної політики, що через розподільчі процеси впливає на забезпечення соціального розвитку. Складність розуміння його сутності обумовлена тим, що це одночасно економічне, господарське, правове та соціальне явище. Зауважимо, що у своїх дослідженнях такі вчені класики як К. Макконелл, С. Брю та С. Флін [5], а також Е. Селігман [6] здійснюють трактування податку підкреслюючи його примусовий характер. Зокрема сутність податку ними тлумачиться як примусовий збір, що справляється державою з домашніх господарств та підприємств для покриття видатків, спричинених загальнодержавними потребами, що нівелюють вигоди платників податків.

В. Андрущенко під податком розуміє: «демократичний за процедурою встановлення, але примусовий за формою стягнення платіж індивідів і корпорацій, призначений для трансферту фінансових ресурсів з приватного сектора в державний з метою фінансування суспільних, загальнонаціональних, урядових потреб способом, альтернативним емісії та позикам» [7, с. 29].

А. Крисоватий ідентифікує податок, як: «обов'язковий платіж, який законодавчо встановлює держава, сплачують юридичні та фізичні особи в процесі перерозподілу частини вартості ВВП (валового внутрішнього продукту) й акумулюють у централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою функцій» [8, с. 23].

В. Синчак тлумачить податок як: «обов'язковий платіж державі, який сплачується платниками та податковими агентами до відповідних бюджетів, або адмініструється уповноваженими державними органами відповідно до законодавства для фінансування видатків держави на безеквівалентній основі» [9, с. 29].

У зазначених визначеннях чітко простежується обов'язковість його сплати, а також відображається мета — для задоволення потреб держави. Вважаємо, що потреби держави потребують конкретизації в частині врахування соціальних пріоритетів, а щодо платників податків ці блага повинні реалізовуватися в обсязі, який вони «заплатили» у формі податку.

Опрацювання низки джерел економічної літератури дозволяє констатувати, що в наукових дослідженнях наявна різнополярність думок щодо тлумачення сутності податку, проте, на нашу думку, найточніше відображають його сутність визначення, які ми об'єднали у філософський та економічний підходи (табл. 1.1).

У контексті зазначеного, доцільно зауважити, що основна роль податку полягає у формуванні фінансового потенціалу держави задля забезпечення державних програм соціального розвитку. А це своєю чергою вимагає, щоб держава, здійснюючи фіскальну політику, забезпечила необхідні умови для ефективного адміністрування податків і зборів до бюджетів різного рівня.

Водночас, платники податків мають демонструвати сумлінність їх сплати, оскільки самі виступають кінцевими споживачами суспільних благ, що фінансуються за рахунок бюджетних ресурсів.

Саме фіскальна політика за допомогою ефективного адміністрування податків і раціонального розподілу видатків державного бюджету здійснює регулювання ділової активності суб'єктів господарювання, а також здатна розв'язати більшість соціальних проблем, які виникають на різних стадіях функціонування держави.

Основні наукові підходи щодо визначення сутності податку

Підхід у дослідженні	Автор	Роки життя	Суть підходу
Філософський	Ф. Аквінський	1226–1274	Податок — дозволена форма поборів
	Ф. Бекон	1561–1626	Податки послаблюють мужність народу
	Т. Гоббс	1588–1679	Податок — ціна, якою купується мир в державі
	Ш. Монтеск'є	1689–1755	Податки — плата громадянина за охорону його особистої і майнової безпеки
	Ф. Вольтер	1694–1778	Сплачувати податок — віддавати частину свого, щоб зберегти решту
Економічний	В. Мірабо	1715–1789	Податок — це попередня сплата за надання захисту громадського порядку
	А. Сміт	1723–1790	Податок — це тягар, який накладає держава у формі закону, що передбачає і його розмір, і порядок сплати
	Д. Рікардо	1771–1823	Податки — це та частина продукту землі і праці країни, яка надходить у розпорядження уряду
	Ж. Симонд де Сисмонді	1773–1842	Податки — плата за «насолоду»: правосуддя, захист власності, громадський порядок і таке інше
	Д. Кейнс	1883–1946	Податки — «вбудовані механізми гнучкості», які амортизують кризові явища
	А. Лаффер	1940	Податки — чинник економічного розвитку та регулювання

Джерело: складено на основі [3, с. 62]

На думку М. Гомона, «фіскальна політика — дуже складне та поліаспектне явище, а її результатами можуть бути як стримування й уповільнення економічного розвитку, так і стимулювання підприємницької діяльності та підвищення рівня суспільного добробуту» [10, с. 673]. Такий підхід має історичні витоки, які відображені в дослідженнях науковців — класиків економічної думки — щодо поділу фіскальної політики на дискреційну (цілеспрямовані ситуативні зміни) і недискреційну (автоматичну).

На думку М. Соф'їна, фіскальну політику в сучасному тлумаченні розглядають як: «сукупність фінансових заходів держави у сфері управління

бюджетом, податками й витратами з метою регулювання ділової активності, стримування коливань сукупного попиту, впливу на рівень зайнятості, інфляції та інших макроекономічних показників економіки» [11, с. 9].

Ю. Іванов розкриває поняття «фіскальна політика», базуючись на трьох підходах:

- 1) «перший підхід — це вузькоспрямований, який відрізняється прагненням ідентифікувати сферу застосування фіскальної політики винятково сферою податків;
- 2) другий — функціонально-цільовий, відрізняється виділенням функціональних можливостей та економічної сутності податків, зазначенням поточних цілей реалізації фіскальної політики;
- 3) третій — стратегічно орієнтований, відрізняється виділенням цільових стратегічних орієнтирів, перспективних вимог та рамкових обмежень фіскальної політики» [12, с. 38].

Безумовно, такий універсальний підхід сприяє більш широкому розкриттю сутності цієї категорії, проте в кожному з них простежується акцент на призначенні фіскальної політики винятково для цілей держави, що, на нашу думку, є дискусійним, оскільки поза увагою залишаються соціальні цілі. Вважаємо, що призначення фіскальної політики полягає в обов'язковому порядку забезпечувати поліпшення добробуту громадян.

Підтвердженням цього виступають тези С. Юрія та А. Крисоватого, які акцентують увагу на тому, що: «фіскальна політика виступає мірою участі держави у забезпеченні ефективності економіки, регулювання доходів населення та зайнятості, умов для формування соціально вагомих потреб населення» [13, с. 88]. Такий підхід дає підстави стверджувати про соціальну орієнтованість фіскальної політики, яка досягається за допомогою ефективного використання необхідного інструментарію.

Нам також імпонує підхід Т. Меркулової, наукова позиція якої полягає в тому, що «фіскальна політика у сучасному її розумінні являє собою сукупність фінансових заходів держави у сфері управління

бюджетом, податками і витратами з метою регулювання ділової активності, стримування коливань сукупного попиту, впливу на рівень зайнятості, інфляції та інших макроекономічних показників економіки» [14, с. 119]. Крім того, фіскальна політика разом із кредитно-грошовою політикою є чи не головним макроекономічним інструментом регулювання ринкової економіки та через урядові закупівлі, податки й трансфертні платежі впливає на національний дохід і реальний ВВП.

У контексті дослідження доцільно також розглянути трактування фіскальної політики у наукових працях визначних вчених, які представляють різні наукові школи та течії (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Систематизація наукових поглядів щодо сутності фіскальної політики

Наукові течії та представники	Науковий доробок	Трактування фіскальної політики
Меркантилізм		
Т. Ман	«Про багатство Англії в зовнішній торгівлі» (рукопис 1630 р., надруковано після смерті — 1664 р.)	«Одним із перших дослідив суперечності від запровадження державного регулювання зовнішньо-торгівельних операцій, показав окремі прорахунки в наповненні державної скарбниці через запровадження ринкових бар'єрів у вигляді мита на експортно-імпортні товари й обмеження вивезення капіталу» [15, с. 11–14].
Класична школа політичної економії		
У. Петті	«Трактат про податки і збори» (1662 р.)	Фіскальну політику тлумачать як «інструмент впливу на заможність країни. Податки не впливають на кількість грошей, а тому і не збільшують багатство держави, податки на споживання мають бути горизонтально справедливими, регулярними та відповідати принципу пропорційності» [16, с. 48]. Надмірне зловживання акцизами «спричиняє надлишкове оподаткування бідного населення» [17, с. 55].
Д. Рікардо	«Принципи політичної економії та оподаткування» (1817 р.)	Фіскальну політику ідентифікує через «фіскальний тиск у вигляді державних податків і зборів, що стримують процес отримання й акумулювання капіталу. Запропоновано прогресивну шкалу оподаткування доходів, аргументовано перевагу в оподаткуванні предметів розкоші над товарами повсякденного вжитку» [18, с. 231].

Продовження таблиці 1.2

Кейнсіанство		
Дж. Кейнс	«Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.)	Аналізує фіскальну політику та визначає її як «інструмент державного регулювання. Державний бюджет має безумовний вплив на економічне зростання, стимулює споживання та збільшує зайнятість населення. Своєю чергою здійснення державних витрат відбувається за рахунок коштів державного бюджету, основним джерелом формування і поповнення якого є податки. Податки — це найважливіший важіль регулювання ринкової економіки» [19, с. 65].
Теорія економіки пропозиції		
А. Лаффер	«Теорія стимулювання зростання виробництва за рахунок зниження податків» (1981 р.)	Фіскальну політику розглядають як «інструмент у діяльності уряду, що впливає на економічну поведінку ринкових суб'єктів, їхні доходи та стимули до праці» [20, с. 29].
Монетаристська школа економіки		
М. Фрідмен	«Монетарна та фіскальна основа для економічної стабільності» (1948 р.)	Наводиться нерозривність взаємозв'язку між грошовою масою та «фіскальною політикою», а саме: «приріст грошової маси в обігу, зумовлений фіскальною політикою, породжує економічну нестабільність. Фрідмен вважав, що для забезпечення економічного зростання необхідно знижувати податки» [21, с. 262–263], завдяки чому зросте ділова активність, а також зайнятість.
Дж. Стігліц	«Економіка державного сектору» (1988 р.)	Досліджував фіскальну політику через «податковий тиск та оптимальну структуру системи оподаткування, яка має на меті підвищити добробут населення» [22, с. 27–28]
Дж. Б'юкенен	«Фіскальна теорія і політична економія» (1960 р.)	Фіскальну політику розглядав як «політику, що спрямована на забезпечення збалансованого бюджету шляхом маневрування державними витратами та податками» [23, с. 4].

Джерело: складено на основі [15-23]

Отже, урахувавши таку різнополярність у визначеннях, констатуємо, що серед дослідників складно ідентифікувати єдність щодо розуміння поняття фіскальної політики: одна когорта вчених тлумачить у вузькому сенсі, зводячи суто до справляння податків, інша — значно ширше характеризує її сутність, акцентуючи на джерелах наповнення державного та місцевих бюджетів, а також на управлінні видатками. На наше

переконання, уніфікація поглядів науковців за першим і другим підходом є тим симбіозом, за яким точніше викристалізовується сутність фіскальної політики держави.

Широкий зміст сучасної фіскальної політики залежить від «економічних, політичних і соціально-культурних чинників, оскільки вона є засобом розподілу та перерозподілу валового національного доходу та бюджету, що може забезпечити економічне зростання та безпосередньо впливати на формування соціальної політики» [24, с. 96].

На думку М. Соф'їна, «у правовому сенсі фіскальна політика в Україні в умовах Євроінтеграції визначається як сукупність правових, а також інших (організаційно-управлінських, фінансово-економічних, інформаційних тощо) заходів, здійснюваних компетентними суб'єктами в межах правового поля і спрямованих на врегулювання відносин і процесів з питань формування державного бюджету та здійснення фінансування, витрат із нього з метою забезпечення життєздатності механізму держави, її помірною, стабільною та рівномірною соціально-економічного розвитку на рівні країн ЄС» [25, с. 165].

На думку В. Онищенко: «фіскальна політика являє собою систему державних заходів в сфері регулювання оподаткування» [26, с. 20]. Проте автор звертає увагу на зміст та мету фіскальної політики, її підпорядкованість соціально-економічним і політичним чинникам розвитку суспільства, відповідність стратегічним цілям, які визначають розбудову національної економіки та враховують міжнародні пріоритети у сфері державних фінансів.

Тобто можна стверджувати про те, що, з одного боку, фіскальна політика має на меті державне регулювання економіки, а з іншого боку, впливає на концепцію регулювання через свої інструменти.

Також державну фіскальну політику необхідно розглядати як компоненту соціально-економічної політики держави, що орієнтована на формування такої податкової системи, яка «враховує індивідуальний

інтерес платника податків, що базується на здоров'ї, демографічних змінах і благополуччі платника податків, стимулює накопичення та раціональне використання національного багатства країни, сприяє гармонізації інтересів економіки і суспільства, а також забезпечує соціально-економічний прогрес суспільства» [27, с. 116].

Критичне осмислення зазначених наукових підходів дає змогу сформулювати власне визначення фіскальної політики. На нашу думку, фіскальна політика — це симбіоз фінансових, економічних, правових, адміністративних заходів держави та органів місцевого самоврядування у сфері управління доходами й видатками бюджетів з метою забезпечення сталого економічного розвитку, стимулювання інвестиційно-інноваційної активності, підвищення соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних та юридичних осіб у контексті поліпшення добробуту населення. Таке визначення найточніше визначає природу та призначення фіскальної політики в сучасних умовах.

Ураховуючи глобалізаційні тенденції та нинішній етап розвитку економіки, фіскальна політика в Україні має базуватися на цифрових технологіях адміністрування податкових платежів, що поліпшить відносини між органами Державної податкової служби України та платниками податків. Адже саме цифровізація спроможна забезпечити спрощення податкових розрахунків, поліпшити методичні аспекти декларування податкових зобов'язань та удосконалити процедури сплати податків і зборів до бюджетів з одного боку (ефекти для платників податків), а також підвищити ефективність контрольно-моніторингових заходів у сфері оподаткування — з іншого боку (ефекти податкових органів). Такий контекст, безумовно, посилить фіскальний потенціал держави й органів місцевого самоврядування та продукуватиме низку соціальних ефектів, а також сформує ефективне середовище для реалізації суспільно важливих реформ з використанням цифрових технологій.

Ураховуючи мету нашого дослідження, вважаємо за доцільне відобразити структурні елементи фіскальної політики (див. Додаток А), а також ідентифікувати її суб'єкти, об'єкти та виявити зв'язки між ними в контексті інституційного забезпечення для ґрунтовнішого висвітлення сутності й змісту фіскальної політики в умовах цифровізації.

Виходячи з постулатів інституційної теорії за використання різних її інструментів, зазначимо, що суб'єкт інституційного забезпечення приводить об'єкт такого забезпечення до стану, наближеного до ідеального, тому якісні взаємозв'язки між структурними елементами системи визначають інституційну архітектуру. Суб'єктами системи інституційного забезпечення фіскальної політики виступають «інститути, які формують цілісну організаційну основу її функціонування та є ієрархічно структуровані, об'єктами ж виступають інституції» [28, с. 151]. Конкретизуючи, зазначимо, що суб'єктами державної фіскальної політики є насамперед такі інституції: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, платники податків. Водночас, об'єкт державної фіскальної політики — бюджетна та податкова система України в симбіозі з інтересами громадян — платників податків. Відповідно, інституційне забезпечення фіскальної політики в Україні, на наш погляд, має інституційний вигляд (див. рис. 1.1).

Д. Норт стверджував: «Інститути є формальними правилами, неформальними обмеженнями і способами забезпечення дієвості обмежень, або ж вони виступають як правила, механізми, що забезпечують їх виконання і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми» [29, с. 18]. Отже, і на фіскальну політику вони справляють значний вплив, змінюючи поведінку формальних інститутів під дією неформальних механізмів.

О. Сидорович акцентує увагу на тому, що «інститут оподаткування, починаючи від зародження його первинних форм (протоінститутів), що відображали як основні родоплеменні, общинні відносини, так і відбір

сучасних зразків, ефективних при заданих природних, політичних, суспільних та економічних умовах, також формується під впливом сукупності інституціоналізованих формальних і неформальних норм і правил поведінки між учасниками взаємодій» [30, с. 32].

Рис. 1.1. Інституційне забезпечення фіскальної політики в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [28, 29]

Отже, формальні інститути забезпечення фіскальної політики можна розглядати як спосіб організованої побудови соціально зумовлених зв'язків

між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків з метою забезпечення їхньої функціональної взаємодії задля досягнення задекларованих результатів.

Формальний інститут фіскальної політики є системою правових норм, що упорядковують податкові відносини економічних агентів — це законодавчо-нормативна база оподаткування (правила нарахування податкових платежів, їх справляння, механізм забезпечення дотримання податкових правил і т. д.).

Не менше важливими для впорядкування взаємодії економічних агентів є неформальні інститути фіскальної політики, що регулюють податкові відносини економічних агентів за допомогою норм, правил, звичок, традицій, стереотипів поведінки, які склалися і реально діють на практиці.

За взаємодії формальних і неформальних інститутів реалізовується фіскальна політика держави. Проблема інституційного забезпечення фіскальної політики лежить у площині налагодження парламентського й урядового контролю над узгодженням дій із місцевими органами влади та спеціальними органами державного фінансового контролю. Принциповим завданням залишається розмежування контрольних повноважень законодавчої та виконавчої влади відповідно до їх функцій в управлінні державою, відповідно і фіскальною політикою. Потребує розв'язання проблема недостатнього рівня відповідальності розпорядників бюджетних коштів, адже часто бюджетні видатки спрямовують не на досягнення результатів, а на виконання певних функцій. Окрім цього, задекларовані принципи державного управління, на яких ґрунтується ефективність фіскальної політики, зазнають маніпуляцій з боку контролюючих органів і платників податків, що зрештою негативно відображається на акумулюванні бюджетних коштів. Інституційна складова фіскальної політики потребує наукового обґрунтування принципів, дотримання яких продукуватиме фінансові та соціальні ефекти.

За своєю сутністю, принцип — це вихідний, відправний пункт, базис якогось явища, процесу, чиєїсь поведінки. Принцип має об'єктивно-суб'єктивну природу, оскільки, з одного боку, він ґрунтується на об'єктивно існуючих закономірностях, а з іншого — не є безпосередньо цією закономірністю, а лише виражає людське знання про неї, рівень її пізнання [31, с. 242]. На наш погляд, принципи фіскальної політики варто розглядати як затверджені у відповідних нормативно-правових актах основоположні вимоги щодо формування та здійснення фіскальної політики в Україні та базуються на науковому пізнанні об'єктивно існуючих закономірностей її реалізації.

У статті 4 Податкового кодексу України зазначені «принципи, на яких ґрунтується фіскальна політика України. Основними з яких є такі:

- фіскальна достатність;
- рівність, недопущення податкової дискримінації;
- соціальна справедливість;
- стабільність;
- єдиний підхід;
- загальність;
- відповідальність;
- нейтральність оподаткування;
- економічність оподаткування тощо» [32].

Однак, на наш погляд, варто погодитися з думкою О. Огірко та І. Куриліної, що принципи фіскальної політики доцільно розглядати в площині її видів: стимулюючої або стримуючої. Автори зазначають, що стимулююча фіскальна політика держави — це «бюджетно-податкова політика, спрямована на збільшення державних витрат та скорочення податків з метою розширення сукупного попиту в економіці в період спаду» [33, с. 1009]. На думку В. Шевченка, стримуючу фіскальну політику держави застосовують при так званому «перегріві» економіки. Така політика має на меті оптимальне скорочення інфляційного розриву випуску

і зниження інфляції, і відповідно має бути цілеспрямована на оптимальне скорочення сукупного попиту (сукупних витрат) [34].

На нашу думку, саме поділ фіскальної політики на стримуючу та стимулюючу мають наслідки для соціальної сфери. Зокрема, здійснюючи стимулюючу фіскальну політику, держава та органи місцевого самоврядування мають надавати пріоритет підтримці соціальної сфери; забезпеченню доступності соціально значущих товарів і послуг; стимулюванню підвищення освітньо-професійного рівня працівників; підтримці благодійництва, волонтерства тощо; а головне — забезпеченню ефективної зайнятості населення.

Натомість, стримуюча фіскальна політика загрожує скороченням соціальних трансфертів, підвищенням податкового навантаження для активних і сумлінних платників податків, оподаткування інвестиційної діяльності, яка націлена на реалізацію соціальних проєктів. Вважаємо, що мінімізувати ймовірні ризики як стримуючої так стимулюючої фіскальної політики можливо за умов дотримання принципів її реалізації, які відображено на рис. 1.2.

Оскільки фіскальна політика спрямована на підвищення соціальної справедливості й фінансового забезпечення соціальної сфери, першочерговим її завданням є дотримання принципу соціальної справедливості, на якому базується система оподаткування низки розвинених країн світу, і який характерний для дискреційної і недискреційної фіскальної політики. Так, наприклад, у Скандинавських країнах стабільність соціального захисту населення реалізується за допомогою соціальної справедливості в оподаткуванні. Разючим у цьому контексті є приклад Азербайджану, де принцип справедливості полягає в тому, що нікого не можна примусити більше одного разу сплачувати податок одного виду з отриманого ним прибутку (доходу) [35], що є практикою для наслідування.

Рис. 1.2. Принципи формування фіскальної політики держави

Джерело: побудовано автором на основі [30, 31, 32]

Своєю чергою погоджуємося з думкою В. Андрущенка, що результатом марнування принципу соціальної справедливості стає погіршення соціально-економічного стану в державі [36, с. 192].

Однак, на наше переконання, принцип соціальної справедливості фіскальної політики в Україні має бути врахований у механізмі оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема під час визначення бази

оподаткування залежно від рівня доходу (малозабезпечені чи заможні верстви населення мають сплачувати податок на справедливих умовах). До того ж принцип соціальної справедливості має бути апіорно врахований під час здійснення фіскальної політики держави незалежно від її виду (дискреційна чи недискреційна).

Визнання вступу України до ЄС як стратегічного пріоритету розвитку зумовлює розробку напрямів реформування фіскальної політики у світлі глобалізаційних змін та цифровізації.

Одним із таких орієнтирів є необхідність перманентної участі громадян у формуванні та реалізації фіскальної політики держави з метою захисту своїх інтересів як платників податків. Саме співпраця платників податків і фіскальних органів уможливить розв'язання низки соціальних проблем та вплине на рівень національного добробуту. Адже досягнутий компроміс фіскальної політики з точки зору держави і з позицій платників податків фізичних та юридичних осіб за посередницької ролі бюджету є оптимумом між загальнонаціональним добробутом та особистим достатком. Із боку держави оптимізація зводиться до рівнодії податкової стимуляції ефективності виробництва, у тому числі заохочення підприємницького хисту, і максимізації функції суспільного добробуту за умови скорочення соціальної нерівності [37, с. 51]. Від виконання державою цієї функції залежить гармонізація її податкових інтересів і громадян — платників податків, що виступає предметом взаємодії влади й інститутів громадянського суспільства у сфері оподаткування.

Також актуальності набуває співробітництво податкових інституцій із населенням задля вивчення громадської думки, обговорення актуальних проблем реформування податкової системи, формування й удосконалення податкового законодавства, вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між сторонами фіскальних відносин, громадський контроль за діяльністю податкових органів та їх посадових осіб [38, с. 73].

Таким тенденціям сприятиме активізація використання цифрових технологій в оподаткуванні, що слугуватиме каталізатором у формуванні

дієвої фіскальної політики в Україні. Констатуємо, що в епоху цифрової економіки потреби держави і платників податків можуть задовольнятися значно краще та якісніше, ніж в економіці індустріального типу. Сучасні тенденції економічних трансформацій в Україні за імплементації цифрових технологій в інституційне середовище фіскальної політики супроводжуються формуванням відповідного інформаційного (цифрового) простору між його учасниками. Важливою компонентою такого простору й об'єктом цифровізації є податкова система країни, а також фіскальне регулювання всіх соціальних, господарських процесів.

Зауважимо, що, що цифрова економіка неіздатна без цифрової трансформації одночасно суспільства, бізнесу, а також уряду, тому її розвиток детермінується через пришвидшення перебігу процесів дифузії цифрових відносин на всіх рівнях — від державних до індивідуальних. Успіх розвитку цифрової економіки в більшості зарубіжних країн залежить від того, наскільки гармонійно державний і корпоративний сектори просуватимуться в бік цифрового майбутнього. Вважаємо такий підхід цілком логічним і таким, що сприятиме синергії ефектів і зрештою приведе до широкомасштабної цифровізації фіскального простору.

Отже, фіскальна політика України потребує інноваційних рішень у частині ефективного забезпечення каналами обміну інформації між її суб'єктами та напрацювання відповідного законодавчого базису. Законодавчого врегулювання потребуватиме першочергово процес цифровізації фіскального простору держави як детермінанта стабілізації соціальної політики та запорука ефективних шляхів фінансування її пріоритетних напрямів.

1.2. Теоретико-концептуальні основи формування новітньої парадигми фіскальної політики держави в умовах цифровізації

Вагомий вплив цифровізації на всі сфери діяльності спричинив феномен, так званого «цифрового зриву». Це означає, що цифрова ера неминуче змінює спосіб функціонування економіки, трансформує традиційні бізнес-моделі та впливає на соціум. А це своєю чергою цілком логічно потребує адаптації фіскальної політики до сучасних умов цифровізації та глобалізації. Адже, нині 9 із 20 найбільших компаній за капіталізацією світового ринку є цифровими, а лише десятиріччя тому з 20 компаній одна була цифровою [39]. Найбільшою проблемою є швидке поширення цієї тенденції, оскільки чинні норми оподаткування не можуть гарантувати сплату податкових зобов'язань цифровими компаніями через пільгові механізми, а також урахувати дію шахрайських схем в оподаткуванні, що призводить до недоотримання податкових надходжень до бюджетів, а тому — до зменшення рівня добробуту населення. Така практика наявна в Україні.

Поняття парадигми, що використовується при описі базових теоретико-методологічних підходів у всіх сферах наукового пошуку, на думку Т. Куна є «не чим іншим як певною концептуальною схемою, що виступає в якості нормативної основи для практичної діяльності наукового співтовариства в межах усталених наукових традицій, які регламентують як вибір проблем так і методи їх розв'язання в історично обмежений період часу» [40]. В умовах глобалізаційних перетворень усі сфери функціонування соціальних систем зазнають значних трансформацій, такий аспект гостро відчувається на процесах оподаткування, які характеризуються певними розбіжностями в контексті очікуваних і реальних результатів реформування фіскальної політики держави, недостатньою ефективністю імplementованих цифрових технологій фіскального адміністрування, передумов продукування бюджетних, економічних та соціальних ефектів у відповідності до мети й завдань інноваційного розвитку суспільства.

Зауважимо, що наявність окреслених протиріч, як у національній фінансовій практиці, так і в функціональних заходах реалізації бюджетно-податкової політики розвинених держав світу зумовлює потребу більш ґрунтовної концептуалізації парадигми фінансової політики держави, з ідентифікацією передумов ефективного забезпечення фінансового простору та синтезу підходів цифровізації фінансового адміністрування у симбіозі домінат економічного простору для подальшого обґрунтування природи та новітніх тенденцій парадигми фінансової політики в глобальному середовищі (рис. 1.3).

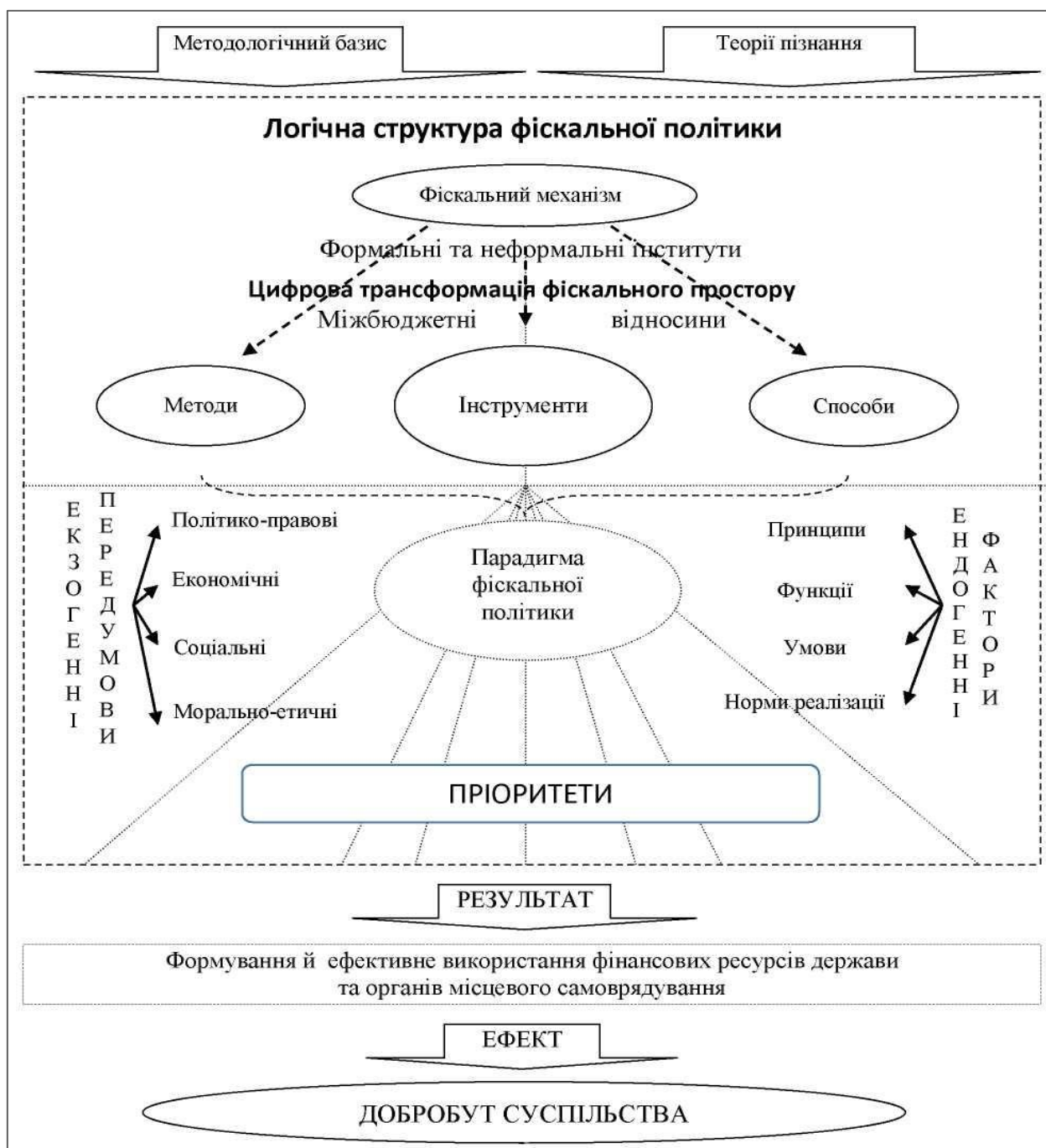

Рис. 1.3. Концептуальні передумови структуризації парадигми фінансової політики в умовах цифровізації

Джерело: побудовано автором самостійно

На основі комплексного аналізу теоретико-концептуальних засад розвитку економіки в умовах цифровізації констатовано, що парадигма є ключовою детермінантою постановки проблем та пошуку методів їх вирішення у науці, вона спроможна забезпечити функціонування

об'єктивних законів розвитку суспільства, а відтак досягти оптимальних фіскальних результатів. За результатами моніторингу ключових домінант фіскального простору держави та можливостей використання цифрових технологій удосконалено науково-методичні підходи до формування парадигми фіскальної політики (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Детермінанти формування парадигми фіскальної політики держави

Джерело: побудовано автором самостійно

Запропонований підхід враховує симбіоз ендогенних факторів й екзогенних передумов та передбачає активну взаємодію всіх суб'єктів фіскальної політики щодо використання цифрових технологій у фіскальному механізмі в контексті забезпечення пріоритетів соціально-економічного розвитку держави та органів місцевого самоврядування.

Отож вважаємо, що посилення дій у контексті цифровізації фіскального простору потребує комплексного підходу, який матиме системний характер й уособлюватиметься інноваційними рішеннями щодо імплементації цифрових продуктів у процедури й алгоритми фіскального адміністрування. У контексті дослідження зазначимо, що більшість представників західної фінансової науки розуміють під фіскальним простором можливості держави в збільшенні фінансових ресурсів. Зокрема, перші наукові дослідження фіскального простору висвітлені в працях П. Хеллера [41, с. 8], який розглядав це поняття як додаткові можливості державного бюджету мати ресурсне забезпечення для фінансування необхідних потреб за умови підтримання стійкості фінансової позиції або стабільності економіки.

М. Занді, Х. Ченг і Т. Паккард під поняттям фіскального простору розуміють різницю між фактичним рівнем державного боргу стосовно ВВП та його граничним значенням, порушення якого призведе до дефолту країни [42].

В. Дурайрай та Д. Еванс, досліджуючи фіскальний простір з метою підвищення рівня охорони здоров'я в країнах з обмеженими ресурсами, визначили його як здатність уряду забезпечити додаткові бюджетні ресурси для досягнення бажаної мети без будь-якого погіршення стійкості його фінансового становища [43].

Р. Рой фіскальний простір ототожнює з фінансуванням, яке «потенційно можливе для держави як результат конкретних дій із реалізації політики, що посилює мобілізацію ресурсів, а також реформ, необхідних для підтримання та посилення ефективності управління цим процесом,

поліпшення умов їх реалізації з боку інституційного й економічного середовища для досягнення визначеної сукупності цілей розвитку» [44].

Цілком погоджуючись із тим, що результатом опанування, реалізації, чи функціонування фіскального простору є акумуляція прогнозованих і додаткових фінансових ресурсів, переконані, що поняття «фіскальний простір» недоцільно ототожнювати з ресурсами чи можливістю їх акумулювання, оскільки такі ресурси є лише результатом прояву фіскального простору.

Водночас, ураховуючи той аспект, що фіскальний простір є пріоритетною компонентою економічного простору, вважаємо за необхідне розглянути сутнісні характеристики останнього задля понятійної ідентифікації фіскального простору.

У сучасних наукових дослідженнях розуміння економічного простору синтезується в чотирьох основних підходах [46, с. 198]:

1. Територіальний. Цей підхід є найпоширенішим і більшість його представників (О. Гранберг, Ф. Рянський, О. Бавико, Е. Міхуринська та ін.) практично ототожнюють економічний простір з поняттям «територія». Так, О. Бавико визначає його як «насичену територію, що вміщує безліч об'єктів і зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, господарськоосвоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі» [46].

2. Ресурсний. Представники ресурсного підходу (П. Кругман, В. Радаєв, В. Пєфтєв, І. Кучин), досліджуючи економічний простір, спираються на економічні відносини, які виникають під час розподілу ресурсів і розглядають економічний простір як середовище для ухвалення рішень щодо використання ресурсів. Зокрема, П. Кругман розглядає економічний простір як «абстрактний економічний ландшафт динамічного розподілу ресурсів залежно від кон'юнктури та їхнього місця розташування» [47, с. 194].

3. Інформаційний. Представники цього підходу (Р. Шилер, Г. Шибусава, С. Парінов) економічний простір визначають через аналіз

трансакцій у формі обміну інформацією та входження в загальний інформаційний потік. Так, японський економіст Г. Шибусава, досліджуючи між фірмами та всередині фірми економічний простір з точки зору телекомунікаційних мереж, визначає оптимальну структуру фірми та приходиться до висновку про доцільність віртуального просторового об'єднання фірм на основі використання загальних технологій [49, с. 261].

4. Процесний. Згідно із цим підходом, В. Ігнатко висвітлює сутність економічного простору як «відношення між економічними процесами суб'єктів господарювання та сукупним економічним процесом щодо формування можливих результатів економічної діяльності. Елементами, які утворюють економічний простір, є такі: сукупний економічний процес, економічний час, економічна конкуренція тощо» [49, с. 42].

Виокремлення якогось із наведених підходів як еталонного є не зовсім доречним. Натомість обґрунтування кожного з них визначається сферою наукових досліджень авторів. Ба більше, із позиції загального розуміння економічного простору доцільно синтезувати наведені підходи для більш об'єктивної їхньої характеристики та визначення ознак, притаманних фіскальному простору.

На нашу думку, поза прив'язкою до будь-якої сфери економічної науки є ресурсний і процесний підходи. Їхній синтез дає можливість сформулювати визначення економічного простору як середовища, у якому виникають економічні відносини між суб'єктами, що здійснюють економічні процеси під час формування, розподілу та використання ресурсів [50, с. 57].

Саме, апроксимуючи розуміння економічного простору у фіскальну сферу, ми вважаємо, що в широкому розумінні фіскальний простір — це середовище, у якому виникають фінансові відносини між суб'єктами здійснення фіскальної політики, що характеризується обмеженою спроможністю в кількості та часі генерувати й використовувати фінансові ресурси та регулювати соціально-економічний розвиток суспільства для досягнення суспільного добробуту. Своєю чергою у вузькому розумінні,

необхідно, на наше переконання, характеризувати фіскальний простір за допомогою ресурсного підходу, що простежується у визначеннях дослідженнях.

Основними елементами в архітектоніці фіскального простору є суб'єкти здійснення фіскальної політики, між якими виникають фінансові відносини та яким притаманні певні особливості залежно від рівня діджиталізації.

У джерелах наукової літератури наявна низка трактувань діджиталізації. Отож зупинімося на основних із них. Так, С. Бреннен, Д. Крейс характеризують діджиталізацію як «процес прийняття або посилення використання цифрових і комп'ютерних технологій в організації, галузі, країні тощо, а також як спосіб переналагодження багатьох напрямів соціального життя навколо цифрових комунікацій та медіа інфраструктури» [52].

Ж. Жигалевич і Р. Залуцький зазначають, що «діджиталізація характеризується трансформацією, упровадженням цифрових технологій для оптимізації й автоматизації бізнес-процесів, поліпшення комунікаційних зв'язків зі споживачами та підвищення ефективності господарської діяльності» [53]. Автори наголошують на тому, що цей процес притаманний не лише соціальним медіаплатформам, вебсайтам, мережам тощо, це, так звана, інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя через оцифрування всього, що можна оцифрувати.

У деяких твердженнях науковців простежується ідентичність між категоріями «діджиталізація» та «цифровізація». Докладно інтерпретують значення цього процесу О. Гусєва та С. Легомінова, зазначаючи, що «діджиталізація, як і цифровізація, розглядається як трансформація та проникнення цифрових технологій щодо оптимізації та автоматизації управлінських процесів, підвищення продуктивності та поліпшення комунікаційної взаємодії між її суб'єктами. Цифровізацію слід розглядати як проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі процеси

діяльності компаній з метою реформування їх на більш ефективні та легкі» [54, с. 34]. Ми погоджуємося з таким підходом і вважаємо, що цифровізація є синонімом діджиталізації (англ. digitalization), а ці дві категорії мають на меті досягнення ідентичного результату — упровадження цифрових технологій в усі сфери життя. Однак, на нашу думку, у сфері державного регулювання економіки, зокрема в напрямі фіскального регулювання доречніше використовувати термін «цифровізація».

Поряд із цим вважаємо, що цифровізація є запорукою ефективного функціонування суб'єктів фіскальної політики, як активних учасників фіскального простору, у їх співпраці задля досягнення відповідної мети та вирішення пріоритетних завдань, що зрештою поліпшить можливості фінансового забезпечення соціальної сфери. Процеси цифрової трансформації у сфері функціонування фіскального простору приводять до процесу імплементації сучасних цифрових технологій у сфері функціонування податкової та бюджетної систем.

Оцінюючи можливості використання цифрових технологій і враховуючи архітектуру фіскального простору держави, представимо графічну інтерпретацію його цифровізації (див. рис. 1.5).

На нашу думку, на цифровізацію фіскального простору впливає низка факторів, серед яких домінантними є такі: економічні; політичні; соціальні; технічні. Під економічними факторами розуміємо темпи інфляції, рівень зайнятості, стабільність національної валюти, мобільність ресурсів і структурні зрушення тощо. До політичних факторів належать політична стабільність, рівень корупції, підтримка демократичних цінностей, міжнародні політичні відносини тощо. Технічні фактори передбачають використання інноваційних технологій, наявність програмного забезпечення, стан матеріально-технічної бази, система телекомунікацій тощо. Соціальні фактори цифровізації насамперед висвітлюють потреби суспільства у впровадженні цифрових технологій, у тому числі й у фіскальній сфері. Так, за високого соціального розвитку, наявності значної кількості об'єктів

соціальної інфраструктури постає потреба спрощеного доступу до них. Відповідно й фіскальні механізми мають адаптуватися до таких умов.

Рис. 1.5. Організаційне забезпечення цифровізації фіскального простору держави

Джерело: складено автором самостійно

На наше переконання, цифровізація фіскального простору є вимогою часу, адже це процес моніторингу й вибору найефективніших цифрових технологій та ухвалення рішень щодо їхньої імплементації в діяльність відповідних державних і регіональних органів, створення належних умов

їхнього використання суб'єктами господарювання задля побудови оптимальної моделі формування, розподілу, цільового використання та контролю бюджетних ресурсів.

І. Якушко презентувала концептуальний підхід до розуміння сутності фіскальної цифровізації як простору, у якому «відбуваються процеси впровадження в діяльність фіскальних органів влади сучасних інформаційних технологій для підвищення ефективності реалізації відповідними органами виконавчої влади політики у сфері регулювання доходів і видатків держави з метою стимулювання її випереджального економічного розвитку та забезпечення розвитку інших економічних суб'єктів» [55, с. 49]. Вважаємо, що такий підхід безпосередньо зачіпає процеси цифровізації фіскального адміністрування з боку держави та справляння податків з боку платників, однак доцільно було б сконцентрувати увагу на наслідках (ефектах і ризиках) такої трансформації для підприємницького середовища та суспільства.

На думку Н. Гавриленко, О. Грищенко, Н. Козицької, у сучасних умовах цифрових трансформацій економіки фіскальні органи широко застосовують цифрові технології для виконання поставлених завдань під час здійснення фіскального адміністрування. Водночас автори акцентують увагу на умовах цифровізації фіскального простору, до яких належать такі: створення справедливого конкурентного середовища та скорочення тіньового сектору економіки; поліпшення умов ведення бізнесу та підвищення ступеня прозорості економіки внаслідок розширення цифрового фіскального простору; розробка нових цифрових рішень для платників податків фізичних і юридичних осіб з метою здійснення перетворень у межах фіскального адміністрування [56].

Цікавою з практичного погляду є позиція А. Подольської, яка наголошує, що «сучасні тенденції впровадження цифрових інструментів фіскального адміністрування передбачають створення вебпорталів для надання електронних послуг, запровадження електронного чеку,

використання автоматизації й аналізу даних задля підвищення ефективності податкового контролю, запровадження практики використання «попередніх» податкових декларацій тощо» [57, с. 69]. Окрім цього, авторка акцентує увагу на тому, що цифрові технології послаблюють інформаційні обмеження в здійсненні податкового контролю в контексті ідентифікації реальних результатів платників податків, а також дають змогу запроваджувати складні системи оподаткування з меншими затратами. Проте, на нашу думку, таке твердження має дискусійний характер, оскільки цифрові технології спроможні створити синергійний ефект у контрольній і моніторинговій діяльності податкових органів, що проявлятиметься через зменшення безпосередніх контактів посадових осіб з платниками податків і продукуватиме посилення фіскальних ефектів для держави.

У контексті дослідження також зазначимо, що ОЕСР у звіті за 2018 р. зазначила, що цифровізація відзначалася позитивним впливом на адміністрування податків, зокрема: спостерігалось підвищення ефективності дотримання норм податкового законодавства, поліпшення якості процедур надання послуг платникам податків і зборів, а також зменшення навантаження на податковий орган під час здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства [58]. Переконані, що така тенденція зберігатиметься й надалі.

Питання цифровізації фіскального простору в умовах модернізації соціально-економічних процесів знайшли своє відображення і у нормативно-правовому полі. Так, у Законі України № 1946-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» запроваджено спеціальні режими оподаткування резидентів «Дія Сіті» — ІТ компаній, окремих доходів працівників резидентів «Дія Сіті» та залучених ними гіг-спеціалістів (фахівців, які виконують роботи (надають послуги) в рамках здійснення резидентами «Дія Сіті» їх господарської діяльності на підставі гіг-контрактів [59]. Такі спеціальні податкові режими певною мірою

акумулюють у собі досвід іноземних держав в оподаткуванні ІТ-індустрії. Зауважмо, що спеціальний режим оподаткування резидентів «Дія Сіті» передбачає можливість переходу ними на систему оподаткування податком на прибуток підприємств за особливими умовами, згідно з якими ставка податку становить 9 %, а оподаткування стосується лише низки задекларованих законодавчо операцій. До того ж «спеціальний режим оподаткування окремих доходів працівників та гіг-спеціалістів резидентів «Дія Сіті» передбачає оподаткування податком на доходів фізичних осіб за ставкою 5 % (заробітної плати працівників резидентів «Дія Сіті», а також винагороди гіг-спеціалістів за гіг-контрактами, укладеними з резидентами «Дія Сіті»)» [60, с. 72].

Такий практичний аспект, на наш погляд, можна вважати актуальним і перспективним з позиції фіскального стимулювання імплементації цифрових технологій у діяльність економічних агентів та ІТ-підприємств. Що своєю чергою створює підґрунтя для стимулювання діджиталізації фіскального простору, однак воно має відбуватися водночас у державному та підприємницькому середовищі.

До того ж зазначимо, що цифрові технології, які застосовують у межах використання «Єдиної автоматизованої інформаційної системи» (митний блок) і «Податковий блок» значно знижують витрати в діяльності фіскальних органів, сприяючи підвищенню ефективності податкового та митного контролю. Поряд із цим, використання цифрових технологій у практичній діяльності податкових органів значно підвищить показники адміністрування податкових платежів до бюджетів.

Упровадження цифрових технологій у фіскальний простір здійснюють і власне платники податків через активне користування комерційними сервісами цифровізації обліку, розрахунку та сплати податків, формування й подання звітності тощо. Водночас, суб'єкти фіскальної політики проявляють раціональну або ірраціональну поведінку під час упровадження цифрових технологій у функціонування фіскального

простору. Що більш раціональною буде поведінка суб'єктів, то більшою буде ефективність процесу цифровізації і швидше буде досягнуто результату [61, с. 186].

Розглянемо детальніше особливості цифровізації домінантних складових фіскального простору держави, оскільки досліджувати цифрову трансформацію інструментів фіскальної політики, на наш погляд, не зовсім доречно, тому що оцифровується отримання та передавання інформації у процесі реалізації фіскальної політики. Як було зазначено в нашому дослідженні, домінантним інструментом фіскальної політики є податки. Кажучи про особливості цифровізації їх справляння, зауважмо, що основними процесами, які необхідно оцифровувати є процедури фіскального адміністрування.

Наголосимо, що цифрова трансформація адміністрування податків відбувається за використання цифрових платформ, які надають змогу проводити більш складний аналіз і, зрештою, приводять до оптимізації процедур адміністрування податкових платежів до бюджетів [62, с. 92]. Запровадження цифрових технологій у процес адміністрування податків на рівні держави ґрунтується на акумулюванні даних і визначенні податкових зобов'язань, що продукуватиме підвищення ефективності контролю за надходженням податків і є особливо актуально для України станом на сьогодні. У процесі цифровізації фіскального адміністрування Україні необхідно використовувати найефективніші практики зарубіжних країн. Так, за дослідженням ERNST&YOUNG, цифрові профілі податкових служб окремих країн світу можна згрупувати за конкретизованими п'ятьма рівнями (див. табл. 1.3).

Очевидним є той факт, що податкові органи зарубіжних країн акцентують увагу на тому, що діджиталізація фіскального простору має сприяти поліпшенню фіскального адміністрування. Наголосимо, що цифрові інструменти підвищують ефективність діяльності податкових

органів, особливо в боротьбі з участю в шахрайських схемах і протидії зловживанням службовим становищем.

Таблиця 1.3.

Рівні діджиталізації цифрових профілів податкових служб країн світу

1. Е-файл	2. Е-облік	3. Е-відповідність	4. Е-аудит	5. Е-оцінка
Використання стандартизованої електронної форми для подання податкових декларацій обов'язкове або необов'язкове; інші дані про доходи (нарахування заробітної плати), що подаються в електронному вигляді та звіряються щорічно	Подача бухгалтерських або інших первинних даних для забезпечення подання у визначеному електронному форматі за визначеним графіком; на цьому рівні спостерігаються часті доповнення та зміни	Подача додаткових облікових і первинних даних; контролюючи органи отримують доступ до додаткових даних (виписки з банку) і починають узгоджувати дані по різних видах податків і, можливо, для платників податків і юрисдикцій в режимі реального часу	Дані рівня 2 аналізують державні установи та перехресно звіряються з документами в режимі реального часу для картографування географічної економічної екосистеми; платники податків отримують аудиторські оцінки з обмеженим часом для відповіді	Державні органи використовують подані дані, які не пов'язані з податковою звітністю для нарахування податку; платники податків мають обмежений час на узгодження податку, що розраховується контролюючими органами
Албанія, Боснія та Герцеговина, Хорватія, Кенія, Македонія, Чорногорія, Нідерланди, Нігерія, Катар, Саудівська Аравія, Сербія, Словенія, Швеція, Україна	Австрія, Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Італія, Литва, Люксембург, Норвегія, Південна Африка, Великобританія	Австралія, Бразилія, Чеська Республіка, Данія, Франція, Угорщина, Ірландія, Індія, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Словаччина, Туреччина	Казахстан	Іспанія

Джерело: складено на основі [63]

Зазначимо, що Державна податкова служба України вже розпочала процес цифровізації в контексті адміністрування податкових платежів до бюджету. Хоча на законодавчому рівні ще багато напрацювань мають рекомендаційний характер через відсутність політичної волі для їхньої імплементації в правову площину. Так, на нашу думку, цифровізація фіскального адміністрування має містити п'ять елементів: цифрові технології, людські ресурси, управління фіскальними ризиками, фінансові ресурси й комунікативні навички та стратегії.

Основною передумовою для цифровізації фіскального адміністрування, а також онлайн-контролю за сплатою та перерозподілом податків є формування єдиної ІТ-бази, яка має генерувати в собі інформаційні ресурси суб'єктів фіскальної політики. Така система надасть змогу уникнути неконтрольованого накопичення боргу окремих платників податків і зменшити адміністративні затрати як для податкової служби, так і для платників податків.

Водночас, хоча цифрові технології, на перший погляд, є ключовим елементом, не варто ігнорувати той факт, що управління людськими ресурсами потребує уваги, адже цифрова трансформація цього процесу в системі фіскального адміністрування може призвести до його повномасштабної автоматизації, що вплине на зайнятість населення.

Процес модернізації та цифровізації фіскальних сервісів потребує фінансових ресурсів як на державному та регіональному рівнях, так і на рівні платників податків — фізичних та юридичних осіб. У цьому ракурсі доцільно звернути увагу на можливості використання коштів міжнародних організацій, які здійснюють фінансування проектів підтримки та розвитку цифровізації податкової системи.

Ми переконані, що відмінні комунікативні навички та високий рівень цифрових навичок значно поліпшить результативність використання цифрових технологій у діяльності суб'єктів фіскального простору, оскільки важливою складовою цифровізації фіскального простору держави є впровадження цифрових технологій у діяльність платників податків. Головним завданням у цій площині для платників податків є правильність розрахунку податкових зобов'язань, своєчасне подання звітності та сплата податків. Більшість платників податків у своїй діяльності використовують різноманітні автоматизовані інформаційні системи та програмні продукти, не враховуючи електронних сервісів податкових органів. Подальша робота платника податків полягає в поданні податкової звітності та сплаті податкового зобов'язання. Відповідно до постулатів Податкового кодексу

України платники податків, які належать до великих і середніх підприємств подають податкову звітність до контролюючих органів в електронній формі, а звітність з ПДВ подається в електронній формі всіма платниками.

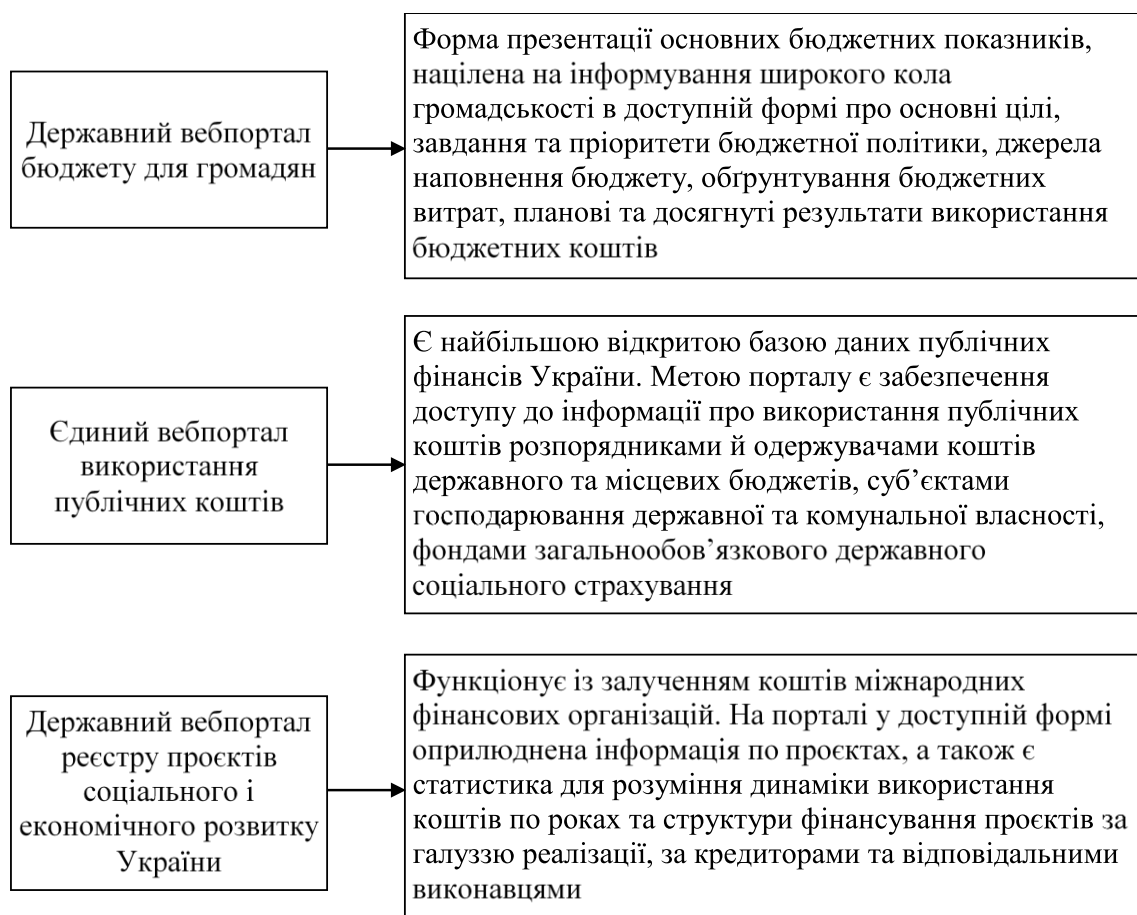
Тобто, можемо констатувати, що на сучасному етапі у фіскальному просторі діяльність платників податків частково вже цифровізована. Однак комунікації контролюючих органів і платників податків у частині обміну інформацією щодо здійснення господарських операцій і подальшого контролю за сплатою на цій основі податків вимагають упровадження цифрових технологій [64, с. 131].

Відповідно, на нашу думку, концептуальним рішенням у цій площині має стати створення глобальної загальнодержавної інформаційної системи адміністрування податків. Така система має передбачати цифровізацію первинного обліку господарської діяльності платників податків, розрахунку податкових зобов'язань, подання звітності та сплату податків.

Водночас контролюючі органи мають надавати всебічну онлайн-підтримку всіх процесів, що надасть змогу уникнути порушень податкового законодавства та спростить процес фіскального адміністрування загалом, вибудувавши алгоритм податкового контролю на основі синхронізації баз даних платників податків і контролюючих органів.

Актуальним у контексті нашого дослідження є також процес цифровізації участі споживачів суспільних благ у контексті визначення ефективності фіскальної політики.

У цьому аспекті доцільно зазначити про функціонування інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет», яка забезпечує прозорість бюджетних процесів і процедур на державному та місцевому рівнях, а також надає змогу громадянам контролювати використання коштів розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними підприємствами, Пенсійним фондом України та Фондом соціального страхування України [65]. У цій системі є три окремих вебпортали, кожен із яких відповідає за сферу використання публічних коштів (див рис. 1.6).

Рис. 1.6. Функціональні можливості компонентів інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет»

Джерело: побудовано на основі [65, 66]

Головними перевагами використання цифровізованої системи «Прозорий бюджет» є такі: цілодобовий доступ до відповідної електронної інформації; використання дематеріалізованих носіїв інформації з певним ступенем її захисту; одномоментність та оперативність введення інформації; застосування інтегрованого підходу, єдиних реєстрів, кодів і класифікаторів [66, с. 334]; економія часових затрат; співпраця органів державної та місцевої влади між собою, їхня взаємодія із суб'єктами господарської діяльності, а також із громадянами; можливість представників влади враховувати громадські думки під час обговорення та прийняття остаточних бюджетних рішень (пріоритетно — ключові напрями розподілу видатків бюджету відповідного рівня); поліпшення рівня довіри

платників податків до органів державної влади та місцевого самоврядування в контексті реалізації ними податкової й бюджетної політики тощо.

Отже, на нашу думку, цифрова трансформація фіскальної політики продукуватиме позитивні зміни в напрямі модернізації діяльності податкових органів, удосконалення їхньої співпраці з платниками податків, підвищення ефективності здійснення підприємницької діяльності, оптимізації взаємодії громадян з відповідними органами державного управління та місцевого самоврядування щодо отримання певної фіскальної інформації тощо. Це своєю чергою сформує підґрунтя для реалізації дієвої фіскальної політики в умовах цифрової трансформації суспільства, особливо в період післявоєнної відбудови економіки України.

1.3. Сутність та роль цифрової трансформації фіскального адміністрування як детермінанти фіскальної політики

Сучасним аспектом розвитку соціальних, фінансових і фіскальних процесів у глобальному економічному середовищі є механізм ухвалення рішень, що ґрунтуються на принципах Industry 4.0 (провідного тренду «Четвертої промислової революції»). Однак в українській практиці фіскального адміністрування домінуючими залишаються принципи, притаманні третьому етапу цифрової революції, вони ідентифікуються (здебільшого декларативно) через розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, автоматизацію та роботизацію виробничих процесів.

Четверта промислова революція (G4) спричинила нові явища та процеси — цифровізацію та цифрову економіку, що знаходить відображення в зміні промисловості та підготовці кадрів (див. Додаток Б). Малий і середній бізнеси застосовують цифрові методи продажів. Великі промислові підприємства також здійснюють цифровізацію виробництва. Нині всі країни світу розвивають промисловість з урахуванням тенденцій

нової індустріальної епохи — «перехід на повністю автоматизоване цифрове виробництво, кероване інтелектуальними системами в режимі реального часу в постійній взаємодії із зовнішнім середовищем, виходячи за межі одного підприємства, з перспективою об'єднання у глобальну промислову мережу речей і послуг» [67, с. 117].

Водночас можна стверджувати, що такі швидкі темпи формування інформаційного суспільства позитивно впливають на розвиток цифровізації, яка характеризується такими ознаками як:

- формування єдиного інформаційного простору;
- посилення ролі інформації;
- збільшення частки інформаційних товарів і послуг у ВВП;
- глобалізація суспільно-економічних процесів через використання інформаційних ресурсів та комунікацій;
- запровадження в системі державного управління цифрових технологій.

Актуальність розвитку цифрової економіки в загальному тренді світових процесів дифузії інформаційних технологій підтверджується як теоретиками, так і практиками.

На думку П. Пуцентейла, цифрову економіку слід розуміти як «результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення в сфері інформації та комунікації, що впливають на всі сектори економіки і соціальної діяльності. Інтерес до цифрової економіки обумовлений тим, що інформаційні технології набувають все більшої важливості в економічному розвитку всіх країн світу без винятку» [68, с. 133].

Д. Котелевець констатує, що поняття «цифрова економіка» є повністю самостійною економічною категорією, «...що трактується як новий тип економічної системи, у межах якої процеси виробництва, обміну, розподілу та споживання базуються на сучасних інформаційних технологіях, а основні суб'єкти якої спроможні до генерації, трансферу та ефективного використання інформаційних ресурсів» [69]. Водночас суть терміну

«електронна комерція» у вузькому розумінні зводиться до діяльності з купівлі та продажу товарів в інтернеті [70].

Підтвердженням цього є, зокрема, визначення цифрової економіки експертами Бюро економічного аналізу США [71], згідно з яким, товари та послуги, що продукує цифрова економіка, поділяють на такі три основні типи:

1. Інфраструктура або основні матеріальні засоби та організаційні заходи, які підтримують наявність і використання комп'ютерних мереж та цифрової економіки, насамперед товарів і послуг інформаційно-комунікаційних технологій.
2. Електронна комерція або віддалений продаж товарів і послуг через комп'ютерні мережі.
3. Платні цифрові послуги або послуги, пов'язані з комп'ютерною технікою та зв'язком.

Отже, поняття «цифрова економіка» (digital economy) є ширшим і оперує терміном «електронна комерція» (e-commerce). Своєю чергою «електронна комерція» — доволі гнучке поняття, оскільки його трактування змінюється з розвитком цифрових технологій (зокрема у визначеннях ОЕСР) [72, 73]. Наприклад, на розвиток електронної комерції істотно вплинув перехід від настільних до мобільних комп'ютерів і тепер значна частка електронної комерції здійснюється за допомогою мобільних пристроїв, таких як планшети та смартфони [74].

Електронна комерція не зводиться лише до операцій купівлі-продажу онлайн, а й охоплює супровід процесів формування попиту на товари чи послуги, забезпечення адміністративних функцій, пов'язаних із продажами онлайн, удосконалення обміну інформацією між діловими партнерами тощо.

Цифровізація економіки — це забезпечення прагматичного старту, що складається з конкретних проєктів у реальному секторі, запуску проєктів з цифровізації та технологічного переоснащення наявних галузей економіки, державних і регіональних структур, а також безпосередній розвиток цифрової інфраструктури. Роль держави у впровадженні цифрової

економіки має переважно подвійний характер. З одного боку, держава відіграє роль специфічного регулятора, що запроваджує та встановлює норми, принципи й основи функціонування елементів цифрової економіки поряд із реаліями в державі, а також здійснює моніторинг, контролює та перевіряє методи їх використання, проводить відповідні технологічні зміни, що сприяють закріпленню цифрових відносин між суспільством та органами державного і регіонального управління [75, с. 57]. З іншого боку, держава може використовувати цифрові технології безпосередньо під час надання своїх послуг в онлайн-торгівлі, електронному врядуванні, фіскальному адмініструванні тощо.

Отже, враховуючи глобалізаційні тенденції та перманентну цифровізацію у фіскальній політиці та фіскальному адмініструванні, домінуючу роль починають відігравати такі технології, як роботизація, Blockchain і штучний інтелект (див. рис. 1.7).

Роботизація	Blockchain	Штучний інтелект
<ul style="list-style-type: none"> • Автоматичне формування та первинна обробка документів; • Автоматизоване перенесення даних із різних систем; • Автоматизація типових процесів, що повторюються, за допомогою ботів; • Погодження однакової інформації в різних базах даних і виправлення помилок або збагачення даних; • Виявлення помилок введення даних через автоматизований аналіз і зіставлення заздалегідь заданих алгоритмів; • Автоматизоване формування драфтів типових договорів 	<ul style="list-style-type: none"> • Реєстрація ПДВ у блокчейн-реєстрі, фіксація даних щодо всіх інвойсів і платежів у блокчейн; • Відстеження місця постачання для е-commerce; аналіз наявності статусу постійного представництва; • Фіксація прибутку за транзакційною основою для визначення частки його розподілу; • Блокчейн-реєстри всіх інвойсів і банківських платежів; • Прозорий реєстр угод із рухомим і нерухомим майном для розрахунку мита та транзакційних податків 	<ul style="list-style-type: none"> • Інтелектуальний аналіз ланцюга постачання на предмет податкових ризиків; • Інтелектуальний переклад технічних документів; • Побудова алгоритмів автоматизованого пошуку та збору інформації з різних джерел; • Ризик-орієнтовані моделі фіскальних процесів; • Рекомендаційні системи з використанням автоматизованого аналізу встановлених КРІ

Рис. 1.7. Практичні аспекти цифровізації фіскального адміністрування

Джерело: складено автором за даними [76-80]

Використання технологій штучного інтелекту у фіскальному адмініструванні надасть змогу оцінити бюджетні та податкові ризики з вилученням некоректних висновків для контролюючих органів, а також поліпшить ефективність контролю за трансфертним ціноутворенням у контексті недопущення випадків ухилення від сплати податків і зборів. За допомогою штучного інтелекту підвищується дієвість надання послуг з податкового консультування та прогнозування на основі виявлених тенденцій тощо.

Поряд із цим, так звані «розумні контракти» на основі технології «блокчейн» надають змогу оперативно й ефективно здійснювати узгодження податкових зобов'язань [81, с. 8].

Ураховуючи той аспект, що технологія Blockchain може відігравати роль цифрового реєстратора, її використання у фіскальному адмініструванні може привести до певних переваг:

- 1) мінімізація часових витрат для проведення транзакцій, вирішення проблем і виправлення помилок;
- 2) захист фіскальної інформації, а також захищеність системи від знищення всіх даних унаслідок системних збоїв, внутрішньої несправності серверу тощо;
- 3) можливість у режимі реального часу отримувати необхідну інформацію про виконання бюджетів, а також дані щодо фінансово-господарської діяльності підприємств;
- 4) моніторинг інформації щодо поставок, платежів, ресурсів між контрагентами тощо [82, с. 111].

Підвищення ефективності фіскального адміністрування на базі імплементації роботизованих технологій може проявитися у вигляді оптимізації трудовитрат співробітників на виконання повторюваних операційних завдань; безпомилкового виконання делегованих завдань з питань бюджету та оподаткування; прискорення процедур обробки звітно-

облікових, реєстраційних, бюджетно-податкових даних на 70–80 %; а також безперервному робочому процесі, оскільки роботизовані технології не мають обмежень у часі, тому роботи можуть працювати, фактично, цілодобово.

У цьому напрямі корисним є досвід Австралії, де, зокрема один з найвищих рівнів сплати податків і зборів до бюджетів. Податкові органи в Австралії у 2016 р. запустили онлайн функціонал цифрового помічника (Alex), який розуміє розмовну мову і дозволяє платникам податків ставити запитання віртуально, проте в режимі реального часу внаслідок спілкування з фахівцем із питань оподаткування. Такий діджитал-проект популяризувався у період пандемічних процесів, а результативність наданих консультацій становила 94 %, що є доволі високим показником [83]. Податкові органи Австралії працюють над удосконаленням функціонування цифрового помічника, розширенням спектру інформаційної бази задля поліпшення рівня консультування платників податків на державному та регіональному рівнях. Така практика уособлюється низкою ефектів, зокрема, підвищенням податкової грамотності та культури платників, збільшенням випадків безпомилкового розрахунку, узгодженням, декларуванням і, як наслідок, сплатою податків до бюджету, оптимізацією кадрового потенціалу податкових органів тощо.

У цьому контексті варто зазначити динамізм використання мобільних програм податковими адміністраціями у світі, оскільки мобільні додатки стають дедалі більш трансакційними, дозволяючи платникам податків отримувати доступ до відповідних записів та особистих податкових рахунків, спілкуватися з податковими органами, надавати інформацію, податкові декларації, а також здійснювати платежі. Нам імпонує практичний підхід, що імплементували податкові органи в Бразилії. Зокрема, вони комплексно підійшли до впровадження мобільних цифрових технологій в оподаткуванні через запуск у 2020 р. мобільного додатку для моніторингу податкових і митних правил «Normas». Функціонал оновленої

версії додатка «Normas» дозволяє користувачам бути в курсі податкових і митних інформаційно-довідкових публікацій, отримуючи повідомлення щоразу, коли їхні обрані для сповіщення правила змінені, оновлені або заплановані до трансформацій [84].

В Україні активне формування цифрової системи оподаткування розпочалося у 2018 р. шляхом поетапного впровадження різних електронних сервісів, яких станом на початок 2020 р. діяло понад 55, це зокрема Електронний кабінет платника податків, інформаційний вебпортал «Єдине вікно», Електронний кабінет платника ПДВ, Е-РРО, Е-Акциз, Е-Чек, Е-Аудит, загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс (ЗІР) та інші, що дозволяють швидко та зручно сплачувати й адмініструвати податки та збори.

Використання цифрових технологій у фіскальному адмініструванні зумовлює їх застосування в суспільному житті, що своєю чергою вимагає відповідного законодавчого врегулювання. Відповідно була схвалена «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [85], у якій передбачалося поступове розширення інформаційних комунікацій і цифрових технологій, а також забезпечення цифровізації всіх галузей економіки, зокрема й на базі інформатизації фіскального простору.

Для реалізації «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» у 2021 р. ухвалено «Концепцію розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації», яка покроково декларувала заходи щодо підвищення рівня цифрової грамотності населення в умовах розвитку цифрової економіки та цифрового суспільства [86].

На нашу думку, реалізація цієї Концепції можлива за умови забезпечення всіх громадян вільним доступом по певних інформаційних систем і технологій, сучасних засобів зв'язку та телекомунікацій, інтернет-ресурсів тощо. В Україні у 2018–2021 рр. хоча й відбулася цифровізація

суспільного життя: спостерігалось збільшення кількості користувачів інтернету (з 21,6 млн користувачів, або 52 % населення у 2018 р. до 29,5 млн користувачів, або 70 % населення у 2021 р.) [87] через пандемію COVID-19, проте повну доступність до інтернет-ресурсів констатувати не доводиться.

Цю тезу підтверджують дані таблиці щодо доступу платників податків до інтернету, відповідно й до інших необхідних програмних продуктів (див. табл. 1.5) [88].

Таблиця 1.5

Кількість підприємств, які мають доступ до інтернету за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Кількість підприємств, які мають доступ до інтернету					
	одиниць			у % до загальної кількості підприємств		
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Переробна промисловість	10 878	11 089	11 323	90,0	89,5	90,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1831	1847	1917	93,6	92,4	90,6
Будівництво	4783	4883	5141	87,9	83,9	83,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10 759	10 742	10 630	88,1	86,1	87,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3462	3553	3590	87,8	87,9	85,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	1279	1261	1293	81,4	77,2	76,8
Інформація та телекомунікації	1949	1946	1971	90,0	89,2	89,6
Операції з нерухомим майном	2704	2697	2796	87,8	86,3	89,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	2636	2685	2638	88,4	87,2	84,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2958	3024	3149	80,4	78,2	78,3
Середнє значення	4323,9	4372,7	4444,8	87,54	85,79	85,62
Максимальне значення	10 878	9828	10 030	93,6	92,4	90,6
Мінімальне значення	1279	1261	1293	80,64	77,2	76,8

Джерело: побудовано на основі [88-90]

Як видно з табл. 1.5, залежно від видів економічної діяльності кількість підприємств, що мають доступ до інтернету, у 2021 р. коливається від 76,8 % (сфери діяльності, пов'язані з тимчасовим розміщенням і організацією харчування) до 90,6 % (сфери, пов'язані з постачанням електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; сфери, пов'язані з водопостачанням, поводженням з відходами тощо). Також, аналізуючи дані цієї таблиці, можемо спостерігати значні відхилення між рівнем доступності підприємств різних видів економічної діяльності до інтернету (якщо порівняти із середньозваженим показником) [89]. Водночас варто зазначити, що кількість підприємств, які мають доступ до інтернету зростає, але відсоток від загальної кількості у 2021 р. зменшується проти 2019 р., що свідчить про певні проблеми з інтернет-комунікаціями та наявністю доступного зв'язку в контексті українських реалій.

Щодо рівня доступності інтернету платникам податків, то в Україні він є доволі високим (приблизно 86 % усіх підприємств), що дозволяє надалі впроваджувати цифрові технології у фіскальному адмініструванні [90, с. 197]. Така тенденція сприятиме прозорості та відкритості діяльності державних інституцій, зниженню рівня корупції, підвищенню ефективності діяльності контролюючих органів, якісному наданню інформаційних послуг і формуванню електронних відносин між платниками податків і податковими органами [91, с. 221].

В Україні основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини у сфері фіскальної політики є Податковий кодекс України, у якому врегульовано всі податкові процеси на рівні «класичного» бізнесу, що значною мірою обмежує функціонування суб'єктів фіскальної політики в контексті цифровізації [32]. Для врегулювання цієї ситуації Верховна Рада України у 2021 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплат за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування

податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам» [92], у якому введено поняття «електронні послуги» і частково передбачалося податкове врегулювання їх надання. Так, особи-нерезиденти, які не мають в Україні постійного представництва і які надають електронні послуги, мають сплачувати 20 % ПДВ. У цьому законі також наводився невичерпний перелік операцій, які підлягають оподаткуванню, зокрема реалізація електронних книг, журналів, газет тощо, надання доступу до баз даних через інтернет, надання доступу до інформаційних, розважальних ресурсів, постачання послуг з дистанційного навчання тощо. Усі ці операції можна віднести до категорії «електронна комерція», що в Україні регулюється Законом України «Про електронну комерцію», який регламентує порядок здійснення операцій в електронній сфері [93]. Згідно із цим законодавчим актом, до основних принципів у сфері електронної комерції належать такі:

- свобода здійснення підприємницької діяльності із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем;
- свобода вибору контрагента, а також електронних засобів, типів і відповідних форм діяльності;
- свобода конкуренції й гарантування її сумлінності;
- незалежність у ракурсі здійснення електронних правочинів;
- рівність й охорона прав суб'єктів електронної комерції;
- дотримання вимог чинного законодавства, норм і правил професійної етики, повага до прав, свобод, законних інтересів учасників відносин у галузі електронної комерції;
- забезпечення відповідної (стандартизованої) якості товарів, робіт і послуг, що здійснюються у сфері електронної комерції;
- належне забезпечення доступу до необхідної інформації всіх суб'єктів електронної комерції;
- доступність комерційних електронних комунікацій, а також можливість обмеження надходження певних повідомлень;

– дотримання законодавства про державну мову.

Ураховуючи зазначене, доцільним убачаємо структурування нормативно-правових актів, які регламентують електронну діяльність і встановлюють правила функціонування цифрових технологій у соціально-економічній сфері загалом і фіскальній — зокрема (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Нормативно-правове забезпечення використання цифрових технологій у соціально-економічній та фіскальній сферах

№ п/п	Нормативно-правовий акт	Сфера регулювання
1	Закон України «Про захист прав споживачів»	регулює відносини між споживачами електронних послуг і їх надавачами, визначає права споживачів, а також механізм їх захисту й основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів
2	Закон України «Про рекламу»	визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами, зокрема й у сфері цифрових технологій
3	Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»	встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів
4	Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»	регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах
5	Закон України «Про електронні довірчі послуги»	визначає правові й організаційні засади надання електронних довірчих послуг, зокрема й транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин, порядок здійснення державного нагляду за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові й організаційні засади здійснення електронної ідентифікації
6	Закон України «Про платіжні послуги»	визначає поняття та загальний порядок виконання платіжних операцій в Україні, визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, загальні засади випуску та використання в Україні електронних грошей і цифрових грошей Національного банку України, установлює права, обов'язки та відповідальність учасників платіжного ринку України
7	Закон України «Про захист персональних даних»	регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів

Джерело: побудовано автором на основі [94-100]

Наведені в таблиці нормативно-правові акти є основою для здійснення державної політики в контексті імплементації цифрових технологій у різні напрями економічного життя й у фіскальне адміністрування.

Доречно зазначає В. Юдін, що «завдяки цифровізації в Україні були розкриті питання щодо створення нового нормативно-правового середовища, яке забезпечує сприятливий правовий режим для виникнення і розвитку сучасних технологій, а також здійснення економічної діяльності, пов'язаної з використанням таких інформаційних технологій як цифрові платформи» [101, с. 18]. Однак для того щоб сформулювати дієву нормативно-правову платформу, яка регулюватиме відносини в контексті цифровізації фіскального адміністрування необхідно не тільки враховувати адекватну практику зарубіжних країн, доцільно також у теоретичному аспекті сформувати відповідний понятійний апарат, який враховуватиме національні особливості цифрової трансформації всіх учасників фіскального простору.

Оскільки, використання цифрових технологій у фіскальному адмініструванні позитивно впливає не лише на функціонування податкових органів, але й на фінансово-господарську діяльність підприємств, запровадження у фіскальній сфері електронних сервісів дає змогу суб'єктам господарювання швидко й прозоро нараховувати та сплачувати податки, оперативно обмінюватися інформацією з державними органами та профільними установами. Тому для ефективнішої взаємодії платників податків і податкових органів на постійні основі проводяться опитування платників, що надає змогу виокремити певні проблеми, які виникають у процесі оподаткування з використанням ІТ-технологій, і як наслідок — їх усунення. Окрім цього, у 2020 р. Державною податковою службою України запроваджено електронний сервіс — «InfoTAX» як пілотний проект, що уможливорює в режимі реального часу отримувати податкові консультації через мобільні месенджери, зокрема такі, як Viber, Telegram тощо. Переконані, що повноцінне впровадження цього сервісу надаватиме змогу

платникам податків швидко, зручно й оперативно отримувати необхідну інформацію щодо оподаткування безпосередньо їхнього виду діяльності, а також оптимізувати роботу працівників фіскальних органів у цій царині. Наприкінці 2021 р. кількість користувачів «InfoTAX» становила понад 40 тис. платників, що свідчить про популярність цього сервісу з одного боку, а з іншого боку — про те, що для багатьох платників податків комфортнішим є спілкування з чат-ботом, ніж наживо з працівником контролюючих органів, особливо, коли це стосується загальних питань.

Також зазначимо, що особливу популярність серед платників податків має електронний сервіс ДПС з надання електронних послуг платникам податків із використанням інтернет-середовища та єдиного вебпорталу ДПС України — персональний Електронний кабінет платника податків. Станом на початок 2022 р. кількість користувачів Електронного кабінету вже сягнула 3,2 млн платників, із них 80 % — це фізичні особи — підприємці та громадяни. В Електронному кабінеті можна безкоштовно скористатися такими сервісами для платників податків, як створення та подача електронних документів до ДПС, листування з ДПС, перевірка стану розрахунків з бюджетом тощо [102].

Наголосимо, що основними перевагами Електронного кабінету платника податків є:

- безкоштовний та цілодобовий доступ до персональних даних за наявності електронного цифрового підпису (ЕЦП) будь-якого АЦСК;
- сервіс працює за допомогою персональних комп'ютерів та смарт-пристроїв, без встановлення додаткового програмного забезпечення;
- отримання інформації в режимі онлайн, без відвідування ЦОП, що дозволяє економити час;
- доступ до відкритої інформації без ЕЦП.

До того ж Державна податкова служба України, організовуючи облік розрахунків за податковими платежами, пропонує використовувати автоматизовану систему «Єдине вікно»; Електронний кабінет платника податкових платежів у режимі 24/7/365; систему автоматичного відшкодування ПДВ; електронний чек; електронний акциз тощо [103, с. 93].

Ефективне виконання фіскальної функції на рівні держави та підприємств потребує не лише використання безкоштовних сервісів ДПС, а й вибір комп'ютерного і комерційного програмного забезпечення. Адже сьогодні відбувається стрімкий розвиток технологій Artificial intelligence (штучний інтелект), Big Data (великі дані), Cloud technologies and computing (хмарні технології й обчислення), Blockchain (блокчейн) тощо, які чинять вагомий вплив на організацію обліку розрахунків за податковими платежами.

Зокрема, технологія Cloud technologies and computing дає змогу скоротити витрати на обслуговування інформаційної технології шляхом скорочення витрат на технічне та програмне забезпечення, утримання ІТ-спеціалістів, зменшення паперового та запровадження електронного документообігу; забезпечити більш високий рівень доступності, безпеки та якісного резервування, копіювання й аварійне відновлення даних. Крім того, використання Cloud technologies and computing забезпечує тісний зв'язок з органами ДПС України.

Ще одним напрямом оптимізації фіскального адміністрування є використання технології Blockchain, який є розподіленою базою даних і складається з окремих блоків, що з'єднані в безперервний ланцюжок, де окремий блок Blockchain обов'язково містить тимчасову мітку та посилання на попередній блок. Як зазначає Л. Кононенко, використання технології Blockchain суттєво змінює і власне процедуру фіскального обліку — «зникає необхідність у веденні первинної документації, тому що всі факти господарського життя відразу знаходять відображення в блокчейн» [104, с. 208].

Також зростання ролі ІТ-технологій впливає на значення та роль реєстратора розрахункових операцій. Якщо раніше під РРО розуміли пристрій, який призначений для реєстрації розрахункових операцій під час продажу товарів чи надання послуг, то з цифровізацією економіки класичний РРО розглядають як програмно-технічний комплекс, тобто програмний РРО, що має цілу низку переваг порівняно з класичним, а саме:

- пристосовність для будь-якого пристрою, що підтримує операційну систему Windows, Android або IOS;
- реєстрація в режимі онлайн в контролюючому органі та винятково електронний документообіг;
- надає можливості видавати та зберігати е-чеки та формувати Е-звіти;
- зберігає час платника податків, оскільки звіти формуються автоматично без необхідності друку фіскального чеку.

Застосування ІТ-технологій та програмних продуктів у фіскальному адмініструванні дозволяє зменшити обсяги рутинної трудомісткої роботи у сфері оподаткування та забезпечити систематизацію облікових показників для подальшого їх використання для опрацювання й ефективного податкового контролю.

Отже, цифрові технології та сервіси мають значний потенціал для підвищення ефективності й прозорості реалізації фіскальної політики, що надалі сприятиме розвитку економіки, формуванню її безпеки, а також підвищенню якості життя та добробуту людей (Додаток В).

Основними орієнтирами, на яких необхідно акцентувати увагу в процесі поліпшення процедур цифровізації фіскального адміністрування мають стати такі:

1. Урахування можливих ризиків і забезпечення високого рівня захисту даних і безпеки інформаційних систем для запобігання можливим кібератакам та порушенням конфіденційності фінансової інформації.

2. Розроблення та впровадження ефективних механізмів контролю за використанням цифрових технологій у фіскальному адмініструванні.
3. Забезпечення надійності та доступності цифрових інфраструктур і сервісів, які використовують у фіскальному адмініструванні, для безперебійності роботи й уникнення можливих ризиків у фінансових потоках. Для цього можуть використовувати різні технології, такі як хмарні рішення, віртуальні приватні мережі тощо.

Отже, цифрові технології та сервіси мають великий потенціал у фіскальному адмініструванні, проте їхнє використання має бути обґрунтованим і досконало опрацьованим із технологічного боку задля запобігання можливим ризикам і забезпечення максимальної ефективності й прозорості фіскальної політики [105, с. 129].

На наше переконання, використання цифрових технологій здійснять прорив у боротьбі з фінансовою злочинністю, такою як відмивання грошей і корупція. Наприклад, електронне ведення обліку фінансових операцій і моніторинг податкових платежів виявить й може запобігти можливим шахрайствам фіскального характеру. Окрім того, відкритість фінансових даних може допомогти в забезпеченні громадського контролю за діяльністю фіскальних органів і запобігти можливим корупційним схемам.

Своєю чергою використання цифрових технологій забезпечить ефективні та зручні комунікації між податковими органами та платниками податків. Адже використання електронних сервісів і технологій зменшить час на обробку запитів та сприятиме більш ефективній взаємодії між ними (Додаток Г).

Отже, слід резюмувати, що в сучасних динамічних умовах держава намагається різними методами зберегти темпи розвитку економіки країни, зокрема й на базі імплементації інноваційних цифрових технологій, які суттєво змінили поширені раніше підходи до функціонування суб'єктів

фіскальної політики. Вважаємо, що активізація запровадження цифрових технологій у процесі фіскального адміністрування дозволить ефективно опрацьовувати значні за обсягом масиви даних, витратити на ці процедури відчутно менше часу, оперативніше отримувати необхідну актуальну інформацію стосовно відповідних платників податків або певних податкових платежів. Такий підхід сприятиме як цифровізації економіки держави загалом, так і окремим її елементам, зокрема фіскальному простору, що в результаті поліпшить співпрацю його учасників у напрямі якісного підвищення рівня соціальних стандартів в Україні.

Висновки до розділу 1

Результати проведеного наукового дослідження дозволяють констатувати про різнополярність підходів до трактування фіскальної політики. Більшість дослідників цієї проблематики схиляються до розуміння поняття фіскальної політики в більш вузькому ракурсі, аргументуючи важливість безпосереднього справляння податків і зборів, інші характеризують її значно ґрунтовніше, акцентуючи увагу на джерелах наповнення державного та місцевих бюджетів, а також на управлінні видатками внаслідок їхнього перерозподілу.

Під час дослідження з'ясовано сутність фіскальної політики, що дозволило сформувати власне визначення цієї дефініції, охарактеризувати мету її здійснення та призначення. Використання такого підходу надало змогу врахувати багатоаспектність фіскальної політики, що безпосередньо вплинуло на дослідження інформаційної комунікації між її суб'єктами.

Констатовано, що в результаті здійснення фіскальної політики за допомогою базових її інструментів (податки, державний борг, видатки та державні закупівлі, міжбюджетні трансферти) відповідні органи державного управління та місцевого самоврядування використовують

цифрові технології цифровізації фіскального адміністрування, які активно використовують інші суб'єкти фіскального простору — платники податків і споживачі суспільних благ. Установлено, що останні задіяні у процесі ведення фіскальної політики та цифровізації фіскального простору як суб'єкти, які очікують віддачі (зворотного ефекту) від сплачених податків та оцінюють і ведуть громадський контроль за діяльністю держави в бюджетно-податковому напрямі.

Аргументовано, що цифровізація фіскального адміністрування як пріоритеної детермінанти новітньої парадигми фіскальної політики України є актуальним завданням сьогодення, оскільки ефективна реалізація цього процесу сприятиме побудові оптимальної моделі формування, розподілу, цільового використання та контролю бюджетних ресурсів держави та органів місцевого самоврядування.

Нині важливим напрямом фіскального адміністрування є ефективність податкового контролю, яка може мати синергетичний ефект за умов імплементації цифрових технологій. Водночас, зміна формату співпраці та комунікації між податковими органами та платниками податків, підвищення прозорості та доступності податкових послуг унаслідок цифровізації продукуватиме концентрацію уваги податкового контролю поряд з моніторингом і виявленням учинених порушень на заходи (зокрема і превентивні), націлені на їх попередження. Такий підхід, безумовно, сприятиме поліпшенню податкової культури, підвищенню рівня довіри, податкової свідомості та грамотності платників податків як суб'єктів фіскального простору та призведе до підвищення рівня добровільної сплати податків і зборів до бюджетів усіх рівнів.

На основі критичного опрацювання нормативно-правового забезпечення цифровізації фіскального адміністрування виявлено недосконалість і дихотомію чинного законодавства у сфері податкового регулювання «електронного бізнесу», що пов'язано зі складнощами трактування сутності «електронних послуг» та «електронної комерції». Це

надало змогу згенерувати основні напрями трансформації класичної економічної системи в цифрову епоху, що базується на підвищенні рівня цифрової грамотності серед населення й автоматизації клопіткої роботи працівників фіскальних органів.

Акцентовано на необхідності компромісу між фіскальною ефективністю та соціальною справедливістю в оподаткуванні. Ми переконані, що ключовими передумовами формування новітньої парадигми фіскальної політики держави є стабілізація соціально-економічних процесів, зниження рівня тіньової економіки, розширення бази оподаткування та формування сприятливого фіскального простору на базі цифрової трансформації, що зрештою сприятиме відбудові економіки України, поліпшить інвестиційно-інноваційний клімат, забезпечить зростання добробуту населення й економічне процвітання України.

Основні результати першого розділу висвітлено в наукових працях автора [106, 107, 108, 109].

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

2.1. Компаративний аналіз процесів формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів

Ключове місце у системі фіскальних відносин посідає Державний бюджет України. Він торкається всіх сфер суспільного життя та безпосередньо стосується інтересів усіх суб'єктів фіскального простору, а також є головною ланкою фінансової системи держави. У широкому значенні бюджет — це узгоджений за потребами та раціональний план щодо доходів і видатків держави. Державний бюджет забезпечує не тільки акумулювання коштів, необхідних для фінансування держави, а й використовується для часткового перерозподілу доходів з метою підтримання сприятливого соціально-економічного становища в Україні. Водночас перерозподіл бюджетних ресурсів активно впливає на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси в суспільстві й впровадження вищими органами влади відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення фіскальної безпеки.

Бюджет є одним із найсуттєвіших запобіжників державного регулювання економіки, впливу на господарську кон'юнктуру, уживання антикризових заходів, і є річним планом державних видатків та джерел їх фінансового покриття. Державний бюджет є невід'ємною частиною функціонування будь-якої розвиненої країни та важливим інструментом реалізації як економічної, так і соціальної політики держави. У сучасних умовах особливо актуальною є проблема побудови ефективної та досконалої системи формування дохідної та видаткової частини державного бюджету для економічного розвитку країни.

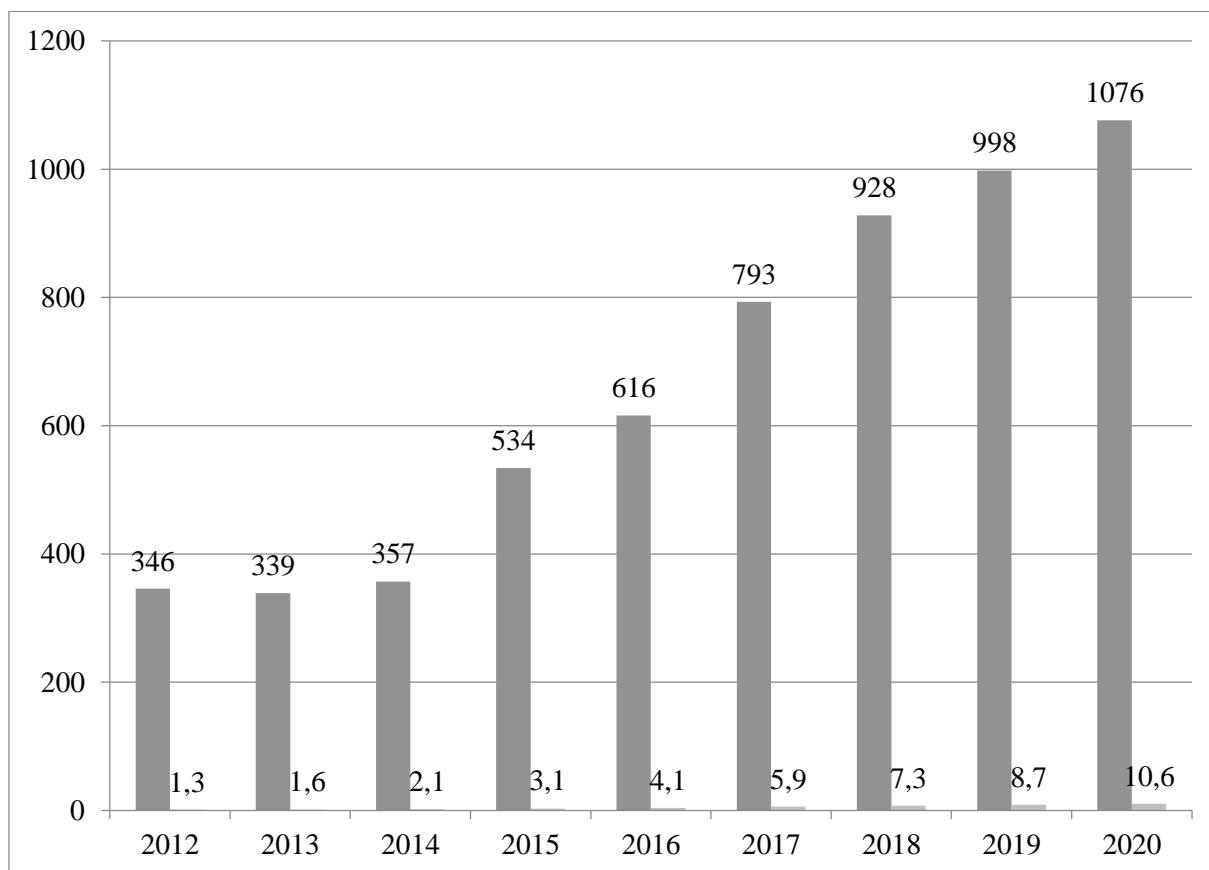

Дослідження проблем формування видаткової та дохідної частини Державного бюджету України викликає інтерес, насамперед тому, що він «характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна та соціальна стабільність і належний життєвий рівень населення. Через державний бюджет органи державної виконавчої влади здійснюють реалізацію державної внутрішньої та зовнішньої політики, державне регулювання та стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з урахуванням довгострокових інтересів країни» [110, с. 42].

Державний бюджет є надзвичайно складним соціально-економічним явищем, яке є основою фінансової системи будь-якої держави, маючи різноманітні фінансові інституції, які допомагають державі забезпечити виконання своєї фінансової діяльності та перерозподіляти значну частину ВВП. Державний бюджет чинить значний вплив на різні суспільні процеси (економічні, національні, соціальні, регіональні), господарську кон'юнктуру. Він виконує роль важеля державного регулювання економіки, є річним планом державних видатків і джерел їх покриття.

Видатки бюджету показують напрями й цілі бюджетних асигнувань, які визначаються характером доволі різноманітних функцій держави, які узагальнено об'єднують за класифікаційною ознакою в три великі групи: політичні, економічні та соціальні функції. Фінансовим підґрунтям функціонування держави є державні доходи. Їх, як правило, поділяють за джерелами надходження коштів у бюджет. Державний бюджет як самостійна економічна категорія має змогу визначати не тільки способи організації та форми державних фінансів, а й напрям цільового використання грошових коштів відповідно до інтересів як населення зокрема, так і країни загалом. Держава завдяки бюджету зосереджує фінансові ресурси на найважливіших ділянках соціального й економічного розвитку країни [111, с. 65].

Забезпеченість держави ресурсами для виконання покладених на неї завдань залежить від рівня обсягу та динаміки доходів державного бюджету. Для визначення цього рівня, розглянемо динаміку співвідношення дохідної і видаткової частини Державного бюджету України за 2012–2020 рр. (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Доходи Державного бюджету України, у т. ч. трансферти з місцевих бюджетів у 2012–2020 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [112, 113]

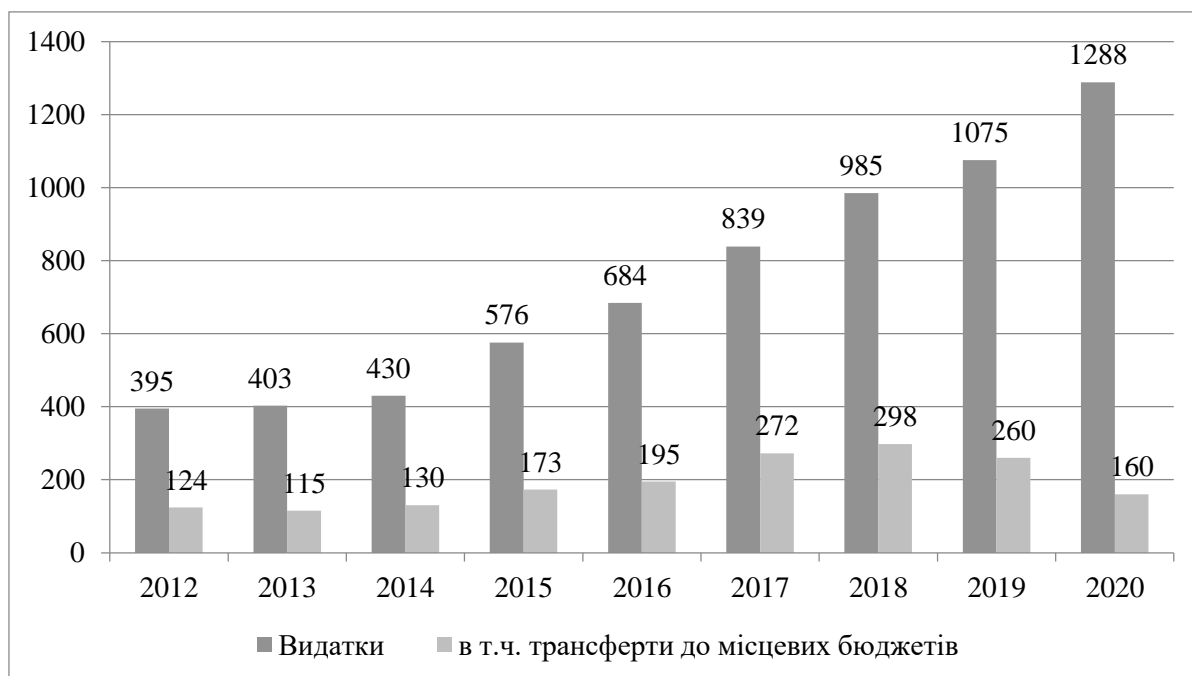
За період 2012–2020 рр. дохідна частина бюджету України зазнавала значних змін. Рівень доходів суттєво збільшувався з 2015 р. і до 2020 р. Зокрема, доходи збільшувалися з 534 млрд грн у 2015 р. до піку в 1076 млрд грн у 2020 р. Принагідно варто зазначити, що доля трансфертів з місцевих бюджетів збільшується протягом аналізованого періоду.

Також важливо відзначити, що доходи бюджету значно залежать від економічної ситуації в країні та світових тенденцій. Наприклад, під час

світової фінансової кризи у 2014 р., доходи бюджету значно скоротилися, але зростання економіки у 2015–2019 рр. дозволило збільшити доходи, а саме — з 534 млрд грн до 998 млрд грн.

Констатуємо, що Україна продовжує реформувати систему оподаткування для підвищення ефективності фіскального адміністрування та зменшення розміру тіньової економіки, а саме: було розширено функціонал сервісу — Електронний кабінет платника податків для зручності сплати податків та зборів, а також зменшено кількість податкових пільг і привілеїв.

Розмір видатків у Державному бюджеті України у 2012–2020 рр. змінювався залежно від економічних і соціальних умов країни. У 2012 р. загальний обсяг видатків становив приблизно 395 млрд грн, у 2013 р. він збільшився до 403 млрд грн, що переважно пов'язано зі збільшенням витрат на соціальну сферу. У 2014 р. видатки досягли піку на рівні понад 430 млрд грн (див. рис. 2.2.), що було пов'язано зі збільшенням витрат на армію й оборону через російсько-українську війну на сході України.

Рис. 2.2. Видатки Державного бюджету України, у т. ч. трансферти до місцевих бюджетів у 2012–2020 рр., млрд, грн

Джерело: побудовано автором на основі [114]

Від 2015 р. розпочалося поступове зростання видатків, незважаючи на складні економічні та фінансові умови в країні, до рівня 576 млрд грн. У 2016 р. загальний обсяг видатків склав приблизно 648 млрд грн, а у 2017 р. він підвищився до 839 млрд грн.

Від 2018 р. відбувалося зростання видатків, що пов'язане зі збільшенням витрат на соціальну сферу, освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру, до 985 млрд грн. У 2020 р. загальний обсяг видатків становив понад 1 трлн грн, що пов'язано зі збільшенням витрат на боротьбу з пандемією COVID-19, підтримку малого та середнього бізнесу й інші соціальні витрати.

Отже, аналіз дохідної частини бюджету України за 2012–2020 рр. свідчить про коливання доходів бюджету в перші роки розглянутого періоду, але про послідовне підвищення доходів з 2015 р. Найбільшу частину доходів бюджету становлять податки та збори, зокрема ПДВ, акцизи та податок на доходи фізичних осіб. Важливим фактором, що впливає на доходи бюджету, є економічна ситуація в країні та на світовому ринку.

Досягнення в бюджетній політиці можливе лише, за умови чітко налагодженої системи управління бюджетом, яка б мала змогу забезпечити ефективне використання бюджетних ресурсів. Крім того, така ситуація досягається зокрема і шляхом посилення відповідальності суб'єктів господарювання, за рахунок особистої майнової та кримінальної відповідальності, за дотриманням вимог законодавства, повноти і своєчасності розрахунків з бюджетом.

Державний бюджет показує бюджетний потенціал, який фактично спроможна сформувати країна, який є вихідною базою для розробки поточної фінансової політики.

Здійснено аналіз доходної бази державного бюджету, ставлячи за мету визначення шляхів його збільшення та раціонального використання. За даними таблиці 2.1, основною складовою часткою доходів Державного

бюджету України протягом усього досліджуваного періоду залишаються податкові надходження, що становлять приблизно 80 % усіх доходів.

Таблиця 2.1

Моніторинг доходів Державного бюджету України, млн грн

Види доходів	2018	2019	2020
Податкові надходження	753 815,6	799 776,0	851 115,6
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	188 624,1	217 040,4	225 976,3
Податок на доходи фізичних осіб	91 741,8	109 954,0	117 281,3
Податок на прибуток підприємств	96 882,3	107 086,3	108 695,0
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	452 65,7	46 746,9	52 475,7
Внутрішні податки на товари та послуги	493 360,6	502 048,1	538 896,2
ПДВ з українських товарів	79 130,9	88 929,8	126 486,6
ПДВ з імпортованих товарів	295 377,3	289 760,4	274 113,5
Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	71 143,8	69 897,1	80 449,3
Акцизний податок з ввезених в Україну товарів	47 708,6	53 460,8	57 846,9
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	27 076,6	30 086,0	30 460,5
Збори на паливно-енергетичні ресурси	-6,2	-0,3	0,7
Інші податки та збори	-505,1	3855,0	3306,2
Неподаткові надходження	164 676,5	186 684,2	212 946,9
Доходи від власності та підприємницької діяльності	87 170,4	114 414,8	119 155,9
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	18 413,6	10 377,8	9772,0
Інші неподаткові надходження	12 399,9	15 762,6	15 038,2
Власні надходження бюджетних установ	46 692,6	46 129,06	68 980,8
Доходи від операцій з капіталом	657,5	183,0	79,4
Надходження від продажу основного капіталу	33,6	30,0	38,5
Надходження від реалізації державних запасів товарів	573,2	76,0	2,4
Кошти від продажу землі та нематеріальних активів	50,8	77,0	38,4
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1464,8	1139,9	1029,7
Цільові фонди	187,5	1770,8	187,1
Офіційні трансферти	7306,3	8725,0	10 658,0

Джерело: побудовано автором на основі [112, 114]

Упродовж досліджуваного періоду спостерігається позитивна тенденція до зростання доходів. Загальна сума податкових надходжень у 2020 р. проти 2018 р. зросла на 97 300 млн грн, причому надходження від

непрямих податків майже втричі перевищують надходження від прямих податків.

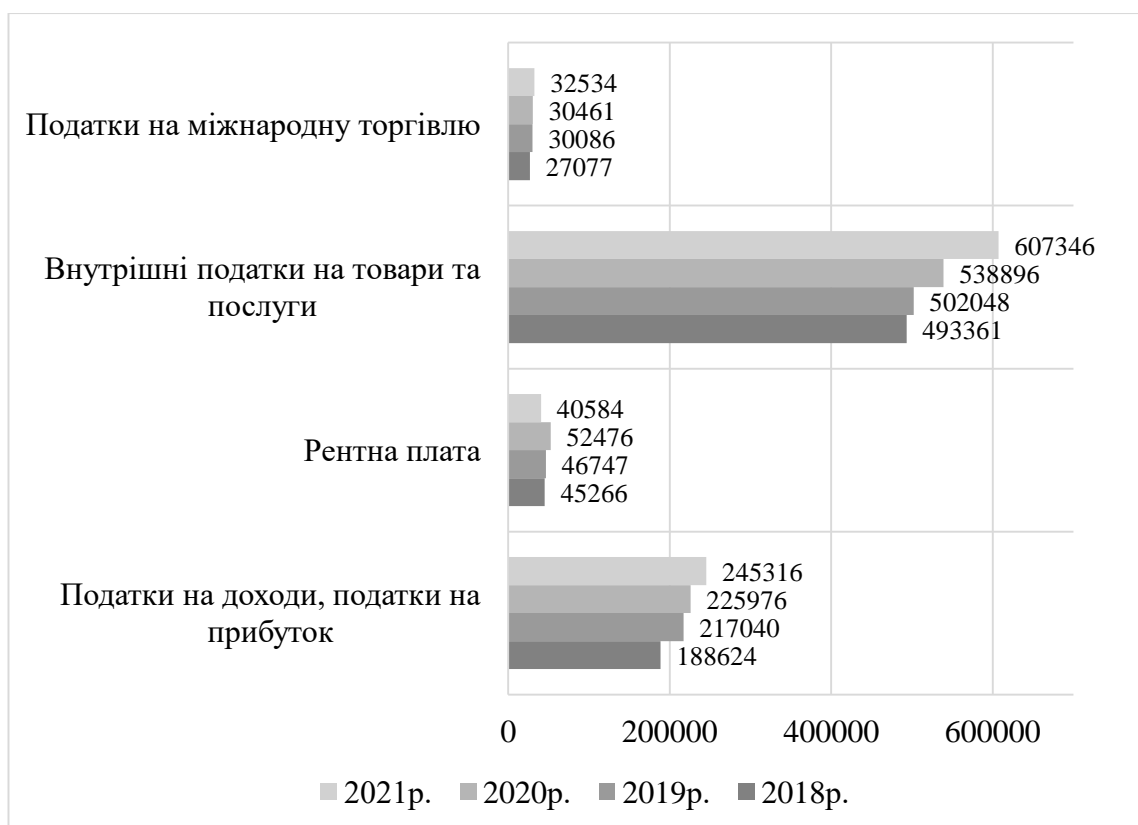
Суттєве значення під час формування надходжень до бюджету у 2018 р., як і в попередні роки, мають: податок на додану вартість (ПДВ) з імпортованих та українських товарів, робіт і послуг; податок на доходи фізичних осіб; податок на прибуток; ренту за користування надрами; акцизи з нафтопродуктів, алкоголю та цигарок [115].

Найбільша стаття доходів у бюджет є ПДВ з імпорту. Так, із ввезених на територію України товарів у 2020 р. вдалося отримати 274 113,5 млн грн, що на 21 263,8 млн грн менше, ніж було у 2018 р., та на 5617,3 млн грн менше, ніж у 2018 р. надійшло до бюджету, порівняно з 2018 р. Таке скорочення зумовлене запровадженими санкціями та становищем на зовнішньому й внутрішньому ринку, що спричинені сукупністю факторів геополітичного характеру та проблеми з COVID-19.

Надходження з внутрішніх товарів і послуг до бюджету України склали 493 360,6 млн грн у 2017 р., а у 2020 р. відбулося зростання на 45 535,6 млн грн і відповідно зростання надходжень з ПДВ за досліджуваний період [116]. У 2021 р. спостерігалось збільшення податкових надходжень до бюджету в розрізі основних статей (рис. 2.3).

Також відбулося зростання доходів від вироблених в Україні й імпортованих підакцизних товарів. Як відомо, останніми роками зросли акцизи на цигарки й алкоголь, що забезпечило збільшення надходження до бюджету. Від продажу підакцизних товарів, вироблених в Україні (алкоголь, цигарки, нафтопродукти), у 2020 р. зібрано більше ніж у попередньому.

Надходження від імпортованих підакцизних товарів також мають динаміку щодо збільшення з 2018 р. до 2020 р. Проте таке зростання сягнуло нижчого рівня, ніж було заплановано в бюджеті на 2018 р.

Рис. 2.3. Податкова компонента бюджетних ресурсів держави у 2018–2021 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [112]

Такі види надходжень, як податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств за 2018–2020 рр. зростає. Але варто зауважити, що у 2019–2020 рр. суми надходжень податку на прибуток підприємства зменшуються у порівнянні із сумами надходжень від фізичних осіб. Спостерігається зменшення виробництва за 2019–2021 рр., що вплинуло на надходження до бюджету.

Нами також було проаналізовано динаміку показників планових та фактичних надходжень до Державного бюджету України від тих податків, що становлять найбільшу питому вагу та які виконують пріоритетну фіскальну функцію. У 2018–2021 рр. найбільше надходжень спостерігалось від податку на додану вартість (середній показник становить 40,51 % у сукупних бюджетних ресурсах держави), що стосується інших фіскально

значущих податків, то їхній аналогічний показник знаходився в межах 10–13,5 % (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка планових та фактичних показників надходжень податків, що мають найбільшу питому вагу у бюджеті

Рік	Назва податку	Планові надходження	Фактичні надходження	Відсоток виконання	Питома вага в бюджеті
		млрд. грн.		%	
2021р.	Податок на доходи фізичних осіб	137,58	137,56	99,99	11,40
	Податок на прибуток підприємств	145,98	147,75	101,21	12,24
	Податок на додану вартість	524,69	536,48	102,25	44,46
	Акцизний податок	138,69	162,45	117,13	13,46
2020р.	Податок на доходи фізичних осіб	111,3	117,28	105,37	11,47
	Податок на прибуток підприємств	110,46	108,69	98,40	10,63
	Податок на додану вартість	389,9	400,59	102,74	39,19
	Акцизний податок	128,51	138,3	107,62	13,53
2019р.	Податок на доходи фізичних осіб	106,16	109,95	103,57	10,92
	Податок на прибуток підприємств	95,52	107,09	112,11	10,63
	Податок на додану вартість	415,84	378,69	91,07	37,59
	Акцизний податок	130,23	123,35	94,72	12,25
2018р.	Податок на доходи фізичних осіб	91,12	91,74	100,68	9,99
	Податок на прибуток підприємств	82,32	96,88	117,69	10,55
	Податок на додану вартість	384,36	374,51	97,44	40,80
	Акцизний податок	124,09	118,85	95,78	12,95

Джерело: побудовано автором на основі [112, 114]

Констатуємо, що найпроблемнішими статтями надходжень до державного бюджету у 2018 році стали ПДВ (недонадходження становили

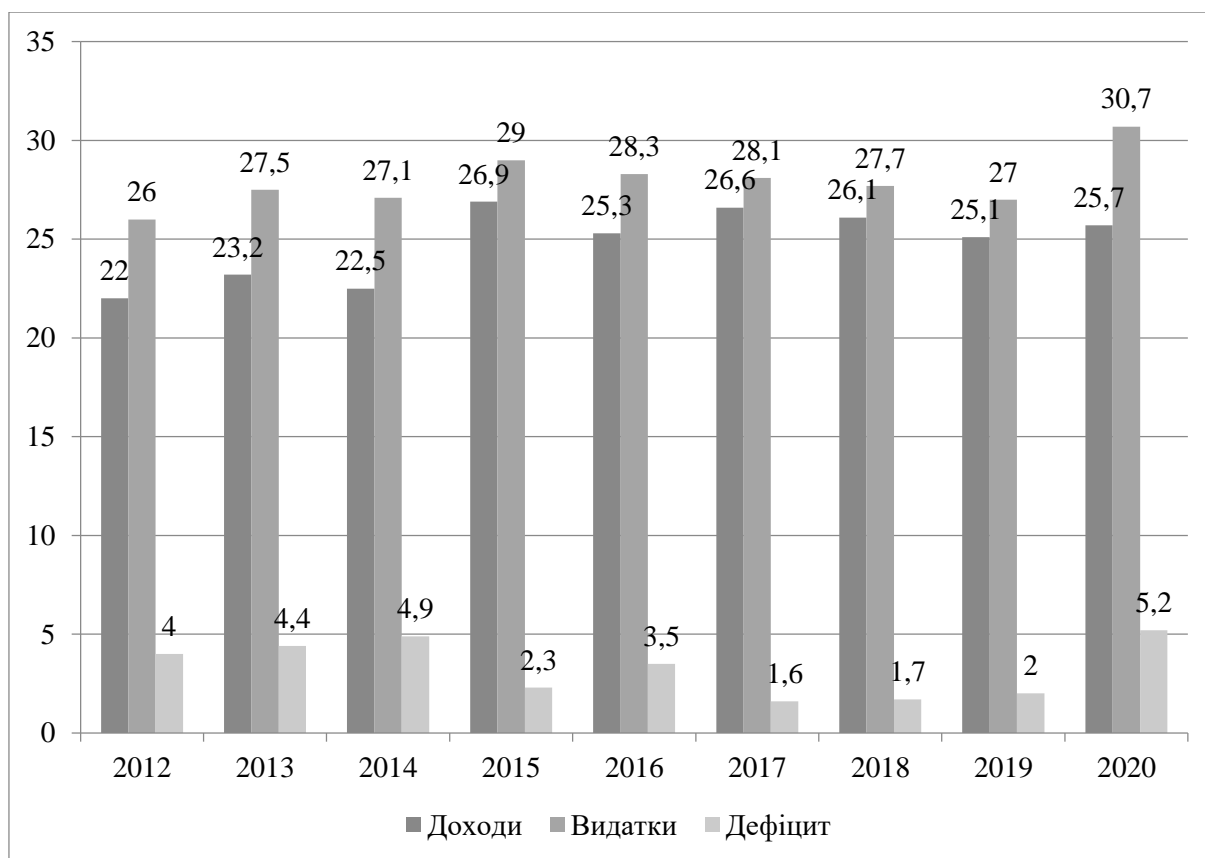
2,56 % від планового показника) та акцизний податок (4,22 % відповідно), у 2019 році – ПДВ (8,93 %) та акцизний податок (5,28 %), у 2020 році – податок на прибуток підприємств (1,6 %). Натомість, найсуттєвішим перевиконанням плану мобілізації податків до бюджету було щодо податку на прибуток підприємств у 2018 році (17,69 %) та у 2019 році (12,11 %), а також акцизного податку у 2021 році (17,13 %).

На нашу думку, негативна динаміка в контексті невиконання планових показників пов'язана з такими явищами, як ухилення та уникнення від сплати податків, низькою платоспроможністю окремих платників податків, місцем знаходження об'єкту оподаткування тощо. Водночас, позитивна динаміка в сфері перевиконання планових показників щодо мобілізації податків до бюджету може бути спричинена загальноекономічною ситуацією в країні, диверсифікацією бази оподаткування, рівнем податкової грамотності та свідомості платників податків, використанням цифрових технологій в адмініструванні податкових платежів тощо.

Варто також зазначити, що головним наповнювачем бюджету в розділі неподаткових надходжень є Національний банк. Крім того, спостерігається скорочення надходження до бюджету від наданих адміністративних послуг, судового збору та доходів від некомерційної господарської діяльності.

Цільові фонди, за розміром частки надходжень у бюджет, посідають четверте місце. Найбільшою статтею їх є надходження до фонду забезпечення оборони та безпеки держави. У 2019 р. вони зросли на 1583,3 млн грн порівняно з 2018 р. та сягнули високого показника, але у 2020 р. значення зменшилось до рівня 2018 р. Забезпечення надходжень у цей фонд відбулось переважно за рахунок конфіскованих коштів і коштів, отриманих від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного правопорушення.

Важливе значення має також відношення доходів, видатків і дефіциту державного бюджету до ВВП у 2012–2020 рр. (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Відношення доходів, видатків і дефіциту державного бюджету до ВВП у 2012–2020 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [112, 114]

Попри стабільне збільшення дохідної частини бюджету наявна також тенденція до зростання структурного (нециклічного) бюджетного дефіциту, який характеризується нарощуванням державних витрат швидшими темпами, ніж зростають доходи бюджету. Погоджуємося з думкою І. Луніної, що «саме такий дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, яка проводиться невідповідно до правил, а на власний розсуд влади. До того ж характерною ознакою дискретної фіскальної політики є внутрішня структурна мінливість витрат держави, особливо за статтями «економічна діяльність» та «соціальний захист та соціальне забезпечення». За умов такого ведення виду фіскальної політики органами

державної влади зростають ризики для фінансової стабільності, зокрема в періоди загострення економічної та політичної ситуації в країні» [116].

Отже, щоб не допустити ускладнення бюджетної ситуації, уряду слід розглянути й скоротити не першочергові видатки.

Вважаємо за доцільне розглянути найвагоміші статті видатків Зведеного державного бюджету України в розрізі функціональної класифікації (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Параметри видатків Зведеного бюджету України в розрізі функціональної класифікації, млн грн

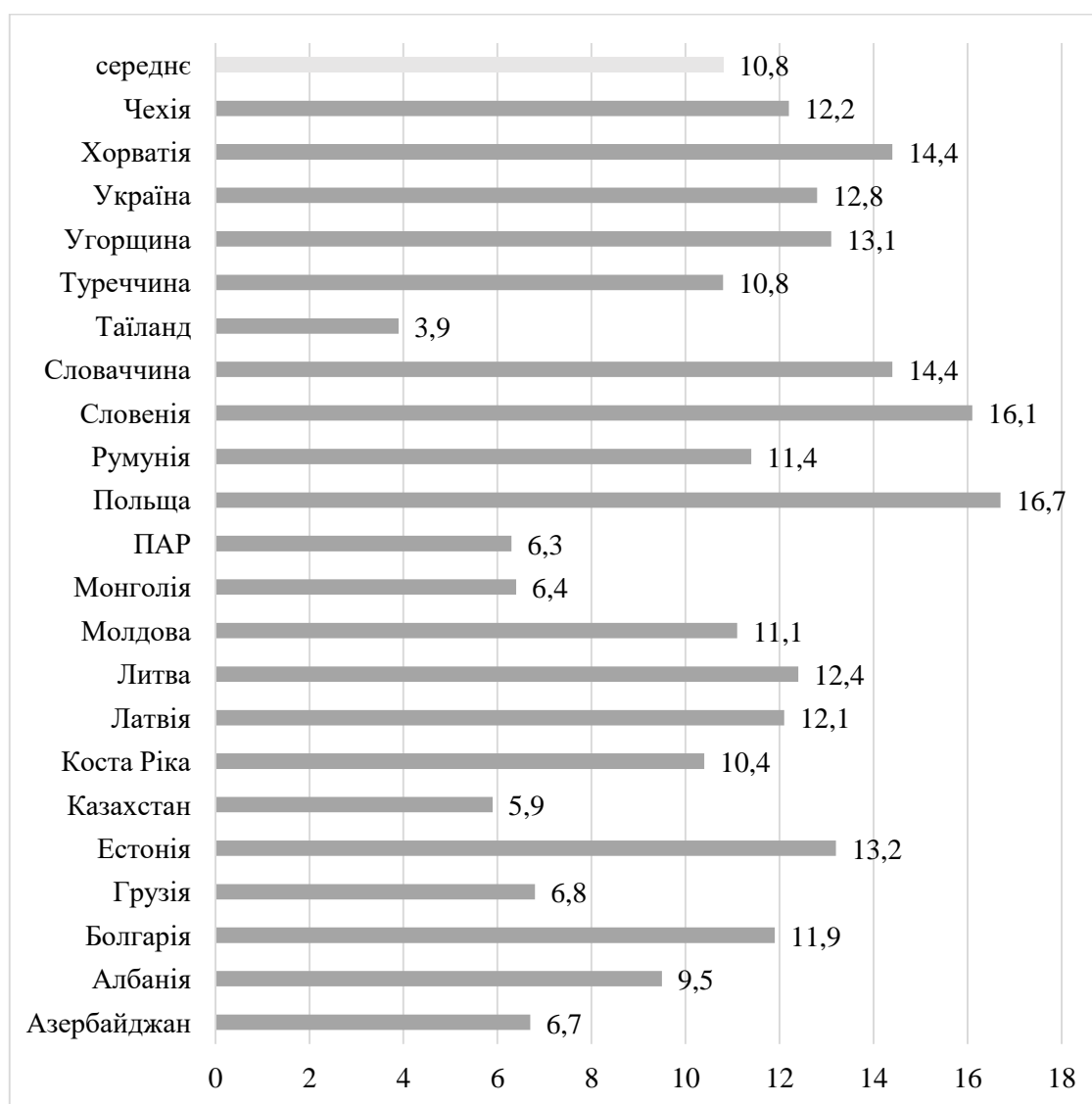
Напрями видатків	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Загальнодержавні функції	191 541,8	203 121,3	204 818,8
у т. ч. обслуговування держборгу	116 088,0	120 096,1	121 239,4
Оборона	97 024,0	106 627,7	120 374,1
Громадський порядок, безпека, судова влада	118 025,2	141 455,8	159 506,3
Економічна діяльність	140 761,3	154 219,3	262 814,6
Охорона навколишнього середовища	8242,1	9729,8	9056,6
Житлово-комунальне господарство	30 345,5	34 487,1	32 214,5
Охорона здоров'я	115 847,8	128 377,8	175 791,2
Духовний та фізичний розвиток	28 992,9	31 550,1	31 710,9
Освіта	210 029,4	238 757,4	252 283,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	309 363,6	321 786,7	346 719,5
у т. ч. соціальний захист пенсіонерів	157 940,7	191 227,2	212 328,7

Джерело: побудовано автором на основі [112]

Ураховуючи те, що економічна діяльність є одним з найважливіших напрямів, від ефективності роботи якого безпосередньо залежить фінансування всіх інших функціональних розділів, обсяг його забезпечення вважаємо й досі низьким. За даними таблиці 2.3, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення значно перевищують видатки на

економічну діяльність, що, на нашу думку, і є причиною гальмування економічного розвитку країни.

Компаративний підхід свідчить, що видатки зведеного бюджету і державних фондів соціального страхування в Україні на рівні 12,7 % ВВП перевищують середній показник у країнах з ринками, що формуються, — 10,8 % ВВП. Але низка європейських країн, а саме нових членів ЄС витрачають на соціальні програми більшу частину свого ВВП порівняно з Україною (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5. Державні видатки на соціальний захист населення в країнах, де формується та укріплюється ринкова економіка у 2020 р., % до ВВП.

Джерело: побудовано автором на основі [113]

За теперішніх складних економічних та політичних умов, соціальний захист і соціальне забезпечення потребує значного зменшення частки в структурі видатків бюджету і є надзвичайно необхідним, для забезпечення переходу від бюджетної моделі «проїдання» до моделі інвестиційного розвитку. Питома вага видатків державного бюджету, що спрямовується на фінансування соціальної сфери, у 2020 р. склала приблизно 21,73 % (346 719,5 млн грн) та є найнижчою за 2019–2021 рр.

Що стосується напряму видатків житлово-комунального господарства, то вони характеризуються великою кількістю втрат коштів, енергії, ресурсів, але не спроможні надати якісні послуги. Видатки на її функціонування мають не стійку тенденцію, та у 2020 р. зменшуються. Це пов'язано з тим, що частина запланованих коштів була перенаправлена на боротьбу з COVID–19. Також цей напрям видатків вимагає виконання капітальних ремонтів та негайного системного реформування. Є значна частка монополізації в комунальному секторі, яку потрібно негайно ліквідувати. Чесна та прозора конкуренція серед надавачів житлово-комунальних послуг може створити потрібні умови, а населення отримає якісні послуги за помірну ціну. Суттєві недоліки та порушення відбуваються в політиці формування тарифів, яка була б прозорою і зрозумілою для споживачів, коли б тарифи на житлово-комунальні послуги залежали б від якості їх виконання. Запровадження енергозберігаючих систем надаватиме можливість істотно економити кошти.

Функціонування силових структур є принциповою основою реалізації політики національної безпеки, а тому є цілком виправданою необхідність збільшення частки видатків на оборону в загальній структурі. Так, протягом досліджуваного періоду спостерігається зростання суми видатків на оборону, яка у 2020 р. склала 12 034,1 млн грн. Така тенденція зумовлена необхідністю фінансування невідкладних потреб на оборону та безпеку держави загалом і пов'язану з проведенням операції об'єднаних сил (ООС) зокрема. Сюди можна віднести фінансування програм, спрямованих на

модернізацію військової техніки, збільшення утримання військовослужбовців і переозброєння армії загалом.

Щоб ситуація із державними фінансами стала кращою, органи державного управління мають прагнути збалансувати розподіл видатків та доходів. Є різні методи збалансування бюджету, а саме:

- виявлення та мобілізація резервів росту доходів бюджету;
- удосконалення адекватного розподілу видаткових повноважень, розподіл доходів між бюджетами різних рівнів;
- побудова ефективної системи бюджетного регулювання та надання фінансової допомоги у сфері міжбюджетних відносин;
- ефективні форми бюджетних запозичень, реальні надходження грошових коштів із фінансових ринків;
- планування напрямів бюджетних видатків, які позитивно впливають на зростання доходів і водночас забезпечують рішення соціально-економічних завдань, які постали перед суспільством, за мінімальних затрат і з максимальним ефектом.

Як ми вже зазначали в попередньому розділі роботи, цифрова трансформація участі споживачів суспільних благ у процесі функціонування фіскального простору передбачає налагодження зворотного зв'язку між діями держави в частині справляння і використання податків та їх оцінкою громадянами.

Нині значна кількість громад застосовує механізми участі громадян у використанні коштів громади шляхом установаження онлайн-голосування за громадські бюджети. Такий механізм є доволі ефективним і надає змогу спрямувати кошти на потреби, які підтримують більшість населення.

У цьому ракурсі доцільно зазначити про функціонування інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет», яка забезпечує прозорість бюджетних процесів і процедур на державному та місцевому рівнях, а також дозволяє громадянам контролювати використання коштів

розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними підприємствами, Пенсійним фондом та Фондом соціального страхування.

Система «Прозорий бюджет» передбачає впровадження кращих міжнародних рекомендацій Світового банку, Міжнародного валютного фонду та Міжнародного бюджетного партнерства. Розроблення цієї системи покликане прагненнями українського суспільства підвищити прозорість використання публічних коштів, закликами міжнародної спільноти до урядів держав світу зробити доступною інформацію про них для своїх громадян. Система «Прозорий бюджет» сприяє, з одного боку, підвищенню ефективності управління бюджетом, з іншого — підвищенню ступеня підзвітності Кабінету Міністрів України перед громадянами. Функціонування цієї системи допомагає платникам податків краще розуміти, як витрачаються їх кошти.

Під час аналізу доходів і видатків бюджету через систему «Прозорий бюджет» розкривається інформація про публічні кошти та якісну всебічну інформаційно-аналітичну підтримку роботи Мінфіну, у тому числі із центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів (зокрема Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна казначейська служба України тощо). Актуальним залишається питання визначення загальнодержавних норм і механізмів участі громадськості в бюджетному процесі. Отже, створення системи «Прозорий бюджет» забезпечило «підвищення:

- бюджетної грамотності, обізнаності громадян України про бюджетний процес;
- відкритості процесів підготовки, прийняття та виконання бюджету;
- доступності, якості та оперативності інформування громадськості про публічні кошти;
- зручності в процедурі укладення та адміністрування контрактів;

- ефективності використання публічних коштів;
- рейтингу України за Індексом відкритості бюджету Міжнародного бюджетного партнерства, зокрема щодо показника участі громадськості в бюджетному процесі;
- інвестиційної привабливості держави за рахунок публічності та прозорості;
- створення умов для громадського обговорення, реалізації права громадян України на інформацію та участь у процесі прийняття рішень;
- посилення контролю громадськості за складенням, виконанням і звітуванням про публічні кошти;
- зменшення вірогідності зловживань і вчинення корупційних дій на всіх етапах планування та використання публічних коштів» [112].

Отже, у результаті проведеного аналізу, можна зробити висновок, що в Україні процеси залучення та розподілу бюджетних коштів мають низку проблем, серед яких такі: недосконала українська фіскальна політика, застарілі підходи до процесу фінансування, відсутність ефективної стратегії складання бюджету та контролю за реалізацією бюджетних програм. Наявність таких проблем призводить до наявності великої кількості необґрунтованих видатків.

Для того, аби компенсувати зростаючі видатки, потрібно збільшувати дохідну частину бюджету, зокрема приділяти більшу увагу тим статтям доходів, які є найменш розвинутими. Це дозволить зменшити навантаження та залежність державного бюджету. Крім цього, для збільшення дохідної частини бюджету потрібно вдосконалити чинне податкове законодавство, щоб зменшити тіньовий сектор економіки, а також залучити іноземні інвестиції в країну та створення нових робочих місць.

Отже, фіскальна політика України від початку війни пережила подвійний шок — потребу збільшити видатки на оборону та водночас скорочення бюджетних доходів. Долаючи всі труднощі, країна змогла

зберегти макроекономічну стабільність. Для підтримання можливості фінансувати потреби Державного бюджету України уряд вирішив випустити військові облигації для фінансування оборонних і соціальних витрат на загальну суму 400 млрд грн. За даними Міністерства фінансів України, за час війни фінансування Державного бюджету України склало 1294 млрд грн, у тому числі завдяки ОВДП — 541 млрд грн, МФО — 137 млрд грн, решту отримано за двосторонніми угодами та грантами. Наразі у військові облигації інвестували понад 90 тис. роздрібних та бізнес-інвесторів. Від жовтня 2022 року кожен громадянин України може придбати державні військові облигації в застосунку «Дія» [117].

Унаслідок цифрової трансформації фіскального адміністрування та в результаті співпраці Державної податкової служби України з Міністерством цифрової трансформації України розширено функціонал сервісу «Дія» для платників податків. Зокрема, у розділі «Мої податки» платникам доступні такі сервіси:

- перегляд реєстраційних і облікових даних платника, даних про банківські рахунки та стану його розрахунків з бюджетом;
- отримання відомостей з Державного реєстру фізичних осіб про виплачені доходи й утримані з них податки;
- подання декларацій для ФОП — платників єдиного податку, у тому числі платників єдиного податку третьої групи;
- перегляд раніше поданих декларацій;
- сплата податків та ЄСВ.
- автоматична реєстрація ФОП та обрання загальної чи спрощеної системи оподаткування тощо.

Результативність цифрофізації фіскального адміністрування очевидна, оскільки за 2020 р. приблизно 40 % суб'єктів підприємницької діяльності мали змогу зареєструватись як фізична особа — підприємець онлайн, що у 8 разів більше, ніж у 2019 р. Наголосимо, що платникам податків імпонує той фактор, що онлайн-послуги для фізичних осіб-

підприємців мають оптимізаційний (часові витрати, ресурси) і значний антикорупційний ефект, оскільки потенційно вони можуть заощаджувати до 255 млн грн. А 81 % користувачів відзначили ефективність цифрових послуг в оподаткуванні в боротьбі з корупцією.

Тим не менше, згідно з пріоритетними напрямками спільних дій Державної податкової служби України з Міністерством цифрової трансформації України заплановано автоматичні послуги для ФОП. Тобто, після звернення громадян автоматична система прийматиме рішення щодо реєстрації фізичної особи-підприємця, внесення змін або закриття. Зрештою всі державні послуги стануть автоматичними та суттєво мінімізують людське втручання.

Такий підхід, безсумнівно, сприятиме активізації діяльності суб'єктів господарювання, полегшить їхню роботу у сфері податкового обліку та забезпечить стабільне надходження податків і зборів до бюджету, мінімізувавши водночас ризики недостовірності декларативних заходів платників податків.

Отже, важливим аспектом управління бюджетними ресурсами є забезпечення фінансової стабільності держави та зменшення ризиків фінансової нестабільності. Для цього можуть бути розроблені спеціальні програми забезпечення фінансової стабільності, такі як забезпечення стійкості бюджету, підтримка економічного розвитку та зменшення бюджетного дефіциту.

Також важливим аспектом управління бюджетними ресурсами є забезпечення прозорості та відкритості під час формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів. Це означає, що громадськість повинна мати можливість отримувати інформацію про витрати та доходи держави, а також про результати реалізації державних програм та проєктів. Для цього можуть бути розроблені спеціальні інструменти, такі як відкриті бюджети, публічні звіти та інші форми інформаційної підтримки.

2.2. Емпіричні засади моделювання впливу фіскальних інструментів у контексті забезпечення пріоритетів суспільного розвитку

Соціальна сфера є важливою складовою забезпечення життєдіяльності суспільства, сприяє розвитку людини та відтворенню людського капіталу, формуванню певного рівня життя в суспільстві. Центром перспективних соціальних досліджень сформульовано таке визначення соціальної сфери: «це сукупність усіх галузей життєдіяльності суспільства, взаємопов'язаних з державними і недержавними установами, організаціями і підприємствами, які забезпечують загальний рівень життя громадян та сприяють зростанню їх благополуччя в державі, створюючи при цьому оптимальні умови для реалізації та самореалізації здібностей та інтересів тих же громадян» [118]. Усі галузі соціальної сфери в економічній літературі поділяють на дві групи:

1) ринкові, або автономні — «торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство, туризм, доходні об'єкти рекреаційного комплексу» [119, с. 153];

2) неринкові, або бюджетні — «охорона здоров'я, освіта, наука, культура та спорт, об'єкти рекреаційного комплексу, що вимагають державного чи регіонального (місцевого) фінансового втручання» [120].

В Україні пріоритетним завданням державної фіскальної політики є належне забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, а також переналадження на формування високого рівня безпеки у соціальній сфері [121, с. 531].

Функціонал фіскальної політики держави через призму регуляторних інструментів спроможний вплинути на раціоналізацію фінансового забезпечення пріоритетних напрямів розвитку суспільства. Симбіоз фіскальної та розподільчо-регулюючої функцій податків у сучасних умовах розвитку має виступити інструментом збалансування та раціоналізації

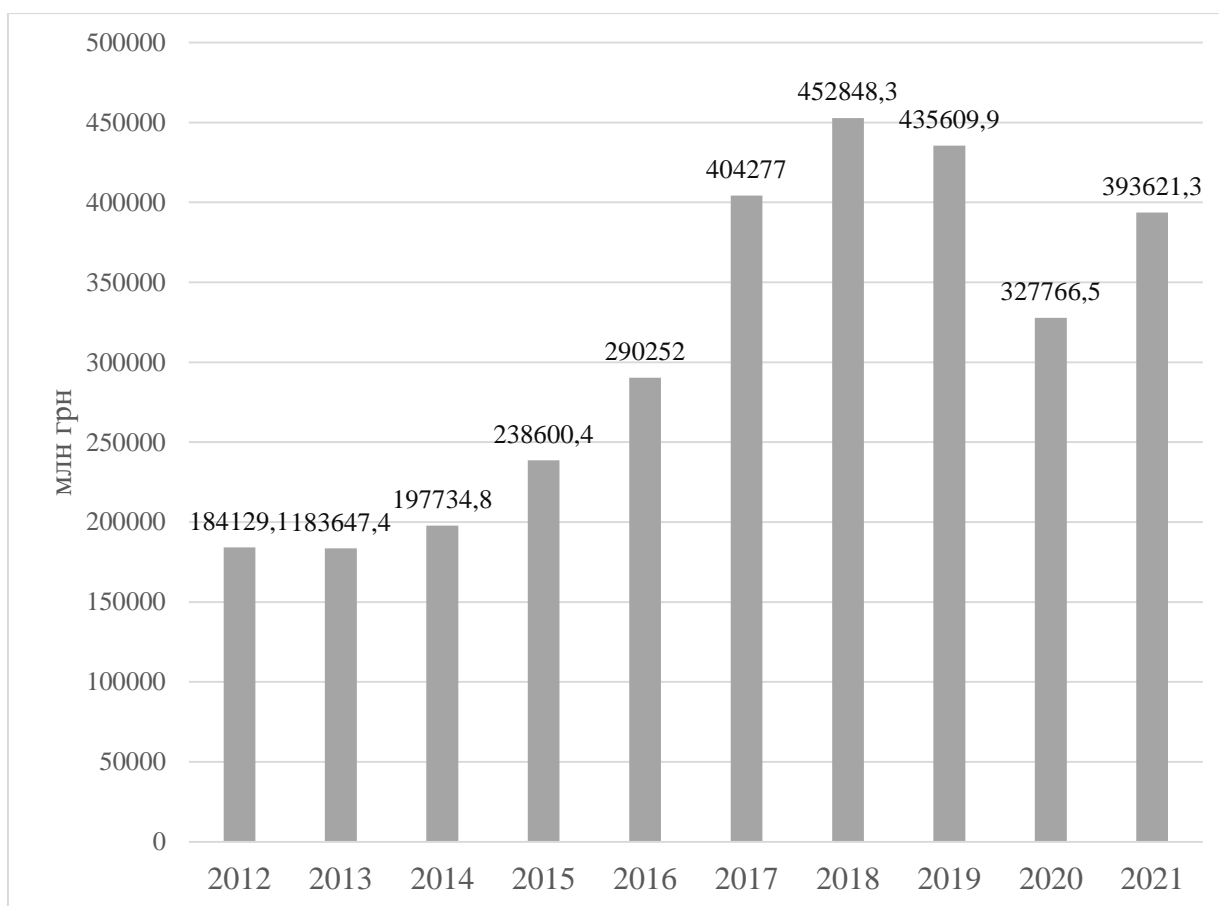
соціально-економічної сфери. Відновлення об'єктів критичної та житлової інфраструктури, забезпечення соціальної безпеки та захисту громадян перебувають у фокусі управлінських рішень щодо здійснення дієвої фіскальної політики.

Ураховуючи інтенсивний характер децентралізаційних процесів в Україні важливо дослідити вплив міжбюджетних відносин на забезпечення соціальної сфери в регіональному аспекті. Саме динаміка та прогнозні тренди щодо адміністрування податків і зборів до бюджетів усіх рівнів формують базис для прийняття важливих фіскальних рішень у частині фінансування пріоритетних напрямків соціальної сфери. Диспропорції фінансування регіонального розвитку та ризиковість акумулювання фіскального потенціалу територіальних громад вимагають від органів державного управління та місцевого самоврядування обґрунтованих спільних заходів щодо оптимізації фінансового забезпечення соціальних програм, не лише за рахунок податкових платежів та міжбюджетних трансфертів, але й з урахуванням міжнародних фінансових проєктів.

Саме тому, важливо здійснити моніторинг кореляції між доходами місцевих бюджетів і видатками на соціальну сферу задля побудови ефективних векторів розбудови фіскальної політики на державному та територіальному рівнях у контексті забезпечення суспільного добробуту.

Констатуємо, що в «соціальній сфері сформувалися складні підсистеми (охорони здоров'я, освіти, культури, спорту тощо), які функціонують на різних рівнях фінансового забезпечення: бюджетного фінансування, фінансування на засадах бюджетозаміщення та самофінансування» [122, с. 226].

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу протягом останніх десяти років зріс більше ніж удвічі (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Динаміка обсягу витратків місцевих бюджетів України на соціальну сферу за 2012–2021 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [123]

У видатках місцевих бюджетів на соціальну сферу домінують такі: на житлово-комунальне господарство (далі — ЖКГ), охорону здоров'я (далі — ОЗ), духовний та фізичний розвиток (далі — ДФР), освіту (далі — О) та соціальний захист та соціальне забезпечення (далі — СЗСЗ).

Дані, наведені в табл. 2.4, свідчать, що протягом досліджуваного періоду в структурі витратків на соціальну сферу відбулися значні зміни: значно зменшилась питома вага витратків на охорону здоров'я (у 2020 р. в 1,33 раза порівняно з попереднім періодом, у 2021 р. — у 1,85 раза відповідно), на соціальний захист та соціальне забезпечення (у 2020 р. в 3,25 раза порівняно з попереднім періодом, у 2021 р. — у 1,03 раза відповідно); збільшилась питома вага витратків на освіту (у 2020 р. в 1,41 раза порівняно з попереднім періодом, у 2021 р. — у 1,04 раза

відповідно), збільшилась питома вага видатків на житлово-комунальне господарство (у 2020 р. в 1,24 раза порівняно з попереднім періодом, у 2021 р. — у 1,47 раза відповідно), стабільним трендом характеризувалася динаміка видатків на духовний і фізичний розвиток, із певним зростанням у 2020–2021 рр.

Таблиця 2.4

Структура видатків місцевих бюджетів України на соціальну сферу за 2012–2021 рр., %

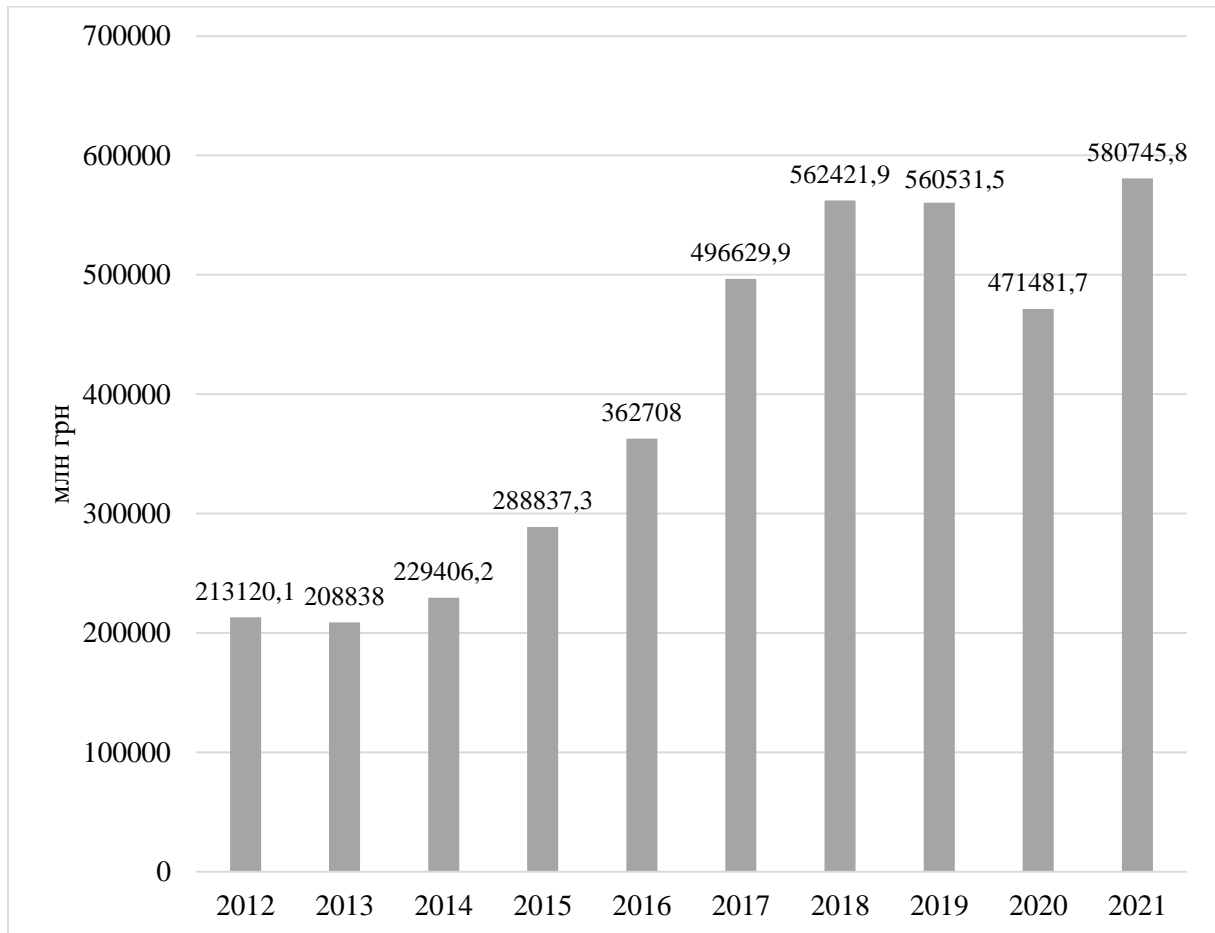
Рік	ЖКГ	ОЗ	ДФР	О	СЗСЗ
2012	10,2	24,2	5,4	35,4	24,8
2013	3,9	25,1	5,6	37,1	28,3
2014	8,6	23,3	5,7	34,5	27,9
2015	6,6	24,9	5,1	33,9	29,5
2016	6,0	21,7	5,1	31,3	35,9
2017	6,7	21,1	5,1	32,3	34,8
2018	6,6	20,6	4,1	36,6	32,1
2019	7,9	20,6	4,9	43,0	23,7
2020	9,8	15,5	6,5	60,8	7,3
2021	14,4	8,4	6,8	63,3	7,1

Ключову роль у фінансуванні зазначених вище видатків відіграють доходи місцевих бюджетів, обсяги яких за останні десять років мали зростаючий тренд (див. рис. 2.7).

Це зумовлено розширенням фіскальної бази, зростанням інтересу громад у нарощуванні дохідної бази відповідного бюджету, диверсифікацією повноважень територіальних громад у фіскальній сфері тощо.

З метою встановлення впливу між доходами місцевих бюджетів та видатками на соціальну сферу застосуємо графічний метод, в основі якого побудова графіку кореляції в системі координат.

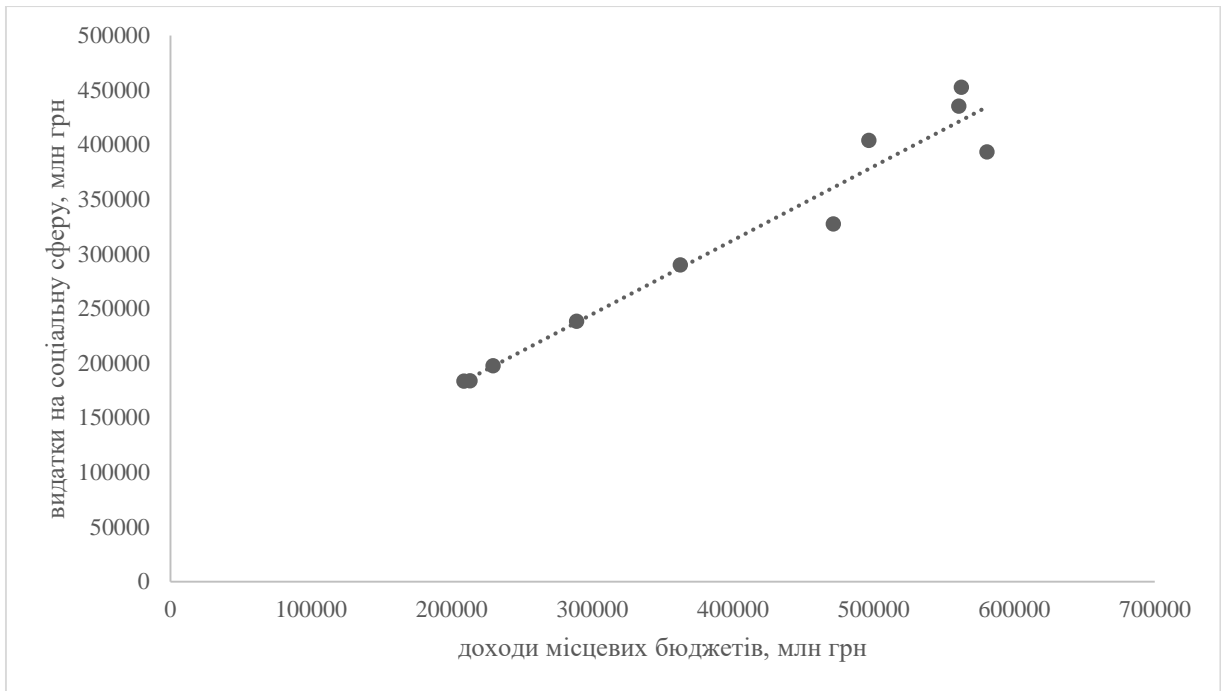
По осі абсцис розміщуємо значення факторної ознаки (доходи місцевих бюджетів), а по осі ординат — результативної (видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу) [124, с. 51].

Рис. 2.7. Динаміка обсягу доходів місцевих бюджетів України за 2012–2021 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [123]

Отримане у такий спосіб поле кореляції (див. рис. 2.8) указує на наявність «сильного» прямого зв'язку між цими ознаками, оскільки позначені точки значень щільно групуються біля прямої лінії. Отже, можна стверджувати про тісний взаємозв'язок і взаємовплив доходів місцевих бюджетів і видатків соціального характеру, що цілком можна вважати об'єктивним процесом.

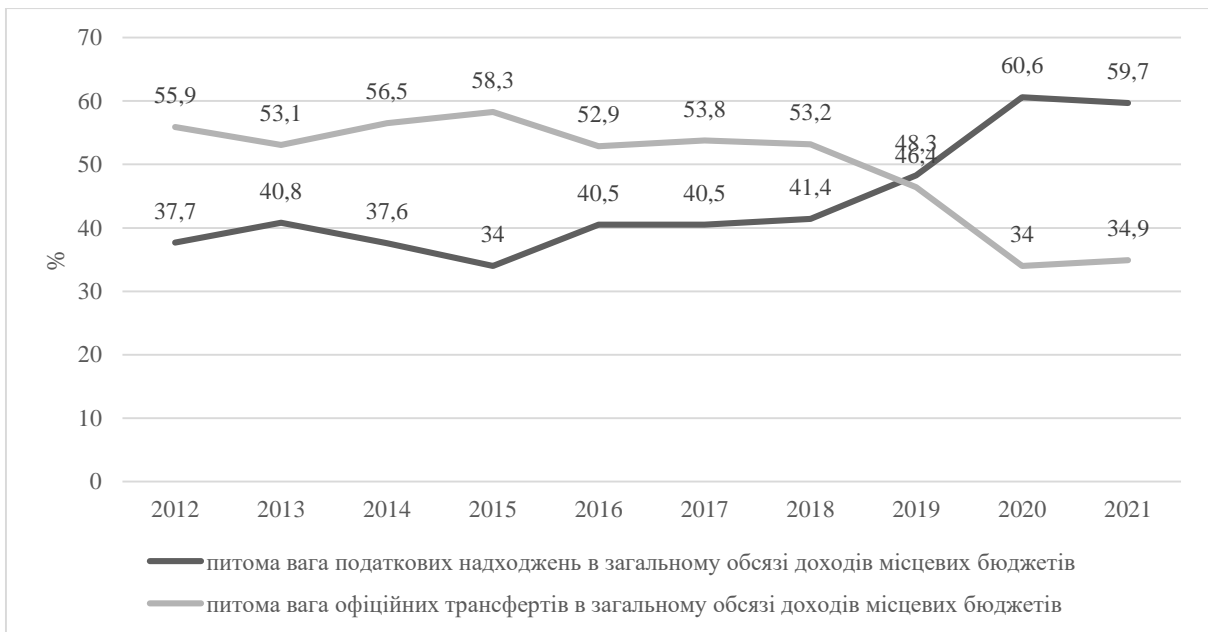
Рис. 2.8. Кореляція між доходами місцевих бюджетів та видатками на соціальну сферу

Джерело: побудовано автором на основі [124]

Як свідчать статистичні дані, серед доходів місцевих бюджетів ключову роль відіграють податкові надходження й офіційні трансферти від органів державного управління. Їх питома вага в загальному обсязі доходів місцевих бюджетів України протягом останніх десяти років становила понад 90 %. Питома вага податкових надходжень за досліджуваний період збільшилась на 20 %, водночас, питома вага офіційних трансфертів зменшилась на 21 %. (див. рис. 2.9).

Основним бюджетоутворюючим податком у місцевих бюджетах України залишається податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого в загальній сумі надходжень місцевих бюджетів становить приблизно 50 %. Водночас місцеві податки та збори (насамперед єдиний та земельний податки) зросли до понад 10 % у загальному обсязі доходів і приблизно до 30 % у податкових надходженнях місцевих бюджетів.

Рис. 2.9. Динаміка питомої ваги податкових надходжень та офіційних трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів за 2012–2021 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [124]

Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між податковими надходженнями (далі — ПН), офіційними трансфертами (далі — ОТ) та обсягами видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу (Додаток Е) побудуємо двофакторну модель лінійну регресійну модель (типу $y = a + b_1x_1 + b_2x_2$), факторними ознаками будуть податкові надходження (x_1) та офіційні трансферти (x_2), результативна — обсяг видатків на соціальну сферу (y).

Інформаційна база для побудови моделі сформована на основі часових рядів щорічних показників досліджуваних ознак за період 2012–2021 рр., які формує відділ статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. Для отримання відповідних параметрів моделей та їх оцінювання застосуємо засоби пакету прикладної програми STATISTICA 10.

Ураховуючи математичний апарат, модель матиме такий вигляд:

$$y = 416 + 0,59x_1 + 1,01x_2 \quad (2.1)$$

Отримані параметри, як і власне модель є статистично значимими, про що свідчать показники, наведені на рис. 2.10 – 2.11. Стандартизовані β -коефіцієнти свідчать, що найбільший вплив на результативну ознаку має обсяг податкових надходжень (β -коефіцієнт = 0,61). Коефіцієнт множинної кореляції (R) характеризує якість отриманої моделі, у цьому разі він становить 0,992, що свідчить про наявність у моделі високої кореляції. Коефіцієнт детермінації (R^2) становить 0,984, що свідчить про відповідність вихідних даних та регресійної моделі. Отже, отримана модель пояснює 98,4 % варіації, що означає правильність вибору детермінованих ознак; тільки 1,6 % варіації зумовлені впливом інших факторів, що впливають на обсяг видатків на соціальну сферу, але не є частиною моделі.

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1) R= ,99210530 RI= ,98427293 Adjusted RI= ,98414559 F(2,247)=7729,2 p<0,0000 Std.Error of estimate: 9469E2						
N=250	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(247)	p-value
Intercept			415955,0	142761,7	2,91363	0,003900
X ₁	0,610322	0,010308	0,59142	0,00999	59,20822	0,000000
X ₂	0,486019	0,010308	1,00585	0,02133	47,14944	0,000000

Рис. 2.10. Регресійна залежність податкових надходжень та офіційних трансфертів від видатків на соціальну сферу на рівні місцевих бюджетів

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)	
Statistic	Value
Multiple R	0,992105302
Multiple RI	0,98427293
Adjusted RI	0,984145585
F(2,247)	7729,2024
p	0
Std.Err. of Estimate	946868,848

Рис. 2.11. Узагальнення показників регресійної моделі

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10 на основі

Застосуємо аналогічні двофакторні моделі, для визначення зв'язку та впливу зазначених вище факторів у розрізі видатків на соціальну сферу. Їх параметри та відповідні показники наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Оцінювання взаємозалежності податкових надходжень
та офіційних трансфертів місцевих бюджетів на фінансове
забезпечення соціальної сфери**

№	у	Модель	β-коефіцієнти	R	R ²
1	Житлово- комунальне господарство	$y = -402 + 0,11x_1 + 0,09x_2$	$\beta_1 = 0,63$ $\beta_2 = 0,24$	0,804	0,647
2	Охорона здоров'я	$y = 43 + 0,10x_1 + 0,22x_2$	$\beta_1 = 0,46$ $\beta_2 = 0,46$	0,827	0,684
3	Духовний і фізичний розвиток	$y = 169 + 0,04x_1 + 0,02x_2$	$\beta_1 = 0,81$ $\beta_2 = 0,20$	0,950	0,902
4	Освіта	$y = 1287 + 0,40x_1 + 0,14x_2$	$\beta_1 = 0,89$ $\beta_2 = 0,14$	0,940	0,884
5	Соціальний захист і соціальне забезпечення	$y = -682 - 0,05x_1 + 0,54x_2$	$\beta_1 = -0,20$ $\beta_2 = 0,94$	0,831	0,690

Отримані моделі є статистично значимими, а стандартизовані β-коефіцієнти свідчать, що податкові надходження здійснюють найбільший вплив на обсяг видатків на житлово-комунальне господарство, духовний і фізичний розвиток та освіту. Це є об'єктивним процесом, оскільки обсяг податкових надходжень у структурі державного та місцевих бюджетів України є найбільшим.

У результаті аналізу видатків на охорону здоров'я встановлено однаковий вплив як податкових надходжень, так і офіційних трансфертів на фінансове забезпечення вказаної підсистеми соціальної сфери. А видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення суттєво корелюють з показниками обсягу офіційних трансфертів, про що, відповідно, свідчить

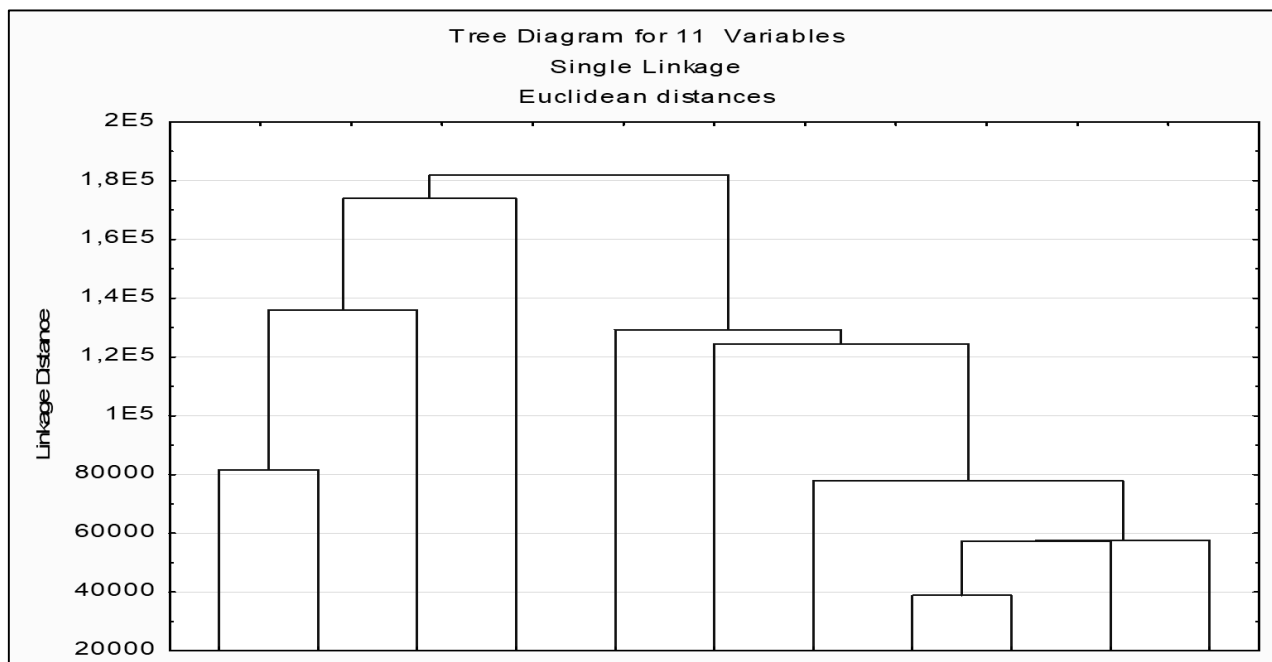
високе значення β -коефіцієнта (0,94) та, відповідно, коефіцієнта детермінації R^2 (0,690).

Протестуємо такого роду моделі в розрізі регіонів України. Оскільки останні неоднорідні в плані соціально-економічного розвитку, що очевидно впливає на обсяги як доходів місцевих бюджетів, так і їх видатків, то застосуємо таку статистичну процедуру, як групування.

Об'єднаємо регіони в групи за рівнем валового регіонального продукту (далі — ВРП) як показника, що характеризує рівень економічного розвитку та результати економічної діяльності всіх економічних одиниць адміністративно-територіальної одиниці.

Для групування застосуємо метод кластерного аналізу *k-means* засобами пакету прикладної програми STATISTICA 10, використовуючи дані, наведені на офіційному сайті Державної служби статистики України. Змінними групування було обрано обсяг валового регіонального продукту, а мірою відстані об'єктів у кластерах — Євклідова відстань.

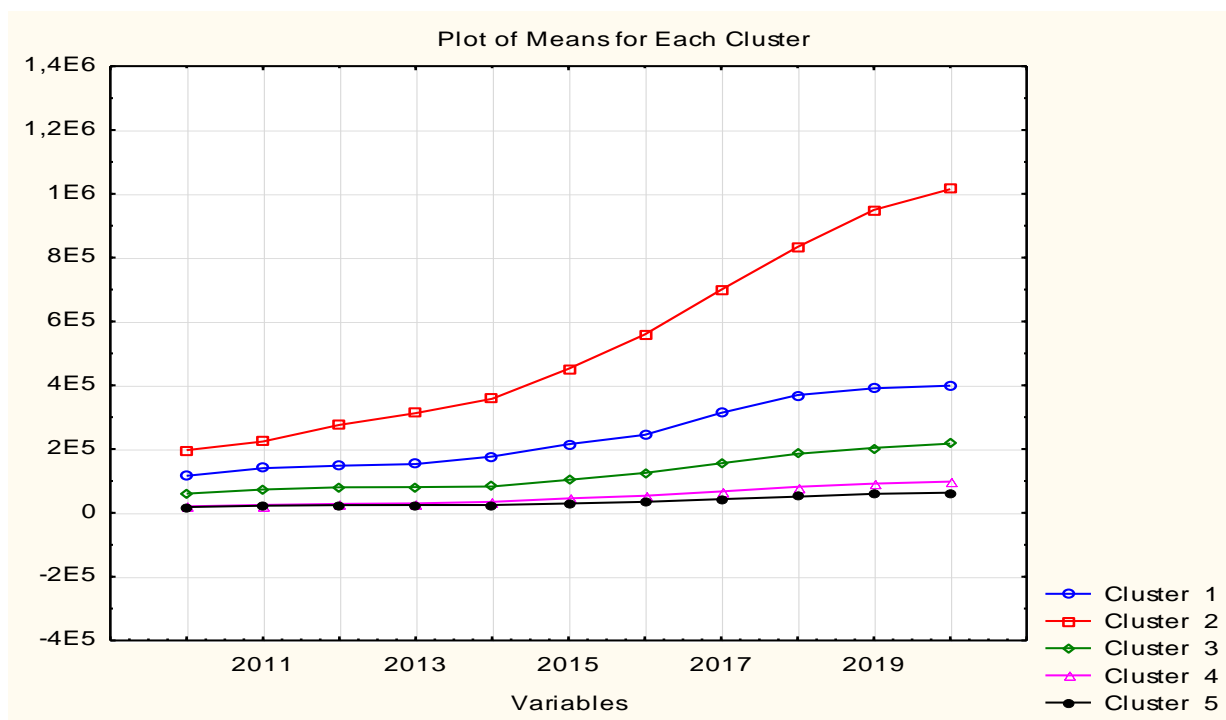
На основі дендрограми, регіони України за обсягом ВРП поділено на 5 кластерів (рис. 2.12).

Рис. 2.12. Дендрограма подібності регіонів України за обсягом ВРП у 2010–2020 рр.

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Значення середніх змінних кожної групи представлено на рис. 2.13.

Рис. 2.13. Середні значення змінних у розрізі кластерів для обсягів ВРП

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Склад кожного кластеру представлено на рис. 2.14 – 2.16. Зазначимо, що до першого кластеру (регіони з найвищим рівнем ВРП) увійшло місто Київ, а до другого (регіони з рівнем ВРП вище середнього) — Дніпропетровська область, тому подані нижче рисунки будуть відображати тільки склад 3–5 кластерів.

Members of Cluster Number 3 (Spreadsheet12) and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 7 cases	
	Distance
Донецька	51955,09
Запорізька	30175,34
Київська	12618,78
Львівська	14514,04
Одеська	8867,35
Полтавська	17240,13
Харківська	27877,79

Рис. 2.14. Групування регіонів України, які належать до третього кластеру

До третього кластеру належать області з відносно більшим за обсягами фіскальним потенціалом, зокрема, податкові надходження до бюджету Харківської області у 2021 р. становили 3,96 млрд грн, або 25 % від усіх доходів, а офіційні трансферти — 11,33 млрд грн, або 72,5 % у структурі доходів бюджету області. Тобто, спостерігалася значна залежність обласного бюджету від офіційних трансфертів. Серед видатків бюджету Харківської області найбільшу питому вагу становили витрати на житлово-комунальне господарство (51,4 %) і витрати на освіту (14,8 %). Фіскальний потенціал Львівської області у 2021 р. формувався за рахунок податкових надходжень у розмірі 3,25 млрд грн (44,8 % від усіх доходів) та офіційних трансфертів у обсязі 3,65 млрд грн (50,3 %), найбільше видатків із обласного бюджету було спрямовано на освіту в розмірі 1,96 млрд грн, або 27,2 % від загальних видатків області (див. Додаток Ж і Додаток И).

		Members of Cluster Number 4 (Spreadsheet 12) and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 8 cases			
		Distance			
Вінницька		21673,04			
Житомирська		5069,55			
Івано-Франківська		3731,72			
Миколаївська		2424,63			
Сумська		9374,37			
Хмельницька		4253,74			
Черкаська		6935,89			
Чернігівська		9095,02			

Рис. 2.15. Групування регіонів України, які належать до четвертого кластеру

Моніторинг областей четвертого кластеру у розрізі формування фіскального потенціалу засвідчив, що найбільше податкових платежів за 2021 р. надійшло до бюджету Миколаївської області у розмірі 3,28 млрд грн, або 49,6 % та Вінницької області — 1,74 млрд грн, або 32,9 %, констатуємо той факт, що до бюджету Миколаївської області надійшло менше доходів

від офіційних трансфертів порівняно з податковими надходженнями в 1,06 раза. Доходи бюджетів Житомирської, Івано-Франківської, Сумської, Хмельницької та Черкаської областей спостерігалися на рівні 1,3 млрд грн, серед них найбільші показники офіційних трансфертів були у структурі доходів бюджету Хмельницької області — 2,86 млрд грн та Житомирської області — 2,56 млрд грн. Серед видатків бюджетів областей четвертого кластеру найбільше було здійснено на освіту, приблизно 30 % від загальної суми бюджетних витрат.

Members of Cluster Number 5 (Spreadsheet12) and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 8 cases					
	Distance				
Волинська	7969,17				
Закарпатська	2270,00				
Кіровоградська	8776,66				
Луганська	22071,80				
Рівненська	5249,38				
Тернопільська	4198,70				
Херсонська	3830,49				
Чернівецька	13365,56				

Рис. 2.16. Групування регіонів України, які належать до п'ятого кластеру

Середнє значення податкових надходжень у структурі бюджету областей п'ятого кластеру за 2021 р. становило 0,97 млрд грн, зокрема найбільший показник був у Херсонській області (1,35 млрд грн) і Кіровоградській області (1,17 млрд грн), а найменший — у Чернівецькій області (0,59 млрд грн). Найзалежнішими від трансфертів виявилися бюджети Рівненської області (2,7 млрд грн, або 68,1 % від усіх надходжень до бюджету), Луганської області (відповідно 2,62 млрд грн і 75,4 %), а також Тернопільської області (відповідно 2,22 млрд грн, або 67 %). Области п'ятого кластеру найбільше фінансових ресурсів з бюджету спрямовували на освіту (середній показник становив 29,2 % від загальної суми видатків бюджету у 2021 р.) та на охорону здоров'я (відповідно — 7,7 %) [123].

Отже, залежно від обсягів ВРП регіони у кластерах розподілились у порядку спадання: до першого кластеру потрапив регіон з найвищим рівнем

ВРП, а відповідно до третього — регіони із середнім рівнем ВРП, до четвертого — регіони із рівнем ВРП нижче середнього, до п'ятого — регіони із низьким рівнем ВРП. Така градація виявилися характерною також у сфері податкових надходжень до бюджету областей відповідного кластеру, однак іншим типом характеризувалася практика отримання офіційних трансфертів з державного бюджету.

Зауважимо, що для третього кластеру (Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська області) найбільш значимими двофакторні моделі, які характеризують:

– спільний вплив податкових надходжень та офіційних трансфертів на загальний обсяг видатків на соціальну сферу:

$$y = 993 + 0,49x_1 + 1,08x_2 \quad (2.2)$$

Основні показники та параметри наведено на рис. 2.17–2.18.

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1) R= ,98629769 RI= ,97278314 Adjusted RI= ,97197070 F(2,67)=1197,4 p<0,0000 Std.Error of estimate: 1061E3						
N=70	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(67)	p-value
Intercept			993350,6	342786,7	2,89787	0,005073
X ₁	0,428491	0,026666	0,49456	0,03078	16,06873	0,000000
X ₂	0,651044	0,026666	1,07790	0,04415	24,41464	0,000000

Рис. 2.17. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на забезпечення соціальної сфери (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)	
Statistic	Value
Multiple R	0,986297695
Multiple RI	0,972783143
Adjusted RI	0,971970699
F(2,67)	1197,35483
p	0
Std.Err. of Estimate	1061001,37

Рисунок 2.18. Результати оцінювання впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на забезпечення соціальної сфери (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– спільний вплив податкових надходжень та офіційних трансфертів на загальний обсяг видатків на духовний та фізичний розвиток:

$$y = 154 + 0,05x_1 + 0,02x_2 \quad (2.3)$$

Основні показники та параметри наведено на рис. 2.18–2.20.

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₃ (Spreadsheet1)						
R= ,94623155 RI= ,89535414 Adjusted RI= ,89223039						
F(2,67)=286,63 p<0,0000 Std.Error of estimate: 1201E2						
N=70	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(67)	p-value
Intercept			154061,2	38814,68	3,96915	0,000178
X ₁	0,775705	0,052288	0,05170	0,00349	14,83523	0,000000
X ₂	0,234793	0,052288	0,02245	0,00500	4,49038	0,000029

Рис. 2.19. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на духовний та фізичний розвиток (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Summary Statistics; DV: Y ₃ (Spreadsheet1)			
Statistic	Value		
Multiple R	0,946231549		
Multiple RI	0,895354144		
Adjusted RI	0,892230387		
F(2,67)	286,627344		
p	0,00000		
Std.Err. of Estimate	120140,123		

Рис. 2.20. Результати оцінювання впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на духовний та фізичний розвиток (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– спільний вплив податкових надходжень та офіційних трансфертів на загальний обсяг видатків на освіту:

$$y = 539 + 0,04x_1 + 0,04x_2 \quad (2.3)$$

Основні показники та параметри наведено на рис. 2.21–2.22.

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₄ (Spreadsheet1)						
R= ,96383815 RI= ,92898398 Adjusted RI= ,92686410 F(2,67)=438,22 p<0,0000 Std.Error of estimate: 9144E2						
N=70	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(67)	p-value
Intercept			539701,8	295410,3	1,82696	0,072161
X ₁	0,981662	0,043074	0,60448	0,02652	22,78990	0,000000
X ₂	-0,027565	0,043074	-0,02435	0,03805	-0,63994	0,524396

Рис. 2.21. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на освіту (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

У цій моделі статистично значимим є тільки один фактор — обсяг податкових надходжень.

Summary Statistics; DV: Y ₄ (Spreadsheet1)			
Statistic	Value		
Multiple R	0,963838151		
Multiple RI	0,928983981		
Adjusted RI	0,9268641		
F(2,67)	438,224557		
p	0,00000000		
Std.Err. of Estimate	914361,002		

Рис. 2.22. Результати оцінювання впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на освіту (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– спільний вплив податкових надходжень та офіційних трансфертів на загальний обсяг видатків на соціальне забезпечення та соціальний захист:

$$y = 199 - 0,28x_1 + 0,69x_2 \quad (2.4)$$

Основні показники та параметри наведено на рис. 2.23–2.24. Ця модель показує вплив офіційних трансфертів на результативний показник, що видно з b-коефіцієнтів, наведених на рис. 2.23.

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₅ (Spreadsheet1)						
R= ,88379479 RI= ,78109322 Adjusted RI= ,77455869						
F(2,67)=119,53 p<0,0000 Std.Error of estimate: 1085E3						
N=70	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(67)	p-value
Intercept			199490,8	350418,3	0,56929	0,571061
X ₁	-0,666616	0,075626	-0,27734	0,03146	-8,81465	0,000000
X ₂	1,162591	0,075626	0,69382	0,04513	15,37291	0,000000

Рис. 2.23. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на соціальне забезпечення та соціальний захист населення (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Statistic	Summary Statistics; DV: Y ₅ (Spreadsheet1)			
	Value			
Multiple R	0,883794785			
Multiple RI	0,781093222			
Adjusted RI	0,774558691			
F(2,67)	119,533178			
p	0,00000000			
Std.Err. of Estimate	1084622,84			

Рис. 2.24. Результати оцінювання впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на соціальне забезпечення та соціальний захист населення (третій кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

У четвертому кластері (Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області) статистично значимими є:

– загальна двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на результативний показник ($R^2 = 0,994$):

$$y = 433 + 0,54x_1 + 1,02x_2 \quad (2.5)$$

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на ЖКГ ($R^2 = 0,784$). Ця модель показує вплив податкових надходжень на результативний показник, що видно з b-коефіцієнтів:

$$y = 43 + 0,11x_1 - 0,002x_2 \quad (2.6)$$

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на охорону здоров'я ($R^2 = 0,799$). Ця модель показує вагомий вплив офіційних трансфертів на результативний показник, що видно з b -коефіцієнтів:

$$y = 338 - 0,08x_1 + 0,28x_2 \quad (2.7)$$

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на духовний та фізичний розвиток ($R^2 = 0,879$).

$$y = 154 + 0,06x_1 + 0,01x_2 \quad (2.8)$$

Стандартизовані β -коефіцієнти свідчать про значний вплив податкових надходжень (β -коефіцієнт = 0,85) на результативну ознаку (рис. 2.25)

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₃ (Spreadsheet1)						
R= ,93786007 RI= ,87958152 Adjusted RI= ,87645377						
F(2,77)=281,22 p<0,0000 Std.Error of estimate: 67808,						
N=80	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(77)	p-value
Intercept			154446,4	21350,73	7,23378	0,000000
X ₁	0,848356	0,045465	0,06379	0,00342	18,65951	0,000000
X ₂	0,160286	0,045465	0,01181	0,00335	3,52548	0,000715

Рис. 2.25. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень на забезпечення соціальної сфери (четвертий кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на освіту ($R^2 = 0,927$):

$$y = 403 + 0,04x_1 + 0,04x_2 \quad (2.9)$$

Статистично значимим тут є тільки один фактор — обсяг податкових надходжень (рис. 2.26).

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₄ (Spreadsheet1)						
R= ,96296059 RI= ,92729309 Adjusted RI= ,92540460						
F(2,77)=491,02 p<0,0000 Std.Error of estimate: 5676E2						
N=80	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(77)	p-value
Intercept			403843,0	178723,9	2,25959	0,026674
X ₁	0,938085	0,035328	0,75992	0,02862	26,55358	0,000000
X ₂	0,048541	0,035328	0,03852	0,02803	1,37399	0,173430

Рис. 2.26. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень на забезпечення освітніх проєктів (четвертий кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення ($R^2 = 0,883$):

$$y = -505 - 0,31x_1 + 0,69x_2 \quad (2.10)$$

Вагомий вплив тут має тільки один фактор — обсяг офіційних трансфертів, що видно з b-коефіцієнтів (рис. 2.27):

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₅ (Spreadsheet1)						
R= ,93953538 RI= ,88272674 Adjusted RI= ,87968068						
F(2,77)=289,79 p<0,0000 Std.Error of estimate: 5858E2						
N=80	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(77)	p-value
Intercept			-505841	184454,8	-2,7424	0,007583
X ₁	-0,474781	0,044867	-0,31255	0,02954	-10,5819	0,000000
X ₂	1,078162	0,044867	0,69526	0,02893	24,0300	0,000000

Рис. 2.27. Параметри регресійної моделі впливу офіційних трансфертів на соціальне забезпечення та соціальний захист населення (четвертий кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

У п'ятому кластері (Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецька області) статистично значимими є:

– загальна двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на результативний показник ($R^2 = 0,985$):

$$y = 223 + 0,51x_1 + 1,04x_2 \quad (2.11)$$

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на духовний та фізичний розвиток ($R^2 = 0,878$).

$$y = 128 + 0,06x_1 + 0,01x_2 \quad (2.12)$$

Стандартизовані β -коефіцієнти свідчать про значний вплив податкових надходжень (β -коефіцієнт = 0,81) на результативну ознаку (рис. 2.28):

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₃ (Spreadsheet1)						
R= ,93686135 RI= ,87770919 Adjusted RI= ,87453281 F(2,77)=276,32 p<0,0000 Std.Error of estimate: 48055,						
N=80	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(77)	p-value
Intercept			128164,3	16189,67	7,91642	0,000000
X ₁	0,806398	0,047570	0,06270	0,00370	16,95188	0,000000
X ₂	0,208765	0,047570	0,01332	0,00304	4,38861	0,000036

Рис. 2.28. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень на забезпечення духовного та фізичного розвитку (п'ятий кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на освіту ($R^2 = 0,857$):

$$y = -125 + 0,89x_1 + 0,15x_2 \quad (2.13)$$

Стандартизовані β -коефіцієнти свідчать про значний вплив податкових надходжень (β -коэф. = 0,82) на результативну ознаку (рис. 2.29):

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₄ (Spreadsheet1)						
R= ,92593505 RI= ,85735572 Adjusted RI= ,85365068 F(2,77)=231,40 p<0,0000 Std.Error of estimate: 7222E2						
N=80	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(77)	p-value
Intercept			-125512	243318,2	-0,51584	0,607447
X ₁	0,819795	0,051376	0,88702	0,05559	15,95672	0,000000
X ₂	0,173386	0,051376	0,15398	0,04562	3,37484	0,001159

Рис. 2.29. Параметри регресійної моделі впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на забезпечення освіти (п'ятий кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

– двофакторна модель, яка характеризує вплив обох факторів на обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення

($R^2 = 0,883$). Вагомий вплив тут має тільки один фактор — обсяг офіційних трансфертів, що видно з b-коефіцієнтів (рис. 2.30):

$$y = -246 - 0,45x_1 + 0,65x_2 \quad (2.14)$$

Regression Summary for Dependent Variable: Y ₅ (Spreadsheet1)						
R= ,88334809 RI= ,78030386 Adjusted RI= ,77459746						
F(2,77)=136,74 p<0,0000 Std.Error of estimate: 6240E2						
N=80	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(77)	p-value
Intercept			-246704	210209,4	-1,17361	0,244168
X ₁	-0,598180	0,063760	-0,45056	0,04803	-9,38179	0,000000
X ₂	1,054070	0,063760	0,65163	0,03942	16,53193	0,000000

Рис. 2.30. Параметри регресійної моделі впливу офіційних трансфертів на соціальний захист та соціальне забезпечення (п'ятий кластер)

Джерело: отримано автором засобами пакету ПП STATISTICA 10

Отже, проведений аналіз та оцінювання впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на фінансове забезпечення соціальної сфери в регіональному аспекті засвідчив суттєву залежність між податковими надходженнями та видатками на соціальний захист і соціальне забезпечення. За результатами аналізу сформовано кластери, що дало змогу об'єктивніше оцінити вплив фіскальних інструментів на соціальну сферу. Так, для третього кластеру, характерним є пропорційний перерозподіл надходжень до бюджету від податкових платежів та офіційних трансфертів задля забезпечення видатків на соціальну сферу загалом. Найсуттєвішими обсягами фінансування в цьому кластері виявилися такі напрями, як освіта та житлово-комунальне господарство, що пояснюється пріоритетами фіскальної політики відповідних регіонів і належним станом фінансування інших соціальних програм у попередніх звітних періодах. Для четвертого кластеру характерним є фінансування соціальних видатків за рахунок податкових надходжень обласного бюджету, кошти від офіційних трансфертів більшою мірою були перерозподілені на соціальне забезпечення та соціальний захист населення. Регіони, що належать до п'ятого кластеру, характеризуються відносно нижчим рівнем фіскального

потенціалу, більшість соціальних проєктів фінансувалися за рахунок коштів від офіційних трансфертів, однак перерозподіл податкових надходжень був здійснений для забезпечення духовного та фізичного розвитку.

На нашу думку, у перспективі, для всіх кластерів пріоритетним завданням має бути акумулювання фінансових ресурсів для покриття видатків на соціальну сферу за рахунок власних джерел. Тобто є потреба в зменшенні фінансової залежності обласних (місцевих) бюджетів від офіційних трансфертів з державного бюджету, за винятком тих територіальних громад, що найбільше постраждали від наслідків російсько-української війни. У цьому аспекті суттєва роль має відводитися саме податковим платежам та їх стимулюючій функції.

Моделювання за використання засобів пакету ПП STATISTICA 10 свідчить, що податкові надходження значно впливають на обсяг видатків на соціальну сферу, незалежно від рівня соціально-економічного розвитку регіону. У складі податкових надходжень, найбільшу питому вагу мають податки на доходи фізичних осіб, тому застосування різного роду інструментів фіскального адміністрування, надасть змогу контролювати ефективність справляння цього виду податку та відповідно посилити фіскальний потенціал місцевих бюджетів. Це сприятиме збільшенню обсягів фінансування соціальної сфери. Поряд із цим, важливою є адаптивна модифікація системи місцевих податків та зборів щодо розширення фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування. Оптимізація фіскального потенціалу регіонів має відбуватися шляхом надання достатнього ступеню фіскальної децентралізації місцевим бюджетам без поглиблення диференціацій соціально-економічного розвитку між регіонами країни.

Водночас, ефективність використання фіскальних інструментів у системі перерозподільчих відносин у контексті забезпечення соціальної сфери залежить від імплементації цифрових технологій. У результаті дослідження встановлено суттєвий вплив на фіскальний потенціал держави

та органів місцевого самоврядування податку на доходи фізичних осіб. Тому доцільно обґрунтувати методичні аспекти використання цифрових технологій у механізмі адміністрування податку на доходи фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів, зокрема, на базі функціонування системи електронного декларування доходів і майна.

2.3. Методика функціонування системи електронного декларування доходів і майна громадян в умовах цифрової трансформації суспільства

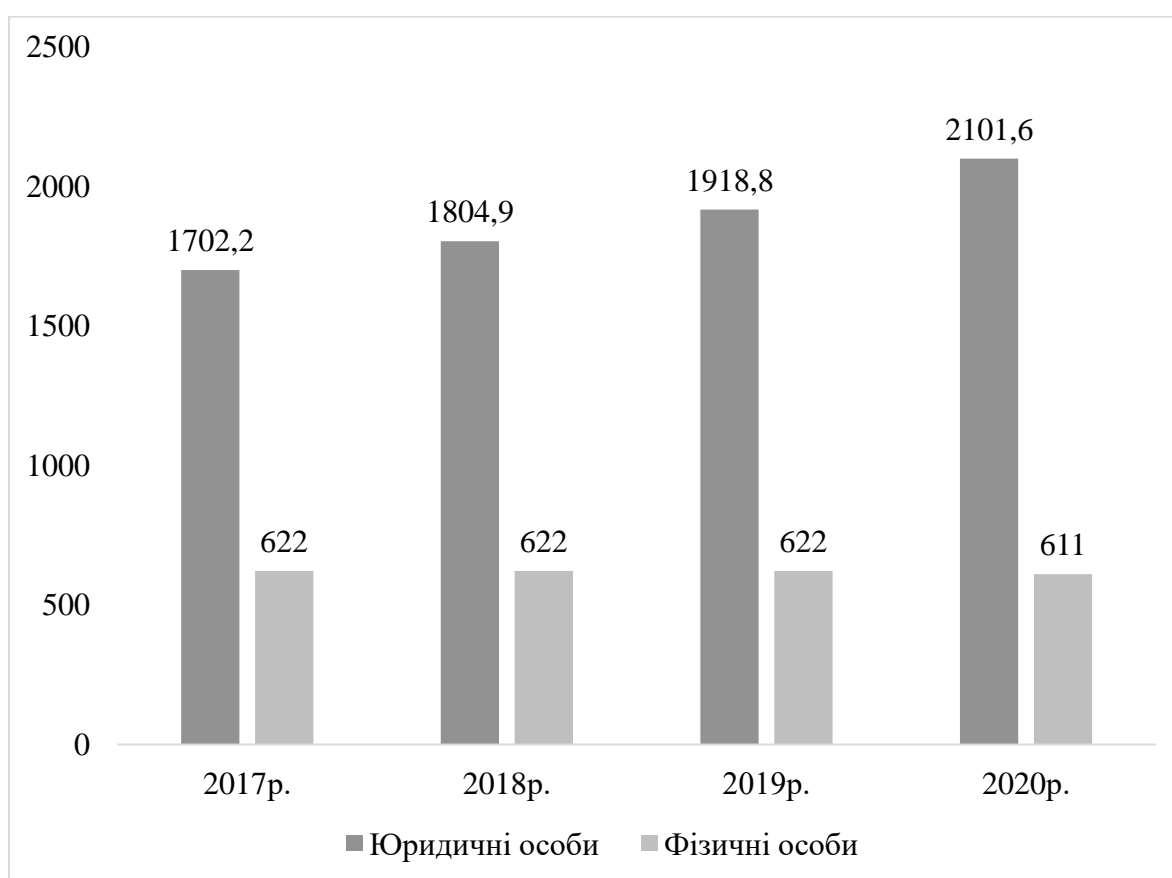
Ефективність фіскальної політики в контексті тотальної цифровізації проявляється в царині електронного декларування податкових зобов'язань платниками податків. Адже для ефективного справляння податків необхідно мати повну, об'єктивну, обґрунтовану і комплексну оцінку фінансово-господарської діяльності платника, його майнового стану та величини доходів. Головним джерелом отримання такої інформації є податкова звітність, яка містить дані про зобов'язання за окремими видами податків у звітному періоді, і ґрунтуючись на якій здійснюється їх сплата. Основним видом податкової звітності є декларація.

Тривалий час податкову звітність подавали тільки в паперовому вигляді. Однак з поширенням тенденцій цифровізації постала нова фаза розвитку суспільства — інформаційна. Інформаційне суспільство володіє всіма основними характеристиками постіндустріального суспільства (економіка послуг, центральна роль теоретичного знання, орієнтованість на майбутнє і обумовлене нею управління технологіями, розвиток нової інтелектуальної технології).

Відповідно до цього змінилися і форми подачі звітності. Спочатку автоматизованими стали бази податкових органів, а згодом відбувся перехід

до нового виду звітування — електронних декларацій. Так, згідно з Податковим кодексом України «платники мають право подавати податкову звітність у паперовому вигляді та в електронній формі за допомогою спеціальних сервісів» [32].

Згідно зі звітно-статистичними даними Державної податкової служби України [126] у 2017–2020 рр. динаміка податкових декларацій, поданих юридичними особами за допомогою електронних сервісів служби зросла в 1,23 раза, натомість фізичними особами несуттєво зменшилася в 1,02 раза (див. рис. 2.31).

Рис. 2.31. Динаміка поданих декларації до органів ДПС України в електронній формі платниками податків, тис. од.

Джерело: побудовано на основі [126]

Отже, якщо для юридичних осіб аналізований показник перебуває на високому рівні, констатуємо той факт, що значна частка фізичних осіб подає звітність у паперовому вигляді. Це ускладнює роботу контролюючих органів у частині адміністрування податків і контролю за повнотою та

своєчасністю їх сплати.

Податковий кодекс України також передбачає випадки, у яких фізична особа громадянин зобов'язана подати декларацію про майновий стан і доходи [32].

Однак ефективний механізм контролю за декларуванням об'єкта оподаткування та сплатою податку з доходів фізичних осіб, із яких податковий агент не утримує податок в Україні фактично відсутній.

Поряд із поданням податкової декларації про майновий стан і доходи в Україні, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [127] функціонує «електронне декларування майнового стану державних службовців. За підсумками першої хвилі декларування у 2016 р. дані про свої статки задекларували понад 100 тисяч державних службовців, загальна оприлюднена сума готівки та коштів на банківських рахунках становила 972 171 528 грн» [128].

Цікавим залишається той факт, що алгоритм декларування в Україні використовують здебільшого з метою запобігання корупції та конфлікту інтересів.

Проте вважаємо, що так втрачається можливість застосування його як інструмента в боротьбі з ухиленням від сплати податків і недоотриманням надходжень до бюджету. Це зумовлено тим, що потенційно електронне декларування може зробити вагомий внесок у реформування податкової системи, підняття податкової культури платників, а також зменшення рутинної, паперової роботи контролюючих органів, оскільки інколи вартість самого процесу адміністрування може перевищувати, надходження від цього податку.

Тому, доцільним вбачаємо на основі системи електронного декларування майнового стану державних службовців розробити систему електронного податкового декларування доходів і майна громадян, яка крім оприлюднення статків, забезпечувала б верифікацію сплати з них податків.

Загалом механізм роботи користувачів із системою електронного

декларування не можна вважати складним. Державний службовець в онлайн-режимі заповнює форму декларації та надсилає її контролюючому органу. Вона потрапляє в єдину базу даних і стає доступною загалу. Окрім того, система здійснює перевірку поданих даних, з'єднуючись із відповідними Державними реєстрами та базами даних, і зіставляє фактичні дані з декларованими. Якщо виявляються розбіжності, то службовець має в обов'язковому порядку уточнити дані, в іншому випадку може розпочатися кримінальне провадження. Перевірку декларацій здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК).

Оскільки система є автоматизованою і не передбачає будь-якого втручання працівників НАЗК, то унеможлиблюється людський фактор. Принцип дії системи опишемо послідовно:

1. Суб'єкти декларування заповнюють і надсилають електронні декларації до Реєстру.

2. Декларації завантажуються для перевірки до Системи контролю декларацій.

3. Інформації в кожній декларації присвоюється бал (табл. 2.6). Що вища посада, дохід, вартість наявного майна або виявлено незрозумілі джерела їх походження, то буде застосовано вищий бал. Найвищий бал присвоюється ТОП-посадовцю — президенту, прем'єр-міністру, міністрам, народним депутатам, суддям, прокурорам, головам обласних державних адміністрацій [129, с. 535].

Таблиця 2.6

Присвоєння балів декларації залежно від вказаної інформації

Показник	Бал
ТОП-чиновник	1 000
Необґрунтовані доходами витрати	300
Дорогі автомобілі та яхти	200
Гелікоптер	200
Корпоративні права за кордоном	200
Грошові активи понад 3 млн	100

Джерело: складено на основі [130]

4. Бали сумують і відбувається ранжування декларацій за спаданням загального балу; відповідно декларації з найвищим балом вимагають ретельнішої та детальнішої перевірки, оскільки корупційний ризик там найвищий; такі декларації набирають 2000 й більше балів і потрапляють до так званої «червоної зони».

5. На цьому етапі розпочинається повна перевірка електронних декларацій. Здійснюється зіставлення інформації, поданої в декларації, яка потрапила у «червону зону» з даними 13 державних реєстрів та баз даних, таким ланцюгом — Реєстр НАЗК здійснює запит до відповідного реєстру — реєстр обробляє запит — надсилає відповідь до Реєстру НАЗК. Для повноцінної перевірки декларації НАЗК здійснює від 60 до 100 запитів до реєстрів.

6. Посадові особи Агентства аналізують вихідну інформацію, отримують пояснення декларантів щодо виявлених розбіжностей і готують проєкт рішення про результати повної перевірки декларації.

7. Рішення про результати повної перевірки електронної декларації оприлюднюють на сайті НАЗК [130].

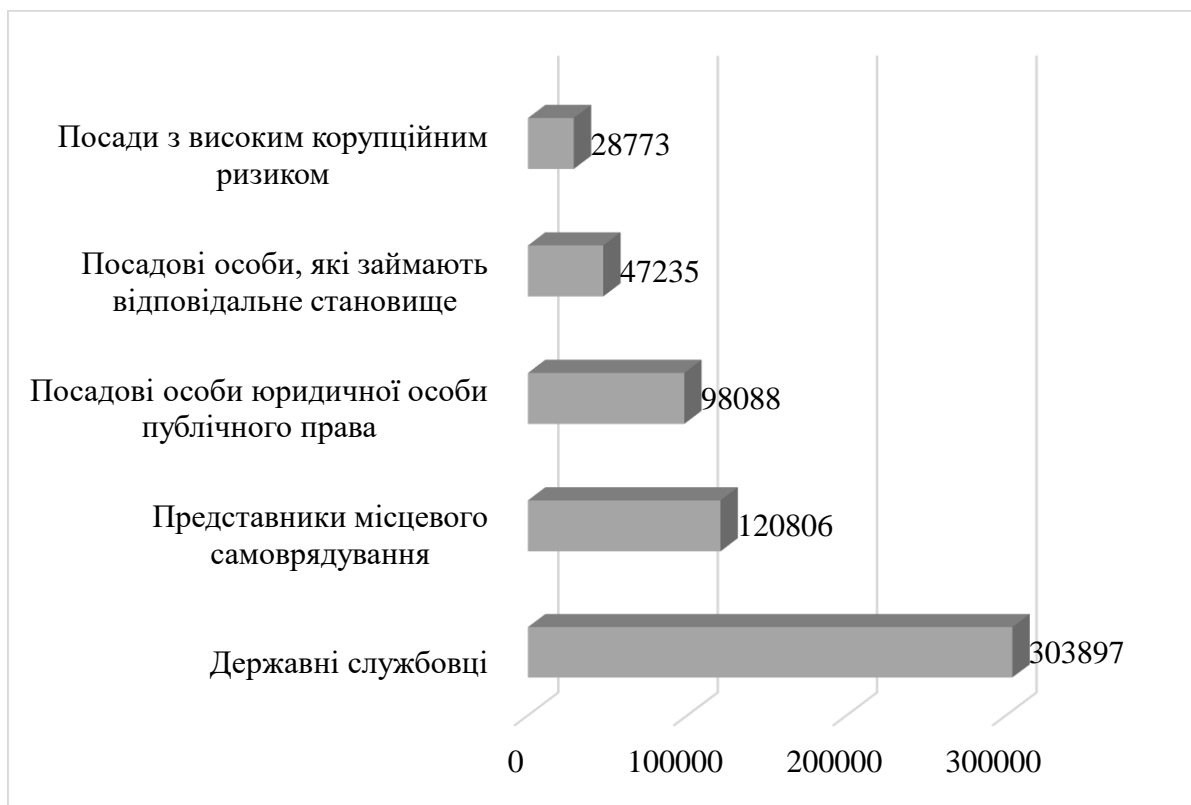
У вересні 2018 р. для здійснення автоматизованої перевірки даних НАЗК підготувало та впровадило спеціальну програму — Систему логічного та арифметичного контролю. За п'ять днів роботи система виконала перевірку 2,7 млн декларацій.

А після налагодження її роботи працює зі швидкістю 37 тис. декларацій на тиждень та звіряє подану інформацію в деклараціях із тринадцятьма реєстрами [131].

За підсумками повних перевірок, здійснених працівниками НАЗК у 2018 р., встановлено недостовірних даних на суму понад 8,6 млрд грн, а це значні фіскальні втрати через несплачені суми податків, а також суттєві збитки для бюджету, бо, фактично, не відбулося оподаткування цих коштів.

За період кампанії декларування за 2020 звітний рік до Реєстру надійшло 791 872 декларації. З них — 720 509 щорічних декларацій чинних посадовців. Ще 71 363 декларації подали особи, які припинили працювати в органах влади минулого року.

Кількість поданих декларацій за посадами суб'єктів декларування відображено на рисунку 2.32.

Рис. 2.32. Структура поданих декларацій за посадами суб'єктів декларування за 2020 р., од.

Джерело: побудовано на основі [132]

З метою спрощення процесу подання декларацій, НАЗК:

- модернізувало Реєстр декларацій;
- створило чіткі роз'яснення за майже двомастами запитаннями про декларування;
- запустило спеціальний онлайн-курс «Просто про е-декларування», який опанували понад 10 тисяч осіб;
- надано понад 40 тисяч особистих роз'яснень суб'єктам декларування. Із них 16 тисяч надав Контакт-центр НАЗК. 25 тис.

відповідей було надано з технічних питань. Надано відповідь на 657 письмових запитів щодо декларування [132].

На нашу думку, позитивним є фактичне збільшення обсягів електронного декларування доходів фізичними особами у 2017 р., проте надалі — у 2018–2019 рр. — щодо кількості поданих щорічних електронних декларацій спостерігаємо спадний тренд (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Обсяги фіскальних втрат від оподаткування доходів фізичних осіб у 2015–2019 рр.

	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Зайняте населення працездатного віку (у середньому, млн осіб)	15,7	15,3	15,5	15,7	16,0
Сумарна заробітна плата населення, млн грн	709 590	898 326	1 209 097	1 529 367	1 437 068
Ставка ПДФО, %	15 % і 20 %	18 %	18 %	18 %	18 %
Ставка військового збору, %	1,5 %	1,5 %	1,5 %	1,5 %	1,5 %
Ставка єдиного соціального внеску із заробітної плати, %	3,6 %	—	—	—	—
Розрахунок середньої суми оподаткування заробітної плати	160 367	175 174	235 774	298 227	280 228
Витрати на податки на доходи, майно та інші поточні трансферти, млн грн	154 187	182 914	239 898	302 237	342 129
Податок на доходи фізичних осіб (виконано за звітний рік), млн грн	99 983	138 782	185 686	229 900	275 458
Податок на доходи фізичних осіб із доходів у вигляді заробітної плати, млн грн	68 305	97 881	139 735	175 182	209 010
Сума загальних фіскальних втрат від оподаткування заробітної плати	92 062	77 293	96 039	123 045	71 218
Вартісний вимір отриманих податкових соціальних пільг, млн грн	510	620	735	840	874
Сума фіскальних втрат з урахування податкових соціальних пільг	91 552	76 673	95 304	122 205	70 344
Податкові надходження до бюджету	576 041	745 187	948 219	1 111 636	1 070 321
% Фіскальних втрат від оподаткування заробітної плати від податкових	15,9	10,3	10,1	11,0	6,7

надходжень до бюджету					
Подано щорічних електронних декларацій, од	114 037	107 050	1 176 431	1 015 261	960 591

Джерело: побудовано на основі [129, 130]

Дані таблиці 2.5 свідчать, що з активним упровадженням технологій електронного декларування відповідно до наших розрахунків зменшилася частка фіскальних втрат Зведеного бюджету України від надходжень податку на доходи фізичних осіб (Додаток К). Для розрахунку було використано дані про кількість працездатного населення в Україні, сумарну заробітну плату населення, базові елементи податку на доходи фізичних осіб, звітно-аналітичні дані податкових надходжень до бюджету, зокрема в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати тощо.

На основі розрахованих у таблиці 2.4 даних, побудовано прогноз частки фіскальних втрат від оподаткування доходів у вигляді заробітної плати відносно загальних податкових надходжень до бюджету (рис. 2.33).

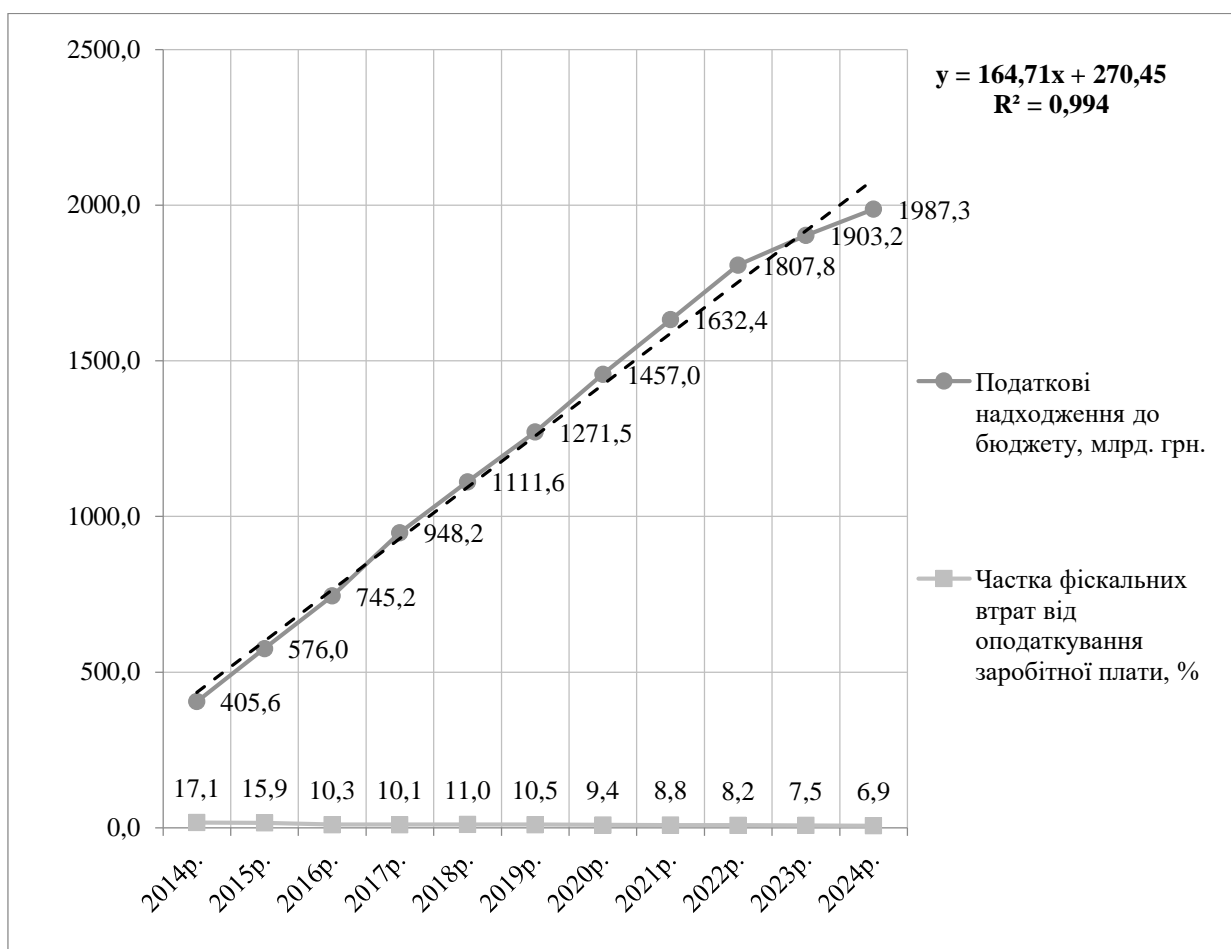
На основі представлених даних спрогнозовано показники податкових надходжень до бюджету за період 2021–2024 рр. Для цього застосовано підхід щодо формування трендової математичної моделі, який здійснюється на основі методу найменших квадратів. Користувач вибирає тип тренду (вид функції), а програма синтезує рівняння тренду цього типу, яке дає найменшу суму квадратів різниці між експериментальними даними та значеннями, розрахованими за синтезованим рівнянням. За побудованим рівнянням тренду можна виконувати інтерполяцію й екстраполяцію (розрахунок прогнозу) даних [133 с. 86]. Підставивши в математичну модель величину часу (t), отримаємо прогнозне значення податкових надходжень на 2024 р., зокрема, рівняння лінійного тренду матиме такий вигляд:

$$y = 164,71x + 270,45 \quad (2.15)$$

Якщо $R^2 = 1$, то лінія регресії на 100 % пояснює варіацію в y . Якщо ж $R^2 = 0$, модель нічого не пояснює у варіації y . Проте R^2 зазвичай лежить між цими граничними величинами. Наголосимо: що більше значення показника

R^2 наближається до 1, то ефективніша модель. Високе значення критерію $R^2 = 0,99$ означає, що прогнозований очікуваний показник податкових надходжень у 2024 р. складатиме 1987,3 млрд грн.

Рис. 2.33. Прогнозування податкових надходжень до бюджету та частки фіскальних втрат від оподаткування доходів у вигляді заробітної плати

Джерело: побудовано автором

Для побудови прогнозних показників частки фіскальних втрат використовувалися математичні прийоми, а саме функціональні статистичні можливості MS Excel. Було застосовано опцію «ПРЕДСКАЗ», яка допомагає обчислити та спрогнозувати майбутні значення за наявними параметрами [134]. Прогнозоване значення — це значення y , відповідне заданому значенню x . Значення x і y відомі; нове значення передбачається з використанням лінійної регресії. Рівняння для функції «ПРЕДСКАЗ» має

такий вигляд: $a + bx$, де:

$$a = \bar{y} - b\bar{x} \quad (2.16)$$

$$b = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sum (x - \bar{x})^2} \quad (2.17)$$

Де x і y — середні значення вибірок «СРЗНАЧ».

Отже, за умов збереження сучасних аспектів податкової політики в контексті оподаткування доходів громадян у вигляді заробітної плати частка фіскальних втрат, так званих тіньових оборотів, зменшиться у прогнозованому 2024 р. майже до 7 %.

З іншого погляду, важливо звернути увагу на ризикові фактори, які можуть бути притаманні системі електронного декларування доходів і майна громадян, задля їх своєчасного моніторингу й усунення. Зокрема відзначимо такі ризикові фактори:

- певна компрометація системи е-декларування доходів і майна громадян. Нівелюючи той факт, що НАЗК є координатором системи електронних декларацій від імені держави Україна, констатуємо, що Єдиний державний реєстр декларацій перебуває під фактичним контролем іншого суб'єкта. Зокрема, ідеться про ДП «Українські спеціальні системи», державне підприємство, що функціонально належить до сфери управління Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка має демонструвати злагоджені й ефективні дії в контексті дієвого функціонування системи е-декларування [135];

- не зовсім об'єктивний характер безпосередньої перевірки даних, оскільки згідно з чинним законодавством, НАЗК самостійно визначає порядок перевірки декларацій. Позитивним у цьому напрямі може бути той факт, що Міністерство юстиції України в межах обов'язкового процесу реєстрації де факто може здійснювати контроль над змістом перевіркової роботи. Міністерство юстиції реєструє рішення НАЗК і в такий спосіб може вплинути на їхній зміст шляхом відмови в реєстрації, що вже відбувалося на практиці [136, с. 155];

- специфічна тенденція закритості даних певних декларацій;
- неузгодженість механізму співпраці з Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) у цьому контексті тощо.

У контексті дифузії цифрових технологій у процедури фіскального адміністрування, а також для усунення недоліків системи антикорупційного електронного декларування необхідно в перспективі здійснити певні заходи фіскального та інформаційного характеру. Зокрема, придбати додаткові сервери для розвантаження роботи сайтів профільних установ (НАЗК, НАБУ, ДПСУ тощо); оновити та встановити ліцензоване програмне забезпечення для ефективнішого формування, подання та перевірки декларацій; розробити, протестувати та запустити комплексну програму, яка у своєму функціоналі стала б помічником платникам податків у контексті допомоги в заповненні відповідних розділів декларації, надаючи фахові підказки та відповідний супровід від моменту заповнення даних до подання декларації на перевірку; поряд із цим, погоджуємося з актуальною тезою Н. Драч і Л. Амелічевої, що варто посилити контроль за своєчасністю подання електронних декларацій шляхом автоматизованої перевірки [10, с. 123].

Тим не менше, незважаючи на наявні позитивні моменти функціонування аналізованої системи електронного декларування, безпосереднього впливу на сплату податків вона не має. Однак синергетичний ефект фіскальної функції податку на доходи фізичних осіб можна посилити за рахунок активного й ефективного електронного декларування доходів усіх громадян. Для цього ми пропонуємо долучити до алгоритму роботи системи модуль верифікації оподаткування задекларованого доходу чи майна.

Такий модуль необхідно розробити з урахуванням чинного законодавства щодо розрахунків і сплати податків. Зокрема, відповідно до Податкового кодексу України [32] обов'язок визначення податкового зобов'язання може покладатись на самого платника податку, податкового

агента або контролюючий орган. Розрахунок і сплата податку на доходи фізичних осіб може покладатись на податкового агента або платника податків. Зазвичай, податковий агент перераховує податок до бюджету в момент виплати платникові доходу. Натомість розрахунок податку на майно для фізичних осіб виконує контролюючий орган.

Оскільки механізм розрахунку як податку на доходи фізичних осіб, так і майнових податків є нескладним ми пропонуємо забезпечити в системі електронного декларування автоматичний механізм розрахунку сплати податків після введення платником величини бази оподаткування. Забезпечити це можна за рахунок вибору ставки податку та податкових пільг. По податку на доходи фізичних осіб ставки однакові на всій території України, тому проблем не має бути зовсім. Натомість по платі за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, система може згенерувати потрібну ставку після вибору платником відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у якій проживає особа.

Загалом механізм функціонування системи електронного декларування з верифікацією сплати податків подано на рис. 2.34.

Як і передбачено чинним законодавством, дії платника податків у процесі функціонування системи електронного декларування зводяться до заповнення декларації та сплати податку. Натомість контролюючий орган проводить верифікацію представленої платником податків інформації. На відмінну від наявного механізму електронного декларування, у якому контроль поданої інформації здійснює НАЗК, у випадку декларування податкових зобов'язань контролюючим органом має бути Державна податкова служба України. До її завдань належить перевірка повноти задекларованих об'єктів і правильність розрахунку податку.

Після цього етапу система повинна мати зворотній зв'язок із платником податків. У випадку відсутності розбіжностей між задекларованими даними та державними реєстрами і правильного розрахунку суми податку платник має отримати підтвердження

правильності задекларованих даних. Натомість у разі виявлення порушень контролюючий орган має відкоригувати податкові зобов'язання платника податків і повідомити йому суму податкового зобов'язання до сплати й величину (у випадку необхідності) штрафних санкцій. Урешті-решт платник має сплатити необхідну суму податкових зобов'язань, за чим також зобов'язаний простежити контролюючий орган.

Налагодити описаний зворотній зв'язок між контролюючим органом і платником податків можна через наявний уже сервіс електронного кабінету платника податків.

Рис. 2.34. Алгоритм функціонування системи електронного декларування з верифікацією сплати податків

Джерело: побудовано автором.

Доведено, що електронне декларування знижує вартість адміністрування податків. Починаючи з 2015 р., в Україні відбувається електронне декларування майнового стану державних службовців, яке засвідчило наявність великих статків серед державних службовців без підтвердження сплати з них податків. Зважаючи на зазначене, обґрунтовано доцільність удосконалення системи електронного декларування майнового стану державних службовців у напрямі забезпечення нею верифікації сплати податків із задекларованих об'єктів.

Отже, можемо констатувати, що в Україні активно відбувається перехід від паперового податкового декларування до подання податкових декларацій в електронній формі, зокрема, станом на серпень 2019 р. приблизно 65 % фізичних осіб подали податкові декларації в електронній формі, а у 2021 р. за аналогічний період цей показник становив уже 74 %. Така динаміка забезпечується також можливістю використання функції автоматичного заповнення декларації про доходи в Електронному кабінеті платника податків. Зокрема, платник податків — фізична особа отримує частково заповнену декларацію на підставі облікових даних платника, відомостей про отримані доходи, наявних у Державному реєстрі фізичних осіб, та відомостей про об'єкти нерухомого чи рухомого майна. Практика запровадження попередньо заповнених податкових декларацій потенційно відкриває вікно можливостей для більш ефективної системи оподаткування з нижчими витратами на контроль за дотриманням законодавства та меншим ухиленням від сплати податків, тобто з підвищенням доходів державного бюджету [56, с. 70].

До того ж, на нашу думку, слід зазначити, що цифровізація фіскального адміністрування поліпшить ефективність декларування та сплати податку на доходи фізичних осіб у найближчій перспективі. Оскільки заплановано імплементацію процедур декларування доходів через

смартфон (як для платників податків — фізичних осіб, так і для підприємців) [138]. Використання такого цифрового підходу буде доступне у вигляді спеціальної програми, сама декларація вже буде заповнена на підставі тих даних, які наявні в базах ДПС України. Своєю чергою платники податків матимуть змогу перевірити декларацію на наявність помилок, запустивши спеціальні автоматичні тести, й одразу ж виправити їх. Після надсилання декларації на верифікацію ДПС України здійснює звірку та висуває платнику претензії лише за ті помилки, які він не виправив заздалегідь. Цікавим залишається той факт, що співпраця між платником податків і представниками податкової служби відбуваються винятково в режимі «онлайн» (через убудований у застосунок, сервіс обміну повідомленнями тощо).

Висновки до розділу 2

В умовах ресурсної обмеженості відповідальні завдання постають перед фіскальною політикою. Бізнес-спільнота, пересічні громадяни мають чітко розуміти, у який спосіб формуються та витрачаються бюджетні кошти. Це надасть змогу поліпшити податкову дисципліну та згодом перейти до лібералізації податкового навантаження. Цьому сприятимуть: поліпшення якості та доступності публічних послуг завдяки цифровій трансформації їх надання; розкриття потенціалу децентралізації; удосконалення системи горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; підвищення якості складання та виконання місцевих бюджетів; поширення використання бюджетів участі.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що основною складовою часткою доходів Державного бюджету України протягом 2012-2020 рр. залишаються податкові надходження, які становлять близько 80% усіх доходів. Розглядаючи найбільші за обсягами надходження до

державного та місцевих бюджетів після запровадження воєнного стану у 2022 році, помітно, що ключовими виступають наступні: податок на доходи фізичних осіб, міжнародні гранти, податок на додану вартість та податок на прибуток. В Україні, фактично, постійно відбувається процес вдосконалення фіскальної політики, однак, увесь фіскальний потенціал податків і зборів можна вважати невикористаним, причинами цього виступають випадки ухилення від сплати податкових платежів, податкові пільги, податкову заборгованість та недоліки в самому фіскальному адмініструванні, зокрема через недостатній рівень його цифровізації.

Дослідження впливу фіскальних інструментів на соціальну сферу дає змогу констатувати, що, незважаючи на реформу децентралізації, наявна надмірна централізація коштів (93–95 % усіх видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення фінансуються за рахунок субвенцій), що унеможлиблює оперативне реагування на соціальні проблеми регіону. Ураховуючи емпіричні розрахунки, визначено напрями фінансування соціальної сфери з першочерговістю фінансового забезпечення соціальних пільг і послуг окремим категоріям населення (зокрема й учасникам бойових дій) за рахунок державного бюджету; регулювання соціальної допомоги та соціальної підтримки непрацевдатних і малозабезпечених громадян за рахунок державного та місцевих бюджетів; удосконалення системи соціального страхування.

У результаті використання математичного інструментарію проведено емпіричні розрахунки податкових надходжень до бюджетів у розрізі регіонів. Поряд із цим для сформованих кластерних груп побудовано факторні моделі, які засвідчили, що податкові надходження значно впливають на обсяг видатків на соціальну сферу незалежно від рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Констатовано, що фіскально значущим є податок на доходи фізичних осіб через його найбільшу питому вагу. Аргументовано, що прибуткове оподаткування громадян є одним з ключових інструментів фіскального

адміністрування, який слугує соціальним регулятором, оскільки охоплює значну кількість платників податків — фізичних осіб. Моніторинг та аналіз звітно-статистичних даних акумулювання податку на доходи фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів засвідчив його зростаючий тренд, що, безумовно, відбулося внаслідок запровадження системи електронного декларування майнового стану державних службовців. Прогнозування показників податкових надходжень до бюджету на 2022–2024 рр. показало їхнє зростання з 1111,6 млрд грн у 2018 р. до рівня 1987,3 млрд грн у 2024 р. Під час дослідження розраховано частку фіскальних втрат від оподаткування заробітної плати у відсотках від податкових надходжень, яка зменшилась із 17,1 % у 2014 р. до 11,0 % у 2018 р. Прогноз цього показника на 2024 р. становить 6,9 %. Це свідчить, що лише оприлюднення даних про майновий стан фізичних осіб забезпечить зменшення фіскальних втрат.

Доведено доцільність долучення до алгоритму роботи системи електронного декларування майнового стану модуля верифікації оподаткування задекларованого доходу чи майна. Запропоновано забезпечити в системі електронного декларування автоматичний механізм розрахунку сплати податків після введення платником величини бази оподаткування й алгоритм верифікації поданих даних і суми сплаченого податку контролюючими органами.

Основні результати другого розділу висвітлено в наукових працях автора [139, 140, 141, 142].

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

3.1. Світовий досвід цифровізації діяльності суб'єктів фіскального адміністрування

Ера діджиталізації змінює спосіб функціонування економіки та змушує трансформувати суспільні процеси, впливаючи на реалізацію фіскальної політики та діяльність податкових органів. Сучасні програмні рішення, онлайн платформи й широке використання цифрових технологій та інтернету дозволяють автоматизувати роботу податкових адміністрацій результативніше й ефективніше здійснювати адміністрування податкових платежів. Сьогодні цифровізація виступає основною умовою ефективного функціонування податкових служб різних країн світу.

Цифровізація фіскального адміністрування означає її зміну внаслідок широкого використання сучасних технологій та інтелектуальних пристроїв, інтернету та розвитку електронного урядування. Запровадження нових цифрових інструментів, практик і рішень сприяє поліпшенню обслуговування суб'єктів оподаткування при збереженні показників економічної ефективності та зменшує навантаження на платників податків при виконанні податкових зобов'язань [143].

Отже, тотальна цифровізація, запровадження новітніх технологій і розробка нових аналітичних інструментів сприяють значному підвищенню ефективності фіскального адміністрування. Цифровий формат даних дедалі більше витісняє паперовий, а процеси з ручних перетворюються на автоматизовані. Це надає можливості цифровій ідентифікації, обміну даними між відомствами та структурами на різних рівнях, зокрема і

міжнародної взаємодії податкових адміністрацій, використання аналітичних інструментів для цілей адміністрування тощо.

Сьогодні світовий досвід засвідчує, що фіскальне адміністрування відбувається в умовах формування нової цифрової парадигми та трансформацій. Виділяють етапи переходу податкових адміністрацій країн світу до цифрових технологій, де виокремлюються такі, що базуються на електронному файловому обміні, електронному обліку, електронних транзакціях, електронному аудиті та електронній оцінці, а саме:

1. Електронне подання податкової звітності.
2. Електронний облік, коли компанії зобов'язані подавати в цифровому вигляді вихідні дані, такі як рахунки-фактури, зокрема в режимі реального часу.
3. Електронне зіставлення, коли адміністрація порівнює дані між типами податків і, потенційно, між покупцями та продавцями.
4. Електронний аудит (цифровий податковий аудит), зокрема з обмеженням часу для відповіді компаній.
5. Електронна оцінка, за якої податкові адміністрації зовсім відмовляються від податкової звітності. Натомість вони аналізують дані, передані платниками, визначають розмір податку та знімають кошти з корпоративних банківських рахунків, якщо їхні висновки не оскаржуються [144, 145].

Подання податкової звітності та іншої податкової інформації в електронному форматі є об'єктивною практикою в багатьох країнах. Наступним етапом розвитку цифровізації фіскального адміністрування є перехід до електронних рахунків-фактур по кожній транзакції, упровадження електронного аудиту, а також поступове впровадження нарахування податковими органами сум податку на основі отриманих даних без необхідності заповнення податкових форм.

Рівень цифровізації податкових адміністрацій у світі різний, проте, можемо стверджувати, що вектор їхнього розвитку залишається спільним.

Водночас варто зауважити, що значні розбіжності у стадіях цифрового розвитку країн потребують скоординованих дій на міжнародному рівні задля ефективної співпраці.

За даними організації FTA (Forum on Tax Administration) у 2022 р. тенденція переходу до електронного адміністрування триває, що цілком обґрунтовано з огляду на нещодавній досвід карантинних обмежень через поширення коронавірусної інфекції. Зауважимо, що дослідження FTA базується на даних податкових органів 58 країн із розвиненою економікою та економікою, що розвивається, які становлять приблизно 90 % світового ВВП. Інформація зібрана за допомогою Міжнародного опитування податкових адміністрацій (ISORA). Результати дослідження свідчать, що приблизно 75 % податкових адміністрацій упроваджують стратегію цифрової трансформації, здебільшого (66,7 % від загальної кількості податкових адміністрацій) така стратегія розрахована на термін 3–5 років [146].

Дані звіту FTA показують, що податкові адміністрації країн, узяті нами для дослідження як показові, застосовують різноманітні інноваційні технології, зокрема, віртуальні помічники (наприклад, чат-боти), штучний інтелект разом із машинним навчанням, інтерфейси прикладного програмування, хмарні обчислення, інструменти аналітики, блокчейн, технології цифрової автентифікації (наприклад, біометрія, голосова ідентифікація), роботизація, загальноурядові системи ідентифікації (докладніше див. [147]). Найпоширенішими у використанні є штучний інтелект, аналітичні інструменти, прикладний програмний інтерфейс, хмарні обчислення та віртуальні помічники. Водночас, блокчейн та технології цифрової автентифікації ще не посіли чільне місце в практиці фіскального адміністрування.

Окремі країни, серед яких і країни, що розвиваються, швидко впроваджують нові цифрові технології, зокрема Естонія, Сінгапур, Данія, Кенія тощо, а інші — для прикладу, США, Канада, Велика Британія,

Німеччина — стриманіші з огляду на ризики непередбачуваних наслідків тотальної діджиталізації [147]. У цих країнах цифрові технології майже не вплинули на фіскальне адміністрування, окрім тих можливостей, які відкрилися для підвищення ефективності аналізу даних для поліпшення управлінської інформації.

Щодо української практики, то податкова служба декларує у стратегічних цілях діяльності перманентне запровадження цифрових технологій. Візія Державної податкової служби України передбачає, що це цілком транспарентна, сучасна та технологічна податкова служба, яка надає якісні та зручні послуги платникам, ефективно адмініструє податки, збори та платежі й виявляє нетолерантність до корупції.

Зазначимо, що згідно з Наказом ДПС України № 965 від 22.11.2021 року, «стратегічними цілями діяльності податкової служби є:

- ефективне управління діяльністю;
- ефективне адміністрування податків, зборів, платежів;
- формування іміджу ДПС як сервісної служби європейського зразка з високим рівнем довіри в суспільстві;
- протидія ухиленню від оподаткування шляхом запровадження міжнародних стандартів і вдосконалення аналітичних інструментів;
- формування кваліфікованої, ефективної та мотивованої команди» [148].

На шляху до досягнення цих цілей стоїть низка важливих завдань, серед яких й ті, що стосуються розвитку цифрових технологій. Зокрема, Стратегічним планом розвитку ДПС України на 2022–2024 рр. передбачено, що для забезпечення ефективного управління діяльністю треба й надалі вдосконалювати й автоматизувати робочі процеси та процедури, розвивати ефективну, сучасну, стабільну й захищену ІТ-інфраструктуру. Для формування іміджу податкових органів як сервісної служби європейського зразка з високим рівнем довіри в суспільстві передбачено розвиток зручних

і доступних сервісів для платників та системи зворотного зв'язку з платниками. Крім того, важливим напрямом є налагодження чіткого механізму автоматичного міжнародного обміну інформацією для посилення протидії ухиленню від оподаткування.

Водночас зазначимо, що низка завдань уже виконана. Відповідно для сприяння якісного обслуговування платників і підвищення ефективності адміністрування податків податковими органами України впроваджено низку електронних сервісів, зокрема:

– «Електронний кабінет» — персональне автоматизоване робоче місце платника, працювати в якому він може без використання спеціально встановленого клієнтського застосування. Сервіс є захищеним, персоналізованим і безпечним, за допомогою якого платник має змогу підготувати, заповнити й надіслати податкову звітність в електронному вигляді, а також переглядати дані про стан розрахунків із бюджетом, які містяться у картці особових рахунків [149];

– «Інформація з реєстрів» — забезпечує доступ до публічних електронних реєстрів;

– «Дізнайся більше про свого бізнес-партнера» — створений для перевірки надійності ділового партнера, зокрема щодо наявності податкового боргу;

– «Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс» — інформаційний сервіс, який надає можливість платникам податків отримати відповіді на запитання щодо оподаткування й ознайомитися з нормативно-правовими документами, останніми змінами в законодавстві, чинними ставками податків і зборів, податковим календарем та роз'ясненнями щодо отримання електронних довірчих послуг тощо;

– «Пульс» ДПС — створений для надання інформації про неправомірні дії чи бездіяльність (можливі корупційні ризики) посадових осіб ДПС та її територіальних органів;

– «Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг» — забезпечує надання послуг електронного цифрового підпису органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності, іншим суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам.

– «Електронна звітність» — спеціалізоване клієнтське програмне забезпечення для формування та подання звітності до «Єдиного вікна подання електронної звітності» [150].

Крім того, низку послуг платник податків може отримати за допомогою державного цифрового порталу та мобільного застосунку «Дія».

Як свідчення цифрового розвитку окремо варто відзначити впровадження систем електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ) і реалізації пального та спирту етилового (СЕАРП СЕ), що є сукупністю організаційних і технічних засобів, спрямованих на забезпечення обліку адміністрування в електронному вигляді.

Безперечно, що використання новітніх інформаційних технологій і впровадження електронних сервісів сприяє скороченню часу та витрат, підвищенню рівня добровільності сплати податків, збільшенню надходжень до бюджетів, зменшенню корупційних виявів. Поза сумнівом і те, що шлях до розвитку податкового адміністрування сьогодні лежить через удосконалення і впровадження цифрових технологій. На це вказує й досвід інших країн. Так, експерти ОЕСР виокремлюють домінуючі складові трансформації податкового адміністрування як компоненти фіскального регулювання в цифрову епоху:

- цифрова ідентифікація платників податків;
- оптимізація точок взаємодії з платниками податків, зокрема в режимі реального часу;
- стандартизоване й ефективне управління даними в процесі податкового адміністрування;

- інтеграція податкових норм і правил в екосистеми платників податків;
- формування нових компетенцій, що необхідні для розвитку та функціонування цифрового податкового адміністрування;
- структура управління, побудована на засадах відкритості й співпраці з усіма інституціями, імплементації зарубіжного досвіду [151].

Зважаючи на зазначене, розгляньмо докладно кращі світові практики та на їхньому ґрунті окреслимо вектори цифровізації функціонування податкових органів України з позиції складових фіскального адміністрування.

Фіскальне адміністрування передбачає систему послідовних процесів. Узагальнюючи, їх можна звести до такого алгоритму: цифрова ідентифікація платника податків, збір й опрацювання податкової звітності та інформації про операції й доходи платника, контроль за правильністю розрахунку податків до сплати, контроль за сплатою податків, подальший податковий контроль платників, а також процеси примусового виконання податкових зобов'язань та оскарження податкових рішень. Цифровізація відбувається на різних етапах адміністрування, розгляньмо кожен із них окремо.

Цифрова ідентифікація платників податків. Базисом для запровадження цифрових трансформацій у фіскальному адмініструванні є уніфікована цифрова ідентифікація платників. Системи цифрової ідентифікації осіб передусім почали впроваджувати в країнах з розвинутою економікою. Для державних органів і суб'єктів господарювання можливість надійної ідентифікації важлива з позиції забезпечення ефективності та дієвості надання послуг. Система ідентифікації в сучасному суспільстві необхідна для виконання низки державних функцій, наприклад, для реалізації соціальних програм і забезпечення отримання субсидій, допомоги та пільг саме тими особами, для яких вони призначені; здійснення заходів

реагування на надзвичайні ситуації чи епідемії, коли від держави необхідна термінова пряма допомога; адміністрування податків; протидії шахрайству у сфері оплати праці; реєстрації актів цивільного стану, збору статистичних даних тощо.

Суть цифрової ідентифікації полягає в тому, що кожному громадянину країни привласнюється унікальний електронний ідентифікаційний номер. Інформацію про особу подають в один базовий реєстр і протягом життя доповнюють інформацією в інших реєстрах.

Яскравим прикладом успішного досвіду в цій сфері є Естонія. Цифрове суспільство Естонії побудоване на національній інтеграційній платформі обміну даними X-road, а також на системі електронної ідентифікації e-ID. Усі громадяни Естонії мають ідентифікаційні картки, які є обов'язковими документами, що посвідчують особу. Їх використовують для автентифікації для різних цифрових послуг і цифрових підписів. X-road створена у 2001 р. для зменшення витрат на обмін даними та запобігання витоку даних із незахищених баз. Цифрова ідентифікація на основі обов'язкової ID-картки впроваджена у 2002 р. для безпечної ідентифікації осіб за допомогою державних і приватних електронних сервісів. Сьогодні 98 % естонців мають ID-картку та використовують її «при банківських транзакціях, електронному голосуванні, медичному страхуванні, онлайн-підписах і сплаті податків. Завдяки таким технологіям естонці в середньому економлять 2 % ВВП щорічно» [152].

Ще одним прикладом для імплементації є досвід Сінгапуру. Національна цифрова ідентифікація (NDI) є наріжним каменем сінгапурської програми «Smart Nation», спрямованої на використання технологій для поліпшення життя. NDI складається з Singpass (Singapore Personal Access), цифрової ідентифікації для фізичних осіб і Corppass, корпоративної цифрової ідентифікації для компаній та інших організацій. Singpass підтримує автентифікований вхід до державних електронних послуг, зокрема і портал myTax, миттєве схвалення заявки на електронний

платіж через портал myTax і біометричне розпізнавання обличчя. За допомогою Corprass компанії можуть використовувати різні функції NDI для безпечної та легкої взаємодії з клієнтами, здійснення транзакцій з державними установами й іншими організаціями за наявності необхідного дозволу та згоди [151, 153].

В Україні елементи зарубіжної практики впроваджені частково. Так, станом на сьогодні електронна ідентифікація можлива за допомогою електронного підпису, BankID (спосіб верифікації громадян через українські банки для надання адміністративних та інших послуг через інтернет) та MobileID (технологія дистанційної ідентифікації, автентифікації й електронного підпису фізичних осіб у інформаційно-телекомунікаційних системах), що дозволяє користуватися цифровими сервісами, мобільним застосунком і порталом «Дія» чи електронним документообігом.

Водночас, зважаючи на законодавче врегулювання, в Україні інформацію про кожну особу протягом її життя потрібно вносити в середньому до шістнадцяти державних реєстрів. Однак, інформація в реєстрах дублюється, її внесенню передують збір документів, які дублюють дані інших державних реєстрів. Відповідно, наявність єдиного ідентифікатора та можливість цифрового документообігу, на наше переконання, призведе до скорочення (приблизно втричі) кількості звернень до державних органів для внесення даних. Таким єдиним ідентифікатором може стати унікальний номер запису Єдиного державного демографічного реєстру. Наразі цей номер — єдиний ідентифікатор особи, від якого не можна відмовитись і який присвоюється людині один раз після народження (під час реєстрації народження) і не змінюється протягом усього життя. У перспективі з його допомогою можна побудувати інформаційні зв'язки, які дозволять обмінюватись інформацією про особу між державними реєстрами [154].

Ураховуючи всі аргументи противників всеохопної цифрової ідентифікації та застереження щодо ризиків, пов'язаних із захистом даних та порушенням конфіденційності, усе ж потрібно визнати, що така система необхідна для органічного входження в цифровий світ і комфортного використання цифрових продуктів і сервісів.

Необхідно зазначити, що подібні ризики є в будь-якій системі ідентифікації, проте впровадження цифрових технологій може їх збільшити, оскільки в разі їх застосування потенційний масштаб і шкода від некомпетентного управління або неналежного використання персональних даних будуть набагато більшими, ніж при роботі із системами ідентифікації на паперових носіях. Аналогічно, реалізація технологій, що залежать від доступності інтернету та вимагають використання вартісних пристроїв, може суттєво збільшити цифровий розрив і створити додаткові перешкоди. Тому, щоб скористатися перевагами систем ідентифікації в цифрову епоху, необхідно забезпечити випереджувальне, усебічне й безперервне усунення цих ризиків [155].

Розглянемо також тенденції забезпечення прозорості та достовірності податкової інформації. Вагомою проблемою, яку можна розв'язати за допомогою цифрових технологій, є недостовірність інформації, яка надходить від платників податків. Сучасні податкові органи витрачають значні ресурси на опрацювання й аналіз даних, що є необхідною складовою ефективного податкового адміністрування. Однак, платники податків можуть намагатися уникнути сплати податків шляхом спотворення інформації про свої доходи, прибутки, витрати, споживання тощо. Це може призвести до недостовірності інформації, яку отримують податкові органи, що зумовлює необхідність проведення додаткових перевірок та аудиту. Із цієї причини, цифровізація фіскального адміністрування може сприяти розв'язанню зазначеної проблеми. Одним із можливих шляхів є впровадження новітніх аналітичних інструментів, які дають змогу проводити перевірки й аналіз даних у режимі реального часу. Ці

інструменти можуть бути застосовані для перевірок і зіставлення даних рахунків-фактур, декларацій, договорів купівлі-продажу тощо. Вони допомагають виявляти розбіжності та проводити аналіз отриманих результатів для ухвалення рішень щодо подальших етапів контролю. Отже, оптимізація процесу опрацювання даних може значно зменшити витрати на фіскальне адміністрування та поліпшити якість контролю за платниками податків. Крім того, необхідно впровадити й налагодити процес автоматичного обміну даними з третіми сторонами, зокрема й податковими адміністраціями інших країн. Нині розвиток технологій дозволяє застосовувати стандартизовані форми збору інформації про платника податків, а розширені можливості опрацювання дають змогу податковим органам оцінювати податкові ризики, аналізуючи великі набори даних. Податкові адміністрації можуть використовувати інформацію з різних джерел для створення профілю кожного платника податків і відстежування інформації щодо нього.

Важливим напрямом трансформації податкового адміністрування в Україні й у світі, що сприятиме прозорості та достовірності податкової інформації, є налагодження чіткого механізму автоматичного міжнародного обміну даними. В Україні, як і в більшості країн, міжнародний обмін податковою інформацією є зобов'язанням відповідно до Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах і міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування. Наказом від 16 квітня 2022 р. № 118 оновлено Порядок обміну податковою інформацією з компетентними органами іноземних країн. Відповідно до цього порядку обмін податковою інформацією з компетентними органами іноземних країн зводиться до співпраці за спеціальними запитами про надання податкової інформації, а також перманентного обміну податковою інформацією, що є необхідною або передбачувано доречною для виконання чи застосування законодавства України або інших країн стосовно податків, на які поширюється дія Конвенції про взаємну адміністративну допомогу

в податкових справах, ратифікованої Законом від 17 грудня 2008 р. № 677-VI із застереженнями, та / або міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування, а також інших чинних міжнародних договорів України, що передбачають обмін податковою інформацією [156].

Обмін інформацією між податковими адміністраціями країн світу зараз відбувається за загальним стандартом автоматичного обміну інформацією — Common Reporting Standards (CRS). Станом на червень 2022 р. до Стандарту приєдналися 110 юрисдикцій й ще шість мають намір приєднатися протягом найближчого часу. Стандарт автоматичного обміну податковою інформацією передбачає отримання інформації окремими юрисдикціями від банків та інших фінансових установ й оперативний автоматичний обмін цією інформацією з іншими юрисдикціями. CRS визначає інформацію про фінансові рахунки, якою необхідно обмінюватися; фінансові установи, які мають звітувати; типи рахунків і платників податків, що охоплюються; також загальні процедури належної перевірки, яких повинні дотримуватися фінансові установи [157].

У 2021 р. Україна зобов'язалася впровадити міжнародний стандарт щодо автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки в податкових цілях. Приєднання до міжнародної мережі CRS дасть можливість Україні перейти на автоматичний рівень багатостороннього міжнародного обміну податковою інформацією та ефективніше боротися з ухиленням від оподаткування та розмиванням податкової бази. Для цього необхідно впровадити низку рішень щодо спрощення порядку розкриття банківської таємниці та розробити нормативно-правове забезпечення щодо форми й порядку подання звітності, переліку підзвітних фінансових установ і правил ідентифікації підзвітних рахунків. Окрім того, необхідно автоматизувати та встановити технічне забезпечення процесів збору та обміну інформацією й забезпечити збереження її конфіденційності.

Отже, цифрова трансформація спроможна зробити інформацію про платників податків прозорішою. Її розвиток і застосування дозволяють

податковим органам ефективніше формувати інформацію про податкові операції платника податків, використовувати новітні інструменти, наприклад, розширена аналітика та штучний інтелект для моніторингу узгодженості, відстеження відповідності між проведеними операціями та визначення цілей аудиту.

Щодо комунікації платників з податковими органами та подання звітності, то результати наукових досліджень [158] свідчать, що перманентне комунікування платників податків з податковою адміністрацією неабияк сприяє поліпшенню дотримання податкового законодавства, спонукає платників до своєчасної сплати податків. Тому максимальне спрощення та цифрова трансформація податкових процедур у частині комунікації платників з податковими органами як невід’ємної частини податкового адміністрування заслуговує на окрему увагу.

З табл. 3.1 видно, що, за наявними порівняльними даними дослідження ФТА двох періодів, а саме — 2014 р. і 2020 р., спостерігається суттєвий приріст питомої ваги електронних звітних документів, зокрема декларацій з податку на доходи громадян, податку на прибуток та ПДВ — від 15 % до 20 %. Водночас у звіті цієї організації наголошується, що певні групи платників податків можуть не мати доступу до цифрових послуг або вони можуть бути незручними для них [146].

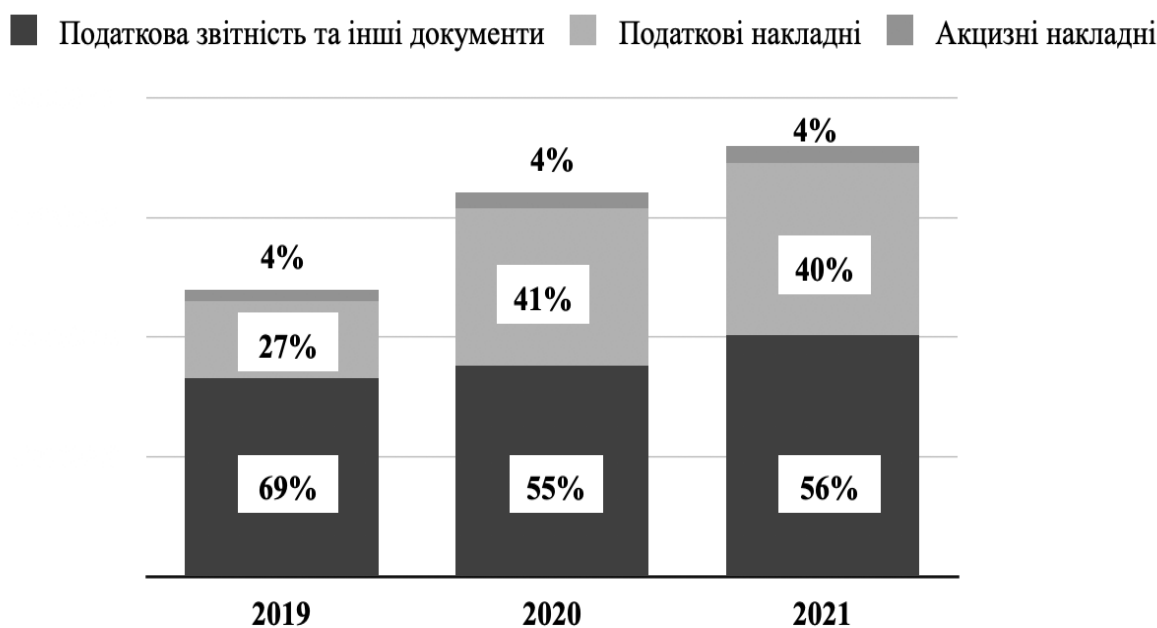
Таблиця 3.1

**Частка декларацій, поданих в електронному вигляді
у 2014 р. і 2020 р., %**

№ з/п	Показники	2014 р.	2020 р.	Відхилення
1.	Податок на доходи фізичних осіб (31 юрисдикція)	63,2	82,4	+19,2
2.	Податок на прибуток підприємств (33 юрисдикції)	76,3	94,9	+18,6
3.	Податок на додану вартість (29 юрисдикцій)	82,3	98,0	+15,7

Джерело: побудовано на основі [146].

В Україні також спостерігається тенденція до зростання електронного податкового адміністрування у 2019–2021 рр. (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Структура та динаміка електронного документообігу в податковій сфері в Україні

Джерело: побудовано на основі [115, 126].

Так, за даними ДПС України, у 2021 році платниками надіслано до податкових органів 540 065 826 документів в електронному вигляді, що на 12 % більше, ніж у 2020 році. Зауважимо, що суттєве збільшення кількості електронних документів було у 2020 р.: майже на 34 % порівняно з 2019 р., що очевидно пояснюється переходом на використання електронних сервісів у зв'язку з пандемією COVID-19.

У структурі електронного документообігу лівову частку становить податкова звітність (див. рис. 3.1). Кількість суб'єктів господарювання, що почали звітувати в електронному вигляді, також збільшується, хоч і невеликими темпами: на 3 % у 2020 р. й на 6 % у 2021 р. відносно попередніх періодів [126].

За таких умов зростає необхідність упровадження й удосконалення електронних сервісів для платників податків. Сьогодні в Україні система

онлайн-подання податкової звітності зводиться до оцифрування паперової версії декларації з незначними додатковими функціями, наприклад, автоматичного розрахунку та заповнення окремих даних. Вважаємо за доцільне в українській практиці запровадити технології попереднього декларування та використовувати інтерактивні онлайн-системи, які б здійснювали заповнення звітності, консультування платника й надавали можливість сплати податків онлайн.

Як зазначалося вище, для забезпечення прозорості та достовірності податкової інформації в умовах цифрових трансформацій важливо використовувати податкову інформацію від третіх осіб. Податкові органи частково володіють даними про платника податків, отримуючи їх з різних джерел, зокрема від податкових агентів. Попри це, платник податків, звітуючи, зобов'язаний вносити таку інформацію до своєї податкової декларації. Розвиток цифровізації сприяв тому, що податкові адміністрації почали використовувати дані від третіх осіб для попереднього заповнення декларацій, що спрощує процес декларування для платника та зменшує ймовірність допущення ним помилок. Попереднє декларування сприяє також економії часу податкового органу, оскільки попередньо заповнені дані не потребують перевірки на достовірність. Крім того, практичні дослідження [159] доводять, що ризик ухилення від сплати податків близький до нуля щодо доходів, які підлягають звітуванню третьою особою. Тому попереднє заповнення декларації, на нашу думку, лише спростить та оптимізує процес декларування.

Практика попереднього заповнення декларацій є поширеною процедурою. Так, Данія започаткувала цю ініціативу ще у 1988 р., а сьогодні її широко застосовують, зокрема, у прибутковому оподаткуванні. Податкова адміністрація Фінляндії на основі попередньо заповненої декларації формує податкове рішення щодо розміру податку, який підлягає сплаті, проте, платник може внести корективи, якщо інформація є неточною та потребує доповнень [160]. Науковці припускають, що ефективне застосування цієї

технології зрештою може трансформуватися в оподаткування в режимі реального часу, усуваючи необхідність формування щорічних податкових декларацій [161].

У сучасному світі з метою поліпшення обслуговування платників і сплати податків також широкого розповсюдження набувають мобільні додатки. Численні приклади таких країн, як Австралія, Бразилія, Чилі, Мексика, Португалія, Тайланд, Італія, Китай тощо засвідчують їх результативність (детальніше див., наприк. [147]). У 2019 р. Державна податкова адміністрація Китаю розробила додаток, що дозволяє платникам податків ефективно подавати декларації з податку на доходи фізичних осіб шляхом використання попередньо заповнених форм [162]. У Чилі для спрощення прибуткового оподаткування використовують застосунок e-Renta, що полегшує та сприяє добровільному декларуванню. Додаток дозволяє платникам податків переглядати та приймати попередньо заповнену декларацію, а також перевіряти її статус і відстежувати чи прийняті запити на відшкодування [163]. Податкові органи Португалії у 2021 р. запустили додаток e-Fatura (електронний рахунок-фактура), за допомогою якого платники можуть полегшити процес підтвердження витрат, відстежуючи рахунки за своїм ПІН. Також можна одразу зареєструвати рахунки-фактури, зчитавши QR-код, надрукований на рахунках-фактурах [164].

Запровадження чат-ботів є ще одним кроком у просуванні цифрових технологій та спрощення взаємин між платниками податків і податковою адміністрацією. Наприклад, Іспанія розробила віртуального помічника з питань оподаткування ПДВ, який базується на штучному інтелекті та допомагає надавати якісну й унікальну інформацію щодо оподаткування. Система забезпечує інформацію щодо реєстрації та виправлення рахунків-фактур, зобов'язань, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, нарахування, суми та ставки податку, звільнення від оподаткування тощо за допомогою чат-бота, який може використовувати розмовну мову для взаємодії з

платниками податків і фахівцями податкових органів. Віртуальний помічник допомагає платникам податків запитувати й отримувати необхідну інформацію за унікальними критеріями та полегшує розуміння складних норм і правил оподаткування. Крім того, копію розмови можна зберегти. Цей інструмент забезпечує миттєве надання інформації та невідкладні відповіді цілодобово, зменшує адміністративні витрати, сприяє юридичній безпеці платників податків [151]. Відповідно до наявних даних [146], варто відзначити, що у 2020 р. проти 2018 р, спостерігається зростання кількості податкових адміністрацій, що використовують технології віртуальної та доповненої реальності (англ. virtual reality, VR / augmented reality, AR) у безпосередній комунікації з платниками податків для відповідей на запити та підтримки самообслуговування; використовують штучний інтелект (англ. artificial intelligence, AI) у службах підтримки платників податків і фахівців податкових органів; роблять доступним прикладний програмний інтерфейс (англ. Application Programming Interface, API) для всіх типів взаємодії з платниками (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Використання цифрових технологій податковими адміністраціями країн світу в 2018 та 2020 рр., %

Стан впровадження та використання	VR/AR			AI			APIs		
	2018	2020	Відхилення	2018	2020	Відхилення	2018	2020	Відхилення
Технологія впроваджена та використовується	34,5	60,3	+25,8	31,6	47,4	+15,8	79,0	93,0	+14,0
Технологія перебуває на етапі впровадження для майбутнього використання	13,8	12,1	-1,7	15,8	29,8	+14,0	7,0	7,0	0,0
Технологія не використовується, включно з ситуацією, коли її впровадження не розпочиналося	51,7	27,6	-24,1	52,6	22,8	-29,8	14,0	0,0	-14,0

Джерело: побудовано на основі [146].

Перехід від податкового контролю до податкового моніторингу є вагомим результатом розвитку податкового адміністрування. Використання наскрізних цифрових технологій у цій сфері ще не набуло широкого поширення. Важливим у цьому процесі є не лише автоматизація збору та опрацювання даних, а й ухвалення рішень за результатами такого опрацювання. Тому в сучасному податковому адмініструванні, яке дедалі більше переходить у цифрову площину, актуальним є ширше використання аналітичних можливостей сучасних технологій та інструментів, зокрема в оцінюванні ризиків і віддаленій перевірці.

Оскільки цифровізація дає можливість інтегрувати все більше даних з різних джерел, податкові адміністрації почали активно використовувати штучний інтелект, аналітику даних і технології інтелектуального аналізу для протидії податковому шахрайству. За допомогою штучного інтелекту можна успішно виявляти податкові правопорушення, якщо максимально використовувати доступні джерела даних, зокрема, дані електронних реєстраторів транзакцій, банків, продавців або платіжних посередників, постачальників, державних установ, міжнародних партнерів тощо, на основі чого автоматично встановлювати достовірність поданих платником даних.

Завдяки вдосконаленню процесу управління ризиками за використання аналітичних інструментів і великих наборів даних у світі широкого розповсюдження набуває електронний аудит як форма взаємодії податкових органів та платників. Поштовхом стала пандемія COVID-19, оскільки закриття офісів податкових адміністрацій і перехід на дистанційну роботу змінили підхід до перевірок.

У звіті ОЕСР за 2021 р. зазначено, що з 32 адміністрації майже 90 % перенесли частину своєї аудиторської роботи у цифрове середовище. Крім того, 76 % цих адміністрацій планують і надалі продовжувати роботу в цьому напрямі. Це підтверджується розширеним використанням цифрових технологій під час аудиту, що сприяє підвищенню його ефективності [146].

У цьому контексті варто зазначити, що для вирішення проблем стандартизації й автоматизації інформації у 2005 р. Комітетом з фіскальних питань ОЕСР було затверджено міжнародний стандарт для електронного обміну достовірними бухгалтерськими даними.

На основі стандартного аудиторського файлу (SAF-T, Standard Audit File for Tax) базується е-аудит. Автоматизований аналіз цього файлу із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення допомагає виявити можливі помилки під час обчислення податкових зобов'язань на доперевірочному етапі. Е-аудит створює можливість оперативного самоконтролю платників податків щодо розрахованих податкових зобов'язань з можливістю виправлення помилок, які були виявлені під час е-аудиту, із застосуванням пониженої штрафної санкції. Удосконалена система оцінки ризиків є основою у разі ухвалення рішень щодо проведення податкових перевірок найбільш ризикових платників податків [165].

Сьогодні SAF-T вже запровадили Португалія, Австрія, Люксембург, Франція, Польща, Литва, Ангола, Норвегія та в процесі запровадження Угорщина, Румунія та Україна [166]. Зокрема, в Україні у 2020 р. була прийнята Концепція впровадження електронного аудиту (е-аудиту) для платників податків, відповідно до якої обов'язкове подання великими платниками податків на запит контролюючого органу під час проведення перевірки стандартного файлу SAF-T UA передбачається з 2023 р., запровадження обов'язкового подання усіма великими платниками податків SAF-T UA — з 2025 р., а обов'язкове подання усіма платниками ПДВ — не раніше 2027 р. [165].

Процес упровадження процедури електронного аудиту в Україні та його переваги проілюстровано на рис. 3.2.

Польща запровадила SAF-T у 2017 р. для великих платників податків, а від 2018 р. він є обов'язковим для всіх платників. Платники податку зобов'язані щомісяця подавати SAF-T з ПДВ через інтернет і додатково — на запит податкових аудиторів під час кабінетного або виїзного аудиту.

Досвід Польщі доводить, що впровадження SAF-T скоротило час, необхідний для проведення аудиту. Крім того, аудит на основі SAF-T менш інвазивний для платника [167].

Рис. 3.2. Упровадження процедури електронного аудиту як складової частини податкової перевірки суб'єктів господарювання (е-аудит) в Україні

Джерело: побудовано на основі [165-167].

Естонія, як одна з провідних держав у сфері цифровізації, демонструє новітні рішення у сфері електронного аудиту. Зокрема, в цій країні впроваджено електронний сервіс рейтингів податкової поведінки. Так, у сервісі формується два рейтинги: рейтинг дотримання податкового законодавства та рейтинг адекватності податкової поведінки. Рейтингами можуть скористатися всі користувачі середовища електронних послуг е-МТА. Якщо є недоліки в податкових даних і / або податковій поведінці, то платники можуть зробити необхідні виправлення, у такий спосіб запобігаючи податковому контролю. Крім цього, сервіс містить загальнодоступні дані про платника, наприклад адресу, сплачені податки,

кількість співробітників, заборгованості, різні дозволи. Суб'єкт господарювання може порівняти себе з іншими на підставі загальнодоступної інформації. Підприємства, чії дані хочуть порівняти чи відстежити, можна додати до порівняльного списку [168].

У результаті проведеного дослідження систематизовано передумови формування новітньої парадигми фіскальної політики України на основі імплементації цифрових технологій фіскального адміністрування та з урахуванням передових світових практик, з-поміж яких:

1. Розвиток системи електронного податкового декларування та сплати податків у напрямі забезпечення прозорості та достовірності податкової інформації шляхом впровадження новітніх цифрових аналітичних інструментів, які дозволять проводити перевірки та здійснювати аналіз даних платників податків у режимі реального часу. Крім того, необхідно впровадити процес автоматичного обміну податковою інформацією з третіми сторонами, зокрема й податковими адміністраціями інших країн, що дозволить ефективно оцінювати податкові ризики.

2. Модернізація процесів комунікації платників з податковими органами та подання звітності, що передбачає впровадження та вдосконалення електронних сервісів для платників податків, які б забезпечували попереднє декларування, інтерактивне заповнення звітності, консультування та сплату податків онлайн.

3. Удосконалення аналізу фінансової діяльності платників і зростання ролі податкового моніторингу шляхом використання технологій штучного інтелекту, аналітики даних і технології інтелектуального аналізу, а також впровадження електронного аудиту на основі електронного стандарту звітності для обміну даними бухгалтерського обліку з метою виявлення ризиків податкових правопорушень.

4. Оптимізація відповідного фахового кадрового потенціалу, адже саме кваліфікований персонал спроможний поліпшити процедури впровадження цифрових технологій у системі фіскального адміністрування

з боку контролюючих органів, а також підвищити рівень податкової грамотності платників податків у сфері застосування новітніх програмних продуктів декларування податкових зобов'язань.

5. Формування організаційно-правового середовища щодо посилення захисту інформаційної безпеки та протидії кіберзлочинності в системі фіскального адміністрування на базі застосування сучасних технологій захисту від кібератак тощо.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що пошук шляхів підвищення рівня дотримання податкового законодавства та боротьби з податковими злочинами є важливими завданнями податкових органів. Як бачимо, цифровізація сприяє успішному виконанню таких завдань. Тому перед податковою службою України постають сучасні виклики щодо застосування новітніх цифрових технологій у своїй роботі.

Упровадження цифрових технологій у роботу податкових органів є досить складним та витратним процесом. Така трансформація вимагає великих інвестицій у створення та підтримку інфраструктури, навчання персоналу та придбання необхідного обладнання.

Зокрема, упровадження діджитал-технологій у роботу податкових органів зменшить адміністративне та бюрократичне навантаження на платників податків. Такі технології можуть допомогти у створенні ефективних механізмів взаємодії між платниками податків і податковими органами, що забезпечить підвищення ефективності контролю та надання якісних послуг.

Крім того, упровадження цифрових технологій у процедури фіскального адміністрування може бути ефективним інструментом у боротьбі з ухиленням від сплати податків. Країни з високим рівнем тіньової економіки можуть отримати значну користь від цього процесу. Реалізація ефективної фіскальної політики, забезпечення більшого контролю та зменшення ризиків податкових правопорушень можуть сприяти

збільшенню надходжень до бюджету та створенню сприятливих умов для розвитку економіки країни загалом.

Доцільно також наголосити на необхідності збільшення інвестицій у новітні цифрові інформаційні технології, зокрема таких, що сприяють підвищенню ефективності й автоматизації процесів комунікації платників з фіскальними органами та запобігання й протидії податковим правопорушенням. Хоча Державна податкова служба України й використовує новітні цифрові технології та електронні сервіси, у міжнародному порівнянні цього недостатньо, адже це середовище, що стрімко розвивається та потребує швидких, проте зважених рішень.

Необхідно також урахувати, що розширення застосування цифрових технологій може підвищити ефективність фіскального адміністрування шляхом посилення контролю та забезпечення прозорості. Однак це може також призвести до збільшення податкового навантаження, що ймовірно спричинить невдоволення серед платників.

Потрібно відзначити, що значним викликом є незацікавленість не лише платників податків, а й фахівців податкових органів. Адже впровадження сучасних ІТ-технологій, таких як штучний інтелект, у практику податкового адміністрування ускладнюється нестачею необхідних навичок у працівників податкових органів з інтерпретації результатів, згенерованих баз даних, та браком фахівців для створення машинозчитуваних алгоритмів. Для успішного впровадження сучасних цифрових технологій необхідні професіонали, які володіють необхідними компетенціями як у технічній сфері, так і в галузі податкового адміністрування. Недостатня кількість знань та підготовки серед працівників податкових органів може призвести до зростання проблем у фіскальному адмініструванні.

Водночас, потребують цифровізації декларування й обліку податкових платежів суб'єкти оподаткування — фізичні та юридичні особи. Зокрема й ті платники податків, які активно використовують у фінансово-

господарській діяльності інформаційно-телекомунікаційні системи та (або) займаються електронною комерцією.

3.2. Напрямки модернізації фіскального регулювання електронної комерції в Україні

У сучасних умовах ведення фінансово-господарської діяльності для економічних агентів важливим і пріоритетним інструментом є електронна комерція, яка загалом спрямована на розвиток економіки України, а також на одночасне задоволення потреб споживачів і виробників товарів (робіт, послуг). Наголосимо, що для суб'єктів підприємництва (особливо для малого та середнього бізнесу) відкриваються широкі можливості внаслідок використання інтернет-технологій та електронної комерції, що своєю чергою надає їм змогу здійснювати фінансово-господарську діяльність з меншими фінансовими витратами й отримувати доступ до світового ринку збуту продукції. Відповідно прибутковість їхньої діяльності тяжіє до зростання, а тому збільшуються й податкові надходження до державного та місцевого бюджетів. Такий аспект обумовлюється парадоксальним впливом цифрових технологій та електронної комерції на рівень бюджетних ресурсів держави через механізми оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності.

Водночас, стрімкий розвиток інформаційних систем та цифрових технологій призвів до зміни форм економічних відносин і перенесення частини операцій у віртуальний простір, створивши нові виклики для суб'єктів фіскального простору та загостривши потребу пошуку ефективних рішень. Виникнення та поступ цифрової економіки викликає необхідність трансформації фіскальної політики держави до нового способу регулювання бізнес-процесів, оскільки, фактично жодна країна світу не готова ефективно оподатковувати прибутки, отримані в електронному секторі економіки.

Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку розробляє зміни у чинну систему міжнародного фіскального регулювання з урахуванням викликів цифрової економіки та в контексті стимулювання електронної комерції.

Електронна комерція не зводиться лише до операцій купівлі-продажу онлайн, а й охоплює супровід процесів формування попиту на товари чи послуги, забезпечення адміністративних функцій, пов'язаних з продажами онлайн, удосконалення обміну інформацією між діловими партнерами й інших. Однак для того щоб дослідити роль фіскальної політики в соціально-економічному розвитку держави через її регулятивний вплив на суб'єктів електронної торгівлі, доцільно ідентифікувати ключові детермінанти електронної комерції.

У низці наукових праць [70, 169, 170, 171] і практичних дослідженнях [72, 172, 173] електронну комерцію поділяють на види, залежно від суб'єктів цих відносин. Найпоширенішими учасниками електронної комерції є представники бізнесу, споживачі та уряд. Різні комбінації цих учасників створюють суттєво різні бізнес-моделі. Отож із розвитком електронної комерції з'являються нові учасники (наприклад наймані працівники) та її види (наприклад, B2E — business-to-employee, бізнес для найманого працівника), а також модифікації, що охоплюють декілька учасників (наприклад, B2B2C — business-to-business-to-consumer, бізнес від бізнесу до споживача).

Серед основних та найпоширеніших з них є такі: B2C (business-to-consumer, бізнес для споживача), B2B (business-to-business, бізнес для бізнесу), C2C (consumer-to-consumer, споживач для споживача), C2B (consumer-to-business, споживач для бізнесу), B2G (business-to-government, бізнес для уряду), B2B2C (business-to-business-to-consumer, бізнес від бізнесу до споживача) [173].

Усі товари, що продають в інтернеті, можна поділити на три основні категорії.

Перша категорія — матеріальні предмети споживання, зокрема одяг і взуття, косметика та медична продукція, електротехніка тощо. Електронна торгівля товарами обов'язково передбачає певну форму фізичного доставлення: або через звичайну поштову систему, спеціалізовані кур'єрські служби, доставлення до розосереджених пунктів збору, або, коли клієнт завершує транзакцію покупки онлайн, але згодом забирає товар у звичайному магазині.

Друга категорія передбачає продаж послуг для офлайн-споживання. Серед найпоширеніших послуг, що продають в інтернеті — транспортні (квитки на літак або потяг), бронювання житла, туристичні послуги та культурні заходи (квитки в музей, на концерт тощо). Хоча продаж послуг онлайн може передбачати фізичне доставлення паперового квитка або іншого документа, що підтверджує покупку, проте постачальники все частіше використовують електронні квитки, які надсилають електронною поштою. Попри це, власне послуги майже завжди надаються офлайн.

Третя категорія передбачає продаж і онлайн-поширення послуг цифрового контенту (фільми, телепрограми, електронні книги та музичні записи), коли уся транзакція, включно з доставленням, відбувається в онлайн режимі.

Відповідно до того, що є об'єктом продажу, виділяють різні типи електронної комерції. Серед основних — продаж фізичних товарів, послуг, цифрових продуктів. До інших різновидів відносять гуртовий продаж, дропшипінг, краудфандинг, продаж на основі передплати та інші. Оскільки електронна комерція продовжує розвиватися в усьому світі, ринок дедалі більше розширюється до нішевих категорій, задовольняючи найспецифічніші потреби суб'єктів.

Сьогодні Азія володіє найбільшим ринком електронної комерції B2C, за яким слідує настільки ж потужні, але менші ринки Північної Америки та Європи [174]. У секторі електронної комерції Азії найпотужнішим учасником є китайська компанія Alibaba Group, що наразі є найбільшим

онлайн-ринком у світі [175]. Крім того, найбільшими компаніями електронної комерції B2C у світі є Amazon, eBay, Walmart, Priceline і Rakuten [176].

Щодо тенденцій розвитку, то варто відзначити, що у 2021 р. роздрібні продажі електронної комерції у всьому світі склали 4,9 трлн доларів США й прогнозується, що протягом наступних чотирьох років він зросте ще більше ніж на 50 %. Станом на січень 2022 р. у світі налічувалося приблизно 4,95 млрд інтернет-користувачів, що становить 62,5 % світового населення (водночас рівень урбанізації становить 57 %). Крім того, необхідно відзначити також стрімкий поступ мобільної електронної комерції. У 2021 р. роздрібні продажі мобільних пристроїв склали 3,56 трлн доларів [177].

Звісно, що на динаміку розвитку електронної комерції впливають макроекономічні тенденції та об'єктивні чинники, які трансформуються відносно низьким рівнем проникнення Інтернету у порівнянні з країнами Європейського Союзу (72 % за станом на початок 2022 року). Сьогодні труднощі охоплюють ринки роздрібною торгівлі в усьому світі, відповідно й умови електронної комерції швидко погіршуються. За прогнозами, у 2022 р. витрати на роздрібну електронну комерцію зростатимуть повільніше, ніж у попередні періоди (див. рис. 3.3), оскільки найбільші ринки світу стикаються з економічними проблемами, а національний ринок знаходиться під впливом ризиків воєнного часу [178].

Проте темпи зростання не будуть негативними. Так, очікується, що у 2022 р. продажі електронної комерції в усьому світі зростуть лише на 9,7 %, що є найповільнішим темпом зростання від 2011 р., але протягом наступних кількох років зниження темпів зростання буде мінімальним [179].

Україна також не залишається осторонь таких трансформацій. Хоча треба зазначити, що в Україні поява і розвиток електронної комерції відбулися пізніше, ніж у розвинених країнах, зокрема європейських.

Рис. 3.3. Прогноз динаміки роздрібних продажів електронної комерції у світі на період 2021–2026 рр.

Джерело: побудовано на основі [179].

За даними дослідження [180], в Україні ринок електронної комерції за період 2016–2020 рр. зріс утричі й сягнув обсягів 4 млрд дол. США, що становить 8,8 % від загального обсягу роздрібною торгівлі. Він мав найвищий темп росту в Центрально-Східній Європі й досяг 41 %. До лідерів за темпами росту також увійшли ринки е-комерції Польщі (37 %) та Чехії (29 %).

Це зростання зумовлене насамперед такими чинниками:

- «збільшенням показника проникнення інтернету;
- зростанням кількості користувачів смартфонів;
- обмеженнями, обумовленими пандемією коронавірусної інфекції COVID-19;
- поліпшенням логістичної мережі, зокрема і на міжнародному рівні;

- збільшенням довіри населення до електронних платіжних систем тощо.

Водночас в Україні рівень витрат однієї особи на покупки онлайн на рік становить 104 дол. США, що є найнижчим показником порівняно із сусідніми країнами» [180].

Попри значне динамічне зростання електронної комерції український ринок онлайн купівлі-продажу все ще має достатньо обмежень. Зокрема, в Україні частка населення, що має доступ до інтернету, у 2021 р. становила 65 % (проти 62 % у 2020 р.), що є найнижчим показником серед європейських країн.

Питома вага користувачів інтернету, які купували товари чи послуги онлайн, у 2021 р. хоч і зросла на 4 % порівняно з попереднім роком і сягнула 44 %, проте також є одним із найнижчих показників серед країн Європи. Менше споживачів купують онлайн лише в Болгарії, Боснії та Герцоговині, Албанії та Чорногорії. Водночас середній показник у Європі становить 73 %, у Східній Європі — 65 % [181].

На недостатній рівень розвитку інфраструктури та логістичного середовища електронної комерції в Україні вказує її позиції у відповідних рейтингах серед європейських країн (див. Додаток М). Зокрема, несприятливе становище України у рейтингах показників забезпечення кібербезпеки, розвитку електронного уряду, ефективності логістики, а також легкості ведення бізнесу. Водночас в Україні набагато кращий показник проникності інтернету та індекс надійності Всесвітнього поштового Союзу. На нашу думку, це засвідчує, що інфраструктурне та логістичне середовище мають певні недоліки, проте потенціал для розвитку електронної комерції в Україні є.

До ключових трендів електронної комерції в Україні відносять [180]: зростання кількості користувачів смартфонів; розвиток платіжних систем; удосконалення логістики та зростання рівня проникнення інтернету; розвиток покупок в кредит; трансформація інтернет-магазинів

у маркетплейси; надання додаткових послуг клієнту (безплатне доставлення, подарунки, додаткова гарантія); розвиток електронної торгівлі через соціальні мережі тощо.

Розвиток екосистеми електронної комерції та загальний стан цифровізації в країні важливий як стійкий базис поступу цього сегменту ринку. Для прикладу, Швейцарія посідає перше місце в рейтингу економік за Індексом електронної комерції B2C UNCTAD 2020 [182], до того ж із високими балами за всіма чотирма параметрами індексу. Серед основних переваг Швейцарії, що сприяють розвитку електронної торгівлі, є такі: 97 % населення використовує інтернет; високий рівень банківського покриття: одинадцяте місце у світі за щільністю банківських відділень; п'яте місце серед країн, зарахованих до індексу, за щільністю захищених серверів, проксі для онлайн-магазинів; сьоме місце у світі за рівнем надійності пошти та перше місце за загальним розвитком пошти. Крім того, через мовну спорідненість швейцарці можуть легко робити покупки в онлайн-магазинах, доступних німецькою, французькою й італійською мовами.

Наведені вище дані досліджень ринків електронної торгівлі свідчать про високу інтенсивність і динаміку поступу. За таких умов важливо забезпечити усунення бар'єрів її розвитку, серед яких важливими є недосконалість фіскального регулювання.

На нашу думку, сьогодні електронна комерція виходить за межі кордонів окремих країн і набуває транскордонного значення. Через відмінності в податкових системах країн світу виникають неузгодженості та проблеми щодо оподаткування бізнесу в цифровій площині та справедливого розподілу податкових надходжень між бюджетами, що є перешкодою конвергенції електронної комерції. Саме тому, вважаємо, що їхнє розв'язання потребує консенсусу та консолідації зусиль міжнародної спільноти.

Питання податкового регулювання електронної комерції лежить у глобальній площині трансформації системи регламентування цифрової

економіки, оскільки внаслідок цифровізації відбулися глибокі економічні та суспільні зміни, що потребують відповідних правових і регуляторних реакцій у багатьох сферах, й оподаткування не є винятком.

Нові виклики стосуються змін як у сфері прямого, так і непрямого оподаткування, а також трансформацій у податковій політиці й адмініструванні податків. Очевидно, що чинні дотепер міжнародні правила оподаткування не відповідають сучасним викликам. Фундаментальні елементи глобальної податкової системи, які передбачали, що податки мають сплачуватися в юрисдикції фізичної присутності, та правила розподілу прибутку на основі принципу «витягнутої руки», виявилися неефективними в цифровій економіці.

Можливості цифровізації сприяли створенню нових бізнес-моделей як-от В2С чи В2В, коли масштабування власного продукту здійснюється на всіх континентах і нема потреби у фізичній близькості до цільових ринків. Це поставило під сумнів ефективність чинних правил розподілу прибутків, отриманих від транскордонної діяльності, та їх оподаткування. Крім того, цифрові технології збільшили ризики ухилення від сплати податків шляхом переведення прибутків багатонаціональних компаній до юрисдикцій з низьким рівнем оподаткування.

Як вже зазначалося, «держави та міжнародні інституції, зокрема ЄС та ОЕСР, тривалий час розробляють зміни щодо справедливого оподаткування цифрової економіки. У 2018 р. ЄС представив пакет законодавчих ініціатив із цього питання, але оскільки на той час глобальне рішення на рівні ОЕСР або скоординований підхід в межах ЄС не було знайдено, окремі держави-члени ЄС почали розробляти або впроваджувати власні податкові зміни, що призвело до напруженості в торгівлі» [183]. Через нескоординованість таких заходів на міжнародному рівні спричиняється додаткове навантаження на бізнес та ускладнюється співпраця між країнами.

Упровадження національних правил окремими країнами стосуються переважно введення податків на цифрові послуги (DST — Digital Service Tax) і правил оподаткування постійних представництв компаній цифрового бізнесу [184]. Однак, такі дії суперечать підходам плану BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), що спрямовані на «запобігання стратегіям податкового планування, які призводять до розмивання податкової бази та виведення прибутку з-під оподаткування, зокрема і шляхом створення локальних і міжнародних правил та інструментів, призначених забезпечити оподаткування прибутку там, де здійснюється економічна діяльність, яка дає прибуток, і де створюється вартість відповідних продуктів» [185].

У жовтні 2021 р. 137 країн і юрисдикцій, що представляють 94 % світового ВВП (серед яких і Україна), досягли важливої угоди, основними складовими якої є двокомпонентний (Pillar 1 та Pillar 2) план, що передбачає реформування міжнародних правил оподаткування та забезпечення справедливого оподаткування багатонаціональних компаній [186]. Для швидкого впровадження цього рішення, країни також узгодили детальний план його впровадження. Сьогодні питання імплементації глобальної податкової угоди щодо розв'язання проблем, пов'язаних з цифровізацією економіки, на порядку денному ОЕСР разом з іншими питаннями, що потребують нагального розв'язання [187].

Заходи Pillar 1 передбачають «зміну підходу до розподілу прав на оподаткування прибутків найбільших транснаціональних компаній між країнами. Правила застосовуватимуться лише до груп компаній зі світовим доходом понад 20 млрд євро та прибутковістю до оподаткування понад 10 %. Кожна юрисдикція матиме право на оподаткування прибутку міжнародної компанії за умови, що така компанія отримує з такої юрисдикції дохід у сумі щонайменше 1 млн євро на рік, незалежно від наявності бізнес-одиниці в цій країні. Для невеликих юрисдикцій з обсягом ВВП менш як 40 млрд євро, поріг наявності сталого зв'язку буде встановлено на рівні 250 тис. євро. Тобто, транскордонний бізнес

оподатковуватиметься незалежно від наявності класичного постійного представництва. Крім того, Pillar 1 передбачає механізм запобігання та вирішення спорів щодо подвійного оподаткування, а також містить положення щодо скасування податків на цифрові послуги (DST) для зниження торговельної напруги та стабілізації міжнародної податкової системи» [186]. Водночас акцентуємо, що заходи Pillar 2 спрямовані на «обмеження податкової конкуренції шляхом запровадження глобальної мінімальної ставки корпоративного податку, яку країни можуть використовувати для захисту своїх податкових баз. Правила будуть застосовуватися до міжнародних груп компаній, у яких з консолідований прибуток становитиме понад 750 млн євро на рік» [186].

Отже, у разі проектування заходів модернізації фіскального регулювання електронної комерції в Україні необхідно враховувати передусім міжнародні межі, визначені узгодженими рішеннями світової спільноти, і взяті зобов'язання у процесі міжнародній співпраці. Зокрема, Україна доєдналася до рішення ОЕСР щодо розв'язання податкових проблем, які постають у результаті цифровізації економіки, і має втілювати узгоджені заходи. Для імплементації згаданих вище ініціатив Україні потрібно приєднатись до низки міжнародних договорів і внести зміни до національного законодавства. Очікується, що новий підхід до розподілу прав оподаткування прибутків транснаціональних компаній та заходи, спрямовані на протидію оптимізації оподаткування, сприятимуть збільшенню податкових надходжень [187].

З позиції обмежень рамками міжнародної співпраці треба наголосити також, що Україні необхідно координувати свої дії відповідно до цілей євроінтеграційних реформ. В умовах війни з Російською Федерацією вкрай загострюється питання партнерських відносин України з Європейським Союзом. Тому сьогодні ключовим пріоритетом і завданням є виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС.

У сфері цифрової економіки ЄС провадить послідовну системну політику, формуючи єдиний цифровий ринок. Для поступового наближення до європейського цифрового ринку в Україні необхідно імплементувати відповідні положення Угоди про асоціацію, зокрема, оновленого Додатка XVII-3, що сприятиме розвитку цифрової економіки та зменшенню бар'єрів й обмежень у торгівлі з Європейським Союзом.

Окрім того, у нашій державі є низка проблем, які необхідно розв'язати для входження до єдиного цифрового ринку ЄС. Вони стосуються електронної ідентифікації, платіжних систем, електронних платежів і розрахунків, захисту прав інтелектуальної власності в інтернеті, кібербезпеки та захисту персональних даних [189].

Важливим у цьому аспекті є приведення у відповідність до норм ЄС національного законодавства щодо оподаткування цифрового бізнесу. Відповідно до Стратегії єдиного цифрового ринку для Європи [190] передбачено модернізацію системи справляння ПДВ для електронної комерції з метою сприяння транскордонній торгівлі, протидії шахрайству та забезпечення добросовісної конкуренції для бізнесу.

З 1 липня 2021 р. у Європейському Союзі набули чинності нові правила сплати ПДВ і запроваджено єдину спрощену систему оподаткування для компаній з країн ЄС. Зокрема, внесено низку змін у механізм нарахування ПДВ на онлайн-продажі як у межах ЄС, так і для імпорту до ЄС. До внесення змін продавці у сфері електронної комерції мали реєструватися платником ПДВ у кожній державі-члені ЄС, у якій їхній оборот перевищує певний поріг, що відрізнявся в окремих країнах. З 1 липня 2021 р. різні порогові значення було замінено єдиним загальним для ЄС у розмірі 10 000 євро, понад який ПДВ має бути сплачений у країні за місцем постачання товарів чи послуг [191].

Для спрощення звітності платникам ПДВ було впроваджено систему «єдиного вікна» (OSS — One Stop Shop) для декларування всіх транскордонних продажів у всьому ЄС через податковий портал в одній

державі-члені ЄС. Запровадження такого механізму значно спростило зобов'язання компаній реєструватися платником ПДВ у кожній країні ЄС, де вони здійснюють продаж споживачам, що було значним бар'єром розвитку транскордонної торгівлі в ЄС [191].

При цьому податок на цифрові послуги (Digital Services Tax) у країнах Європи може мати форму прямого податку або впроваджується як окремий непрямий податок і не ототожнюється з ПДВ на електронні послуги.

Треба зазначити, що План заходів з виконання Угоди про асоціацію передбачає імплементацію положень Директиви ЄС 2006/112/ЄС від 28.11.2006 р. про спільну систему податку на додану вартість, зокрема й щодо питань імпорту товарів. Загалом національне податкове законодавство України в частині ПДВ відповідає законодавству ЄС, зокрема статті 353 та Додатку XXVIII Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [192].

Однак, сучасні виклики розвитку цифрового бізнесу диктують зміни правил адміністрування ПДВ й для України. Чинний до 2022 р. в Україні механізм оподаткування ПДВ не передбачав реєстрації нерезидентів платниками цього податку. Тому іноземні компанії, які надавали електронні послуги споживачам на території України, не обкладалися ПДВ. Оподаткування діяльності нерезидентів в Україні врегульовувалося лише через механізм постійного представництва. Як уже зазначалося, зараз ця концепція втратила актуальність, оскільки цифровізація економіки забезпечила можливості надання нерезидентами електронних послуг у юрисдикціях незалежно від фактичної присутності нерезидента.

Нещодавно в Україні набрав чинності закон від 03.06.2021 р. №1525-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та / або розповсюдження реклами, та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам», яким передбачено, з метою оподаткування ПДВ, визначення місця постачання електронних

послуг і визначення платником податку особи нерезидента, яка не має постійного представництва і яка постачає фізичним особам електронні послуги, місце постачання яких розташовано на митній території України [193].

Податковий кодекс України доповнено введенням поняття електронних послуг, тобто послуг, що «постачаються через інтернет автоматизовано, за допомогою інформаційних технологій і переважно без втручання людини, у тому числі шляхом встановлення спеціального застосунку або додатку на смартфонах, планшетах, телевізійних приймачах чи інших цифрових пристроях» [193]. Там же наведено невиключний перелік таких послуг і перелік операцій, які не належать до електронних послуг. Отже, змінами-доповненнями до ПДВ розширено коло платників цього податку, оновлено порядок його адміністрування, звітування та сплати.

Запровадження зазначеного закону спроможне «забезпечити справедливі умови оподаткування для національних і міжнародних компаній нерезидентів, які надають електронні послуги на території України, та збільшить доходи бюджету» [194]. Експерти також погоджуються, що тягар сплати ПДВ хоч і лягає на кінцевого споживача, проте це не обов'язково призведе до дорожчання послуг іноземних компаній на 20 %, оскільки стратегія продажів компаній формується на основі внутрішніх розрахунків та аналізу. Водночас компанії будуть виконувати вимоги законодавства, оскільки це стосується їхньої репутації, що приведе до збільшення бюджетних надходжень [195].

У контексті вдосконалення фіскального регулювання транскордонної електронної торгівлі потрібно також звернути увагу на необхідності виведення з тіні імпорتنих поштових відправлень. Унаслідок можливості імпортувати товари в межах установлених лімітів без сплати ПДВ і мита відбуваються значні маніпулювання (шляхом подрібнення посилок, заниження митної вартості товарів, підміни інвойсів тощо), які призводять

до ухилення від сплати митних платежів. Така схема є доволі поширеною в Україні та використовується для масового ввезення товарів, куплених дистанційно, шляхом міжнародних відправлень. Це сприяє сірому імпорту та призводить до спотворення конкуренції на внутрішньому ринку, створюючи гірші умови для суб'єктів господарювання, які сплачують податки в повному обсязі.

Окрім того, виконання митних формальностей щодо міжнародних поштових та експрес-відправлень в Україні здійснюється практично в паперовому форматі без ведення електронних реєстрів, що унеможлиблює ефективний контроль за переміщуваними товарами.

Зауважимо, що Законом від 25.01.2022 № 1998-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових та експрес-відправленнях)» введено положення щодо вдосконалення адміністрування ПДВ з операцій із ввезення товарів на митну територію України в міжнародних поштових та експрес-відправленнях і спрощення сплати податку одержувачами.

Законом визначено відповідальними за нарахування та сплату ПДВ до бюджету у разі ввезення товарів на митну територію України в міжнародних поштових та експрес-відправленнях оператора поштового зв'язку, експрес-перевізника, якщо ним здійснюється декларування таких товарів шляхом подання реєстрів (тимчасових та / або додаткових). Крім того, «приведено у відповідність положення податкового та митного законодавства в частині визначення бази оподаткування ПДВ і митом у разі ввезення товарів на митну територію України та збільшено неоподатковуваний ліміт вартості посилок, що завозяться на митну територію України, зі 100 до 150 євро» [196].

Такі нововведення спрямовані на прискорення проведення митних формальностей щодо товарів, які переміщуються у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, підвищення ефективності здійснення митного

контролю шляхом попереднього аналізу електронної інформації, удосконалення процесів управління ризиками, протидії незаконній торгівлі. Очікується, що подання електронних реєстрів операторами поштового зв'язку та експрес-перевізниками, дозволить застосовувати інформаційні та телекомунікаційні системи митних органів для аналізу інформації та надасть змогу розв'язати проблему сірого імпорту, а також протидіяти ввезенню на митну територію України контрафактних чи заборонених товарів.

Проаналізувати й оцінити наслідки впровадження цього закону наразі ще неможливо через надто короткі терміни його дії. Однак, зауважмо, що розв'язання проблеми поділу платниками відправлень на так звані «дрібні посилки» у межах некомерційного обороту, на нашу думку, можна вирішити шляхом зменшення неоподатковуваних лімітів до мінімуму або їх скасуванням та налагодженням ефективного контролю з установленням жорстких норм відповідальності до порушників.

Наприклад, у 2021 р. у ЄС скасоване звільнення від сплати ПДВ товарів, імпортованих в ЄС, вартістю менш як 22 євро компаніями, що не входять до ЄС. Дослідження та досвід показали, що цим звільненням зловживали недобросовісні продавці з-за меж ЄС, що призводило до втрати податкових платежів скарбницею ЄС приблизно 7 млрд євро щорічно і так само призводило до нерівномірного розподілу податкового навантаження на інших платників податків [197].

І якщо зменшення порогу неоподаткованої вартості міжнародних відправлень чи його повне скасування є предметом окремих наукових досліджень, то необхідність підвищення ефективності контролю не викликає дискусій. Оскільки сьогодні зростає роль новітніх цифрових технологій, то доцільно розглянути можливість використання технології блокчейн (blockchain) як ефективного інструменту захисту ланцюгів постачання для боротьби з незаконною торгівлею та контрафактом. Ця пропозиція значною мірою збігається з дослідженнями та проектами

інститутів Європейського Союзу та Всесвітньої митної організації. Зауважмо, що Україна приєдналася до Європейського блокчейн-партнерства в статусі спостерігача, що має посилити спільну роботу над запровадженням технології блокчейн у державні реєстри та сервіси й сприятиме формуванню високоефективного регуляторного середовища [198].

Загалом щодо оподаткування ринку електронної комерції прямими податками в Україні, то слід наголосити, що зазвичай воно здійснюється за загальними правилами без урахування особливостей електронної форми ведення бізнесу. Водночас ринок електронної комерції характеризується недосконалістю правового поля у сфері оподаткування, що створює підґрунтя для тінізації цього сегменту. Через суттєві відмінності способів ведення традиційного та цифрового бізнесу суб'єкти господарювання можуть користатися лакунами податкового законодавства, що неадаптоване під нові вимоги цифрової економіки.

Однією з найсуттєвіших проблем оподаткування суб'єктів електронної комерції є неспроможність податкових органів забезпечити ефективний контроль за дотриманням ними податкового законодавства внаслідок відсутності відповідного інструментарію. Це стосується передусім забезпечення обліку таких платників і контролем щодо повноти та своєчасності сплати ними податкових платежів.

Зважаючи на ці аспекти, і в контексті стимулювання економічної активності суб'єктів фіскального простору нами було систематизовано напрями модернізації фіскального регулювання електронної комерції в Україні, які полягають у такому:

1. Активізація партнерських відносин між податковими органами та платниками податків — суб'єктами господарювання задля розвитку електронної комерції та забезпечення додаткових фінансових ресурсів державного та місцевого бюджетів.

2. Розвиток національної інфраструктури електронної комерції, яка має будуватися на інституціональних заходах у напрямі легалізації електронних операцій для цілей оподаткування.

3. Запровадження фіскальних преференцій (податкові канікули, інвестиційний податковий кредит, пільгові ставки з податку на прибуток підприємств тощо) для нових суб'єктів електронної комерції, що стане сприятливим фактором їх подальшого розвитку.

4. З боку фіскальних інституцій забезпечити належні умови та контроль щодо дотримання однакових правил оподаткування всіх суб'єктів господарювання у сфері «традиційного бізнесу» та у сфері електронної комерції.

5. Розробка та запуск спеціалізованого інтерактивного ресурсу (вебсайт, сторінка на офіційних інтернет-платформах фіскальних інституцій) для інформаційного забезпечення і надання фахових консультацій щодо особливостей оподаткування електронної комерції.

6. Уніфікація та оптимізація податкового законодавства в контексті врегулювання протиріч у системі оподаткування електронної комерції України та країн Європейського Союзу тощо.

Отже, у підсумку зазначимо, що подальші трансформації у сфері фіскального регулювання електронної комерції в Україні відбуватимуться в напрямі впровадження уніфікованого підходу, розробленого ОЕСР, що унеможливилює зміну чинних правил оподаткування цифрового сектору економіки на односторонній основі. Водночас введення ПДВ на електронні послуги, на нашу думку, є правильним та обґрунтованим кроком з огляду на сучасні виклики цифрової економіки та необхідність адаптації податкового законодавства. Проте неврегульованими залишаються питання оподаткування доходів від підприємницької діяльності суб'єктів електронної комерції та гостро постає проблема налагодження ефективного контролю за дотриманням ними податкового законодавства.

3.3. Вектори формування новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифрової трансформації суспільства

Процес трансформації суспільного устрою України до європейського соціально-орієнтованого типу в сучасних умовах зумовлює необхідність вирішення низки актуальних теоретичних і прикладних проблем, однією з яких є трансформація фіскальної політики держави на базі світового досвіду цифровізації процедур прийняття управлінських рішень у контексті мінімізації соціально-демографічних ризиків.

Безперечно, фіскальна політика має значний вплив на сукупний попит і пропозицію шляхом вилучення частини грошових потоків через оподаткування та перерозподіл бюджетних коштів з метою досягнення загальнодержавних цілей інституційного, економічного, політичного, соціального характеру. В умовах запровадження воєнного стану в Україні, першочерговим завданням держави є стабілізація економіки, яка реалізується, як правило, інструментами фіскальної політики, тобто через маніпулювання державними видатками й оподаткуванням. Проте слід враховувати, що фіскальна політика формує ситуацію, коли окремі статті державних видатків не завжди є доцільними.

Логічно, що в умовах війни державні фінанси переорієнтовуються на оборону та забезпечення життєдіяльності населення країни. Першочерговим завданням Уряду є забезпечення фінансово-економічної стабільності, а вже потім — відновлення та структурна перебудова економіки. Важлива роль у цих процесах належить цифровій трансформації фіскальної політики держави.

Цифрові технології та дані можуть відіграти важливу роль у післявоєнному відновленні України. Щоб максимально використати можливості та вирішувати проблеми, Інтегрована рамкова політика ОЕСР «Цифрова трансформація» [199] визначає сім вимірів політики, які дозволяють урядам разом із громадянами, компаніями та зацікавленими

сторонами формувати цифрову трансформацію для поліпшення життя (див. рис. 3.4). Ми вважаємо, що такий спектр є доречним для фіскального простору держави, оскільки дотримання зазначених вимірів його суб'єктами активізує імплементацію цифрових технологій у процедури фіскального адміністрування.

Рис. 3.4. Виміри інтегрованої рамкової парадигми «Цифрова трансформація»

Джерело: побудовано автором на основі [199]

Водночас одним зі способів забезпечення позитивного та інклюзивного цифрового майбутнього є розробка національної цифрової стратегії, яка враховуватиме всі виміри рамкової програми. Серед ключових елементів цифрової стратегії значне місце має відводитися фіскальній політиці.

Фіскальна політика трансформується до економічного регулювання через правила й механізми оподаткування, інших вилучень до відповідних фондів фінансових ресурсів, а також фінансових витрат держави, пов'язаних з належним здійсненням нею своїх суспільних функцій. Якщо рівень фіскальних вилучень доходів суб'єктів господарювання зростає, це,

відповідно, зменшує їхні можливості та послаблює стимули до збільшення інвестиційних потоків, диверсифікації виробництва, що пригнічує сукупну пропозицію й фінансово-економічну діяльність. Як зазначено у праці за заг. ред. М. Савлука, «якщо ж зростають витрати на фінансування державного споживання, то це веде до збільшення номінального національного доходу та сукупного платоспроможного попиту на ринках, що активізує їх кон'юнктуру і певною мірою сприяє розвитку виробництва. Проте, якщо державне споживання зростає високими темпами протягом тривалого часу, то виробники не встигають відреагувати збільшенням товарної пропозиції, що провокує зростання цін та інфляцію. Заходи фіскальної політики базуються на прямих, безеквівалентних вилученнях фінансових коштів у економічних суб'єктів чи таких же безеквівалентних вливаннях їм фінансових коштів. Тому стимулюючий вплив цих заходів на поведінку економічних суб'єктів вимагає досить обережного, добре виваженого їх застосування» [200, с. 294].

Доречно констатувати, що «політика лібералізації за відсутності економічних передумов реальної економічної свободи на ринках капіталів, грошей, товарів і послуг, робочої сили, повноцінної приватної власності ускладнила для більшості підприємців ведення ефективної господарської діяльності. У результаті різко ускладнилися радикальні зміни економічної системи та виконання державою її функцій. Це було головною помилкою на етапі реформ, оскільки не дало змоги реалізувати можливості так званої «шокової політики» та зберегти високу ефективність регуляторного потенціалу фіскальної політики уряду» [201, с. 32].

На нашу думку, слід збільшити податкове навантаження на більш забезпечені верстви населення, тоді як податки для найманих робітників можна знизити. Також необхідно перейти до обліку не доходів, а витрат фізичних осіб — саме така система працює в багатьох країнах світу. Для більшості європейців чи американців є типовим явищем зберігати

документальне підтвердження їх витрат (чеки), оскільки ці документи є підтвердженням їх витрат перед податковими службами.

Неповне використання потенціалу фіскального регулювання особливо чітко доводить практика формування бюджету. У кінцевому підсумку, бюджет є результатом компромісу між альтернативними поглядами на бажані масштаби та характерними рисами діяльності уряду. Як інструмент державного регулювання, він залежить від економічних умов і своєю чергою має впливати на ці умови. Тобто пріоритети та кількісні параметри фіскальної політики потрібно формувати на основі загальної економічної стратегії та можливостей її найефективнішої реалізації. Насправді ці вимоги порушуються. Практикується підвищення планових надходжень при хронічному невиконанні бюджету.

Суттєвий відрив від реальних можливостей виконання бюджету за доходами у підсумку призводить до невиконання видаткової компоненти бюджету. Уряд України навіть у випадку жорсткої монетарної політики переважну більшу частку дефіциту бюджету намагається фінансувати за допомогою таких дій як емісія грошей. Тенденція до зменшення рівня дефіциту бюджету, що відображається за останнє десятиліття, продукує незначні масштаби такої емісії. Однак, наголосимо, що ризик безконтрольної інфляції все ще має місце в національній системі.

Фактично, боротьба з інфляцією протягом довгого проміжку в часовому періоді виступала «самоціллю економічної політики, що не призводило до економічного зростання, оскільки поза увагою залишалися інші складові, які здатні були стимулювати таке зростання. Маневрування бюджетним балансом, зумовлювалося, головним чином, не потребами економіки, а необхідністю сплати державних боргів. Разом з тим, стоїть невідкладне завдання підвищити ефективність управління цими зобов'язаннями для того, щоб обсяги коштів, які спрямовуються на виконання боргів, були співставними з розмірами щорічного приросту ВВП. У результаті це означає подальше звуження регулюючої ролі держави на

противагу задекларованій стратегічній тезі, що політика економічного зростання може стати результативною лише за умови посилення дієздатності держави, ефективного виконання нею своїх функцій. На жаль, така позиція системного підходу не знаходить належного втілення при визначенні фіскальної політики» [202, с. 58].

Проблематика державного боргу в Україні відноситься до спектру проблем, які мають перспективне значення. В цьому аспекті слід акцентувати, що зростання потреб держави у внутрішніх фінансових ресурсах для забезпечення державних боргів поставить під сумнів можливості як зменшення податкового навантаження, так і приросту динаміки бюджетних вкладень у розвиток соціально-економічної сфери.

У випадку накопичених протиріч ризику мобілізації додаткових бюджетних ресурсів належить до кола найактуальніших. Першочерговими тут залишаються «проблеми, пов'язані з функціонуванням податкових пільг. Аналізуючи їх, не можна не визнати актуальності використання потенціалу, закладеного в такому економічному інструментарії, яким є податкові пільги. Досвід розвитку різних країн підтверджує корисність використання їх механізму. Україні, що перебуває, у періоді глибоких трансформаційних суперечностей, необачно не скористатися цими перевагами. Стратегія реформувань у цій галузі має базуватися на реалістичному підході, у межах якого є потреба пошуку компромісу в межах системи узгодження економічних інтересів держави, галузей, підприємств, організацій» [203, с. 239].

Принципово важливим для підвищення ефективності фіскальних методів регулювання є узгодження окремих заходів політики витрат і податкової політики. Серед них особливої уваги потребує, з одного боку, вирішення проблеми урізноманітнення напрямів бюджетних витрат, яке фактично призводить до втрати бюджетного контролю, а з іншого — цільового призначення окремих видів податків на конкретний вид витрат у структурі бюджетних витрат. Відома практика надання надзвичайних

пільгових кредитів вузькому колу привілейованих суб'єктів господарювання, введення нових податків не для забезпечення відповідних витрат, а для покриття бюджетного дефіциту. Визнання основним принципом податкової політики максимальне вилучення доходів стає загрозою динамічному зростанню — єдиній основі збільшення податкової бази та надходжень до бюджету. Відсутня виважена політика й у сфері податкових пільг, спрямованість яких на забезпечення інтересів окремих суб'єктів господарювання або їх груп, підпорядкування принципів надання пільг лобістським інтересам суттєво підривають дохідну базу бюджету та виконання витратної політики. До суперечностей у напрямі узгодження політики витрат та податкової політики слід віднести постійні маніпуляції із законодавством у сфері як оподаткування, так і витратної частини бюджету. Постійні поправки, у тому числі й на основі підзаконних актів, підривають основи стабільності фіскальної політики як вирішального чинника економічної стабілізації.

Хоча економічна наука не дає однозначного висновку щодо залежності між обсягами державних видатків і темпами економічного зростання, проте ми переконані, що насправді важливий не їх обсяг, а функціональна структура. Кожний вид бюджетних витрат має безпосередній стосунок або до ринку збуту, або до фонду накопичення чи фонду споживання. З погляду відтворення, цей вплив може бути позитивним або негативним. Ефективність політики видатків особливо залежить від уміння обґрунтувати їх структуру. Сьогодні за певними видами витрат Україна близька або й навіть випереджає розвинені країни, однак рівень їх віддачі потребує суттєвого підвищення.

Бюджет України переобтяжений великою кількістю видатків, які традиційно перейшли від адміністративно-командної системи господарювання, коли панувала надмірна централізація та перенесення бюджетних витрат на плечі держави. Необхідно констатувати той факт, що структура державних витрат має постійно вдосконалюватися, хоча важко

сказати, якою саме вона має бути. Головний критерій полягає в тому, що ця структура повинна відповідати реаліям економічного життя, пріоритетам розвитку суспільства.

Практика свідчить, що ціла низка витрат бюджету, насамперед оборонні, адміністративно-управлінські є малоеластичними щодо виробничого та податкового потенціалів. Особливо чітко простежується тенденція до їх зростання в умовах інфляції. Однак, для «забезпечення цілеспрямованого впливу державних витрат на економіку раціональна, фіскальна політика має відображати, з одного боку, специфіку сучасного перехідного етапу, а з іншого — реалізуватися шляхом поступового нарощування арсеналу заходів щодо регулювання внутрішнього державного попиту, притаманного ринковій економіці. У такому разі фіскальна політика узгоджується як з необхідністю стимулювання економічного розвитку, так і з інтересами економічної безпеки держави. Уже в роки незалежності з'явився новий напрям витрат, який отримав назву «соціальний захист населення». Сутність соціальної держави полягає у сприянні становленню таких елементів сучасного суспільства, як соціальна ринкова економіка, соціальна демократія, соціальна етика» [201].

Досягти становлення та розвитку визначених структурних елементів можливо за допомогою державного управління, за наявності відповідного кола форм і методів державного регулювання. Соціально-економічний розвиток може бути забезпеченим у разі комплексного підходу до його управління. Проблеми економіки, соціальної сфери мають вирішуватися взаємопов'язано та цілеспрямовано. Сьогодні фіскальна політика дещо нівелювала соціальні орієнтири. Заробітна плата перестала відігравати роль основного джерела доходу. Водночас від низької заробітної плати й таких само пенсій страждають не лише конкретні люди. Незрівнянно більші збитки має економіка загалом, оскільки результатом такої політики є стале падіння внутрішнього платоспроможного попиту як чинника нарощення обсягів виробництва [204]. Ухвалюючи рішення щодо ефективності тих чи

інших методів регулювання економіки, необхідно мати на увазі не тільки ефективність Парето, а й ураховувати соціальний фактор.

Фіскальна політика України, як ключовий напрям реалізації її фінансової діяльності, є пріоритетним чинником державотворення. Регулювання соціальної сфери засобами фіскальної політики — це один із найважливіших напрямів державного регулювання, насамперед, в умовах нестабільної економіки та післявоєнної відбудови України.

У результаті проведеного дослідження було систематизовано пріоритетні напрями щодо реформування діяльності фіскальних органів у контексті активізації дій щодо ефективного забезпечення програм соціально-економічного розвитку. Зокрема, вони полягають у такому:

- 1) утримання дефіциту Державного бюджету на рівні не більше 5 % від ВВП і забезпечення залежності державних витрат від доходів;
- 2) концентрація бюджетних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку економіки, підтримки бізнесу, соціального захисту;
- 3) цифрова трансформація бюджетних взаємовідносин між центральними, регіональними та місцевими рівнями;
- 4) моніторинг фінансового забезпечення захисту населення та функціонування соціально-культурної сфери;
- 5) розширення прав місцевих органів влади щодо формування доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів;
- 6) поліпшення управління коштами ДБУ через імплементацію заходів удосконалення управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом;
- 7) забезпечення стабільності в оподаткуванні, розширення бази та «оптимізація кількості податкових пільг, а також обов'язковості та рівності у сплаті податків усіма юридичними та фізичними особами;
- 8) удосконалення контрольно-перевірочної роботи податкових органів шляхом її орієнтування на виявлення схем ухилення від оподаткування, їх руйнування та вжиття заходів щодо відшкодування завданих державі збитків» [205, с. 142]. У цьому ракурсі доречним вбачаємо

активізацію сервісної та просвітницької діяльності фіскальних інституцій, що приведе до сумлінного виконання обов'язків щодо декларування та сплати податків і зборів до бюджету;

9) оптимізація ставки єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, зокрема тимчасове зменшення його розміру для економічних агентів, що збільшують кількість найманих працівників без зниження рівня заробітних плат, а також працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб;

10) активізація процесів цифровізації фіскального простору в контексті поліпшення дуального середовища в оподаткуванні: з одного боку, інноватизація та оптимізація процедур адміністрування податків й зборів та здійснення контрольних-моніторингових дій органами ДПС України, з іншого — інформаційне забезпечення та супроводження податкових розрахунків, процесів подання звітності та стану сплати податків платниками.

Безумовно, цифрова трансформація є перспективним інструментом соціально-економічного розвитку, однак, на нашу думку, у сфері фіскального адміністрування ці процеси мають перебувати в систематичному симбіозі трьох рівнів (див. рис. 3.5).

В епоху експансії гаджетів та девайсів з розширеними можливостями стає доволі зручно користуватися податковими програмами, додатками, чат-ботами, віртуальними помічниками, відповідним інформаційним контентом у соціальних мережах і месенджерах. Такий підхід широко застосовують як у розвинених країнах, так і країнах, що розвиваються, оскільки це приносить бажані соціальні та фіскальні ефекти для держави. Ми переконані, що такі ініціативи дуже позитивно вплинуть на рівень податкової грамотності, культури та свідомості платників податків, тому ймовірність допущення ними помилок у податкових розрахунках і звітності значно знижуватиметься.

Рис. 3.5. Організаційна схема впливу цифровізації на ефективність фіскальної політики

Джерело: складено автором самостійно

У результаті цього, сумлінність сплати податкових зобов'язань до бюджетів усіх рівнів зростатиме, динаміка податкових перевірок стабілізується, а відносини між суб'єктами фіскальної політики значно

цифровізуються. З урахуванням висвітлених особливостей, можемо систематизувати ефективні напрями імплементації цифрових технологій суб'єктами фіскальної політики, які взаємопов'язані між собою (рис. 3.6).

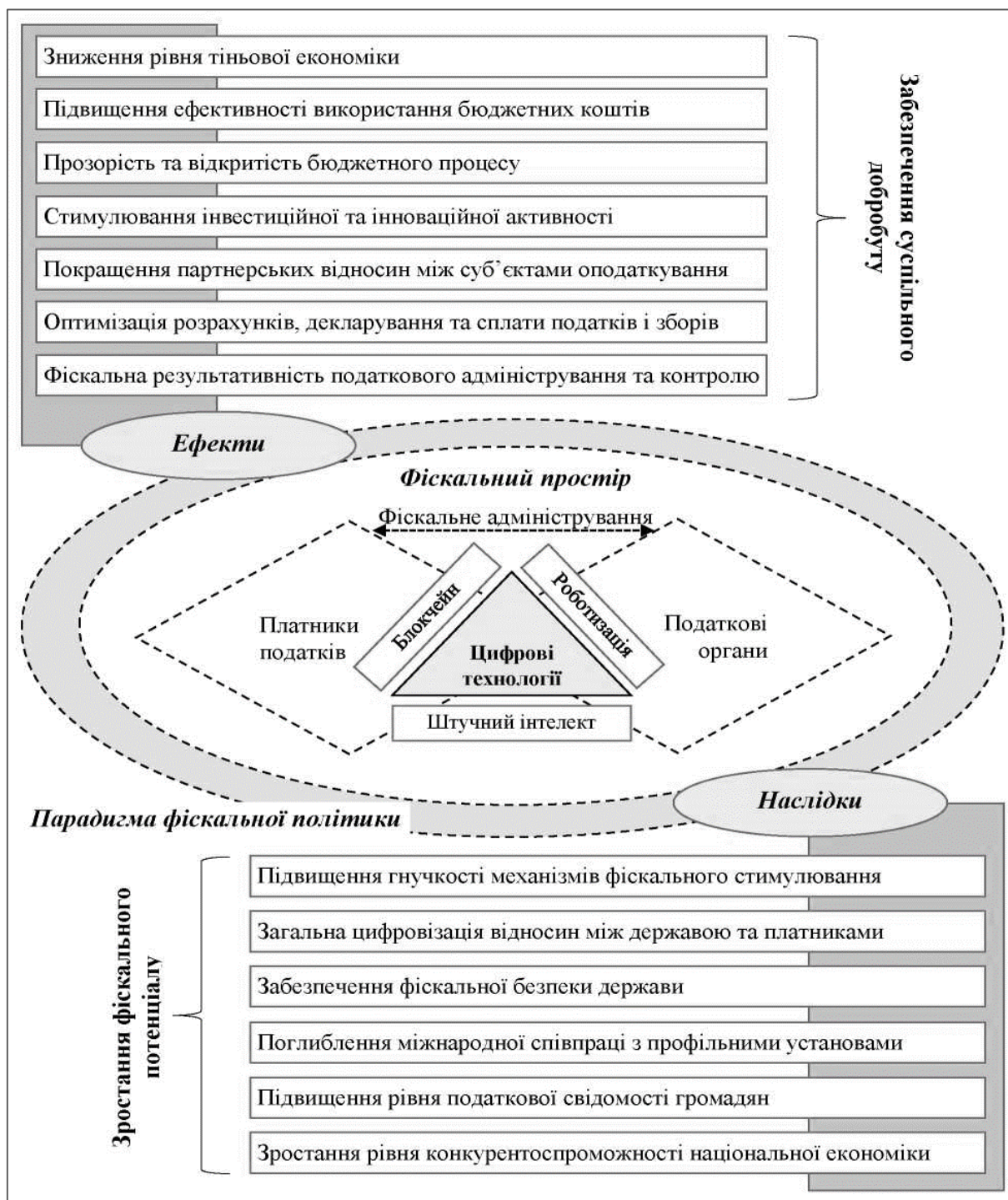

Рис. 3.6. Систематизація векторів цифровізації діяльності суб'єктів фіскальної політики

Джерело: побудовано автором на основі [55, 206,]

Наведені вектори використання цифрових технологій у сукупності та симбіозі своїх властивостей і наслідків формують єдиний простір цифровізації фіскального адміністрування, який цілком реально розглядати з позиції системного підходу як складну, динамічну систему відносин, які розвиваються в епоху цифровізації економічних процесів.

У результаті дослідження ролі та місця процедур цифровізації фіскального адміністрування у дуалістичному симбіозі платників податків та податкових органів, систематизовано ефекти та наслідки імплементації новітньої парадигми фіскальної політики держави в умовах цифрової трансформації суспільства (див. рис. 3.7).

Рис. 3.7. Структурно-логічна схема новітньої парадигми фіскальної політики держави в умовах цифрової трансформації

Джерело: побудовано автором на основі [199, 207, 208,]

Базовою ідеєю поданої структурно-логічної схеми визначено активізацію процесів цифровізації фіскального простору в контексті синхронізації дуального середовища в оподаткуванні: з одного боку —

інноватизація та модернізація підходів в адмініструванні податків та здійсненні контрольно-моніторингових функцій Державної податкової служби України, з іншого — інформаційно-сервісний аккомпанемент податкових розрахунків і декларативних заходів платників податків.

Однак, алгоритмізація новітньої парадигми фіскальної політики може трансформуватися певними ризиками для підприємницького середовища (платників податків — юридичних осіб), оскільки глобальна розповсюдженість розподіленого інформаційного середовища робить суб'єктів господарської діяльності, особливо малий та середній бізнес, вразливими. Цифрові технології за умов нераціонального використання можуть виступити одним із найбільших ризиків функціонування підприємства, що призведе до зниження їхньої прибутковості та, як наслідок – зниження фіскальної спроможності.

Ці ризики пов'язані з можливістю відключення електричних, телефонних систем, вірусами, хакерськими атаками, збоями та недоліками операційних систем та дисгармонійністю програмного забезпечення, питаннями безпеки інтернет-ресурсів, а також ризиками електронної пошти та веб-серверів.

На думку І. Пліско та О. Волт, однією з масштабних проблем сучасного суспільства є «інформаційне переповнення, яке, значною мірою, визначається мережею Інтернет як світовим сховищем знань, що відкриває доступ до мільйонів і мільярдів різних інформаційних ресурсів, незалежно від їх географічної та національної локалізації. Пошук і використання потрібної інформації стають усе більше складними, трудомісткими й неефективними. Тому ці ризики обов'язково треба враховувати під час планування і проектування інформаційних систем і технологій на підприємствах. Для малого бізнесу інформаційні технології повинні відповідати такими характерними ознаками:

- мінімальна вартість обладнання та програмного забезпечення;
- максимальна простота використання;

- гнучкість та розширюваність;
- захист і безпека даних;
- сумісність нової технології з уже наявним обладнанням і програмним забезпеченням» [209, с. 157].

Однак, найперспективнішим напрямом імплементації та популяризації нових цифрових технологій у сучасних умовах є формування й застосування в управлінні інформаційних систем нового покоління, які націлені безпосередньо на розподілене оброблення масиву звітно-податкових даних, створення обчислювальних мереж, експертних систем, а також систем підтримки прийняття ефективних рішень, формування відповідних автоматизованих робочих місць фахівців та менеджерів підприємства. Однак, для кожного суб'єкта підприємницької діяльності під час вибору оптимального програмного забезпечення необхідно враховувати специфіку його діяльності та спроектувати мету, конкретні цілі та завдання, вирішення яких потрібно здійснювати за допомогою цифрових технологій фіскального адміністрування. В такому контексті, можливе раціональне планування ефективного використання цифрових технологій у діяльності суб'єктів середнього та малого бізнесу.

З іншої сторони, враховуючи реалії воєнного часу, фіскальна політика України як частина її економічної політики має бути чіткою, вимогливою, передбачуваною, легітимною та логічно-послідовною, а головне — мати конкретну мету: стимулювання соціально-економічного зростання та захист національних інтересів у контексті стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в пріоритетних сферах післявоєнної відбудови країни.

Погоджуємося з думкою О. Ракул, що «трансформуючи фіскальну політику відповідно до реалій сьогодення, необхідно брати до уваги функціональні особливості окремих із її моделей. Зокрема, ліберально-консервативна модель фіскальної політики передбачає орієнтацію на досягнення в будь-який спосіб стабільності загального рівня цін, що стає

спонукальним мотивом до застосування жорстких заходів рестриктивної (стримуючої) політики, але негативний вплив можуть відчуті централізовані інвестиції, соціальні програми, обороноздатність держави, оплата праці працівникам бюджетної сфери» [210, с. 147].

Неокласична модель нейтральної фіскальної політики полягає в пріоритетності бездефіцитності бюджету порівняно з іншими цілями макроекономічної політики (зокрема і нарощування національного продукту), невиправдане підвищення рівня податкового навантаження на національну економіку, що провокує потрапляння у «податковий капкан», унаслідок чого зростання ставок прямих і непрямих податків не приводить до нарощування податкових надходжень до бюджету.

Лібералізація фіскального регулювання неминуче призведе до зменшення очікуваних надходжень та посилення бюджетних дисбалансів, а тому все більшої ваги набуває фінансова підтримка від міжнародних донорів (з акцентуванням на грантах, для попередження накопичення боргів, на кшталт плану Маршала, де 90 % коштів становили гранти). Серед потенційних джерел допомоги, окрім грантів, можуть бути використані кредитні гарантії, одержання матеріально-технічної допомоги. Водночас важливо максимально дотримуватися принципів цільового витрачання коштів й адміністрування в цілковитій відповідності до стандартів і процедур ЄС [211, с. 78].

Сьогодні є нагальна потреба у переході до експансіоністської моделі фіскальної політики держави, що передбачає розширення спектру програм, які фінансуються урядом, проведення широкомасштабної податкової реформи, спрямованої на оптимізацію оподаткування та усунення корупційних механізмів, зокрема й на базі сучасних підходів цифровізації фіскального адміністрування та податкового контролю; уникнення ризиків розподілу фінансових ресурсів між різноманітними статтями з недостатнім фінансуванням інвестиційних та соціальних напрямів тощо.

Нині цифрова трансформація відіграє важливу роль у забезпеченні розвитку національної економіки, урахувавши всіх економічних суб'єктів та відносини між ними. Використання сучасних цифрових технологій стає важливою умовою забезпечення ефективного функціонування суб'єктів фіскальної політики, підвищення якості їхньої роботи та організації їхньої системи управління. Це зрештою результативно відобразиться на функціонуванні підприємницького сектору та поліпшенні суспільного добробуту.

Отже, новітніми пріоритетами фіскальної політики України має виступити її глобалізація та міждержавний обмін податковою інформацією, модернізація фіскальної термінології, креативне розширення податкової бази за рахунок інкорпорації нових методів і технологій податкового контролю.

Висновки до розділу 3

Сьогодні більшість податкових адміністрацій упроваджують стратегію цифрової трансформації на тлі продовження тенденцій переходу до електронного адміністрування. Податкові адміністрації застосовують різноманітні інноваційні технології та цифрові інструменти, найпоширенішими з яких є штучний інтелект, аналітичні інструменти, прикладний програмний інтерфейс, хмарні обчислення та віртуальні помічники. Водночас зазначимо, що блокчейн і технології цифрової автентифікації ще не посіли чільне місце в практиці фіскального адміністрування.

Дослідження показало, що впровадження новітніх інформаційних технологій та електронних сервісів у роботу податкових органів сприяє скороченню часу й витрат на фіскальне адміністрування, підвищенню рівня добровільності сплати податків, збільшенню податкових надходжень до

бюджетів, зменшенню корупційних ризиків у податковій сфері тощо. Моніторинг досвіду зарубіжних країн у контексті розвитку фіскального адміністрування засвідчив тяжіння до впровадження цифрових технологій. Водночас окремі країни провадять стриману політику цифровізації управлінських процесів з огляду на ризики непередбачуваних наслідків тотальної цифровізації.

Дослідження світового прагматизму цифровізації діяльності суб'єктів фіскального адміністрування дало змогу ідентифікувати її переваги та недоліки.

Зокрема, до переваг належить зниження витрат на адміністративні процедури та мінімізація людських помилок завдяки автоматизації процесів; підвищення точності та оперативності акумулювання необхідної інформації про платників податків; поліпшення моніторингових і контролюючих дій з боку податкових органів завдяки використанню відповідного програмного забезпечення; формування прозорої системи декларування, обліку та сплати податкових платежів до бюджету тощо.

До недоліків належать такі: брак висококваліфікованого ІТ-персоналу у фіскальних органах через конкуренцію у сфері оплати праці; існування ризиків кібератак і втрат конфіденційної інформації про суб'єктів фіскального адміністрування; проведення регулярних оновлень програмного забезпечення й обладнання, що потребує великих витрат.

Констатовано, що в сучасному розумінні електронна комерція охоплює не лише операції купівлі-продажу онлайн, а й передбачає супровід дотичних процесів, як-от: формування попиту на товари чи послуги, забезпечення адміністративних функцій, обмін інформацією між діловими партнерами тощо. Тенденції розвитку електронної комерції у світі вказують на стрімкий поступ роздрібних продажів, зокрема в секторі мобільної електронної комерції. Попри те, що показники розвитку електронної комерції можуть сповільнитися під дією макроекономічних тенденцій,

через російсько-українську війну та глобальних подій, які відбуваються на її тлі.

Аргументовано, що важливою передумовою зростання обсягів електронної комерції є розвиток її екосистеми та загальний стан цифровізації в країні.

В Україні інфраструктурне та логістичне середовище електронної комерції мають певні недоліки, водночас є потенціал для її розвитку. Існує нагальна потреба в уніфікації та оптимізації нормативно-правових підходів в контексті врегулювання протиріч у системі оподаткування електронної комерції України та зарубіжних країн.

Обґрунтовано, що процедури складання й обробки податкової звітності значно полегшуються з удосконаленням програмно-технічних засобів автоматизованої обробки інформації та переходом від традиційної паперової технології зберігання й передачі даних до електронної. В Україні доречним вбачаємо здійснення активних заходів у контексті цифровізації бюджетно-податкової інформації, осучаснення підходів щодо формування ефективного фіскального простору на підставі міжнародного досвіду, що сприятиме динамічному розширенню бази оподаткування задля зростання суспільного добробуту.

В результаті формування основних постулатів новітньої парадигми фіскальної політики України в умовах цифровізації, було репрезентовано її як оригінальну, багатокомпонентну модель, елементами якої є логічна сукупність інструментів, принципів, законів, методів та засобів впливу на процеси цифровізації фіскального адміністрування як ключової детермінанти фіскальної політики з метою впорядкування, корегування і контролю бюджетно-податкових процесів, які виникають між державою, платниками податків (суб'єктами підприємництва) і громадянами. Передумовами для трансформації парадигми можуть бути різні фактори, зокрема в умовах воєнного стану основним тригером стали значні загрози для бізнесу, як сектору що формує основу економіки держави,

генерує значну частку фінансових ресурсів і доходів бюджетів різних рівнів.

Незважаючи на те, що в українських реаліях сповільнені економічні процеси, більшість платників податків підтримують реалізовані державою трансформації фіскальної політики, продовжуючи на максимально можливому рівні сплачувати податки і, водночас, здійснювати заходи щодо підтримки й розвитку власного бізнесу.

Основні результати третього розділу висвітлено в наукових працях автора [212, 213, 214, 215, 216].

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження запропоновано наукові підходи до формування новітньої парадигми фіскальної політики держави на базі імплементації цифрових технологій в контексті забезпечення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Це дало змогу сформувати низку теоретико-концептуальних та науково-практичних висновків, спрямованих на досягнення мети дисертаційної роботи.

1. У дисертації подано авторське трактування фіскальної політики, сутність якої розкривається через симбіоз фінансових, економічних, правових та адміністративних заходів держави й органів місцевого самоврядування у сфері управління доходами і видатками бюджетів з метою забезпечення сталого економічного розвитку, стимулювання інвестиційно-інноваційної активності, підвищення соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних та юридичних осіб у контексті поліпшення добробуту населення. Констатовано, що ефективність фіскальної політики залежить від рівня використання цифрових технологій адміністрування податкових платежів, що, в свою чергу, впливає на результативність співпраці між суб'єктами фіскального простору.

2. Сформульовано гіпотезу новітньої парадигми фіскальної політики у контексті переформатування податкового інструментарію, ураховуючи тенденції поширення інформаційних технологій та цифровізації фіскального простору. З'ясовано, що процеси цифровізації, з одного боку, можуть стимулювати уникнення й ухилення від оподаткування, а з іншого — підвищувати ефективність фіскального адміністрування. Аргументовано, що основною передумовою для цифровізації фіскального адміністрування, як пріоритетної ланки фіскальної політики, є формування єдиної, уніфікованої інформаційно-технологічної бази, яка компонуватиметься за рахунок інформаційних ресурсів суб'єктів фіскальної політики. Зважаючи на зазначене вище, імплементація концептуальних підходів цифровізації у

контексті реалізації новітньої парадигми фіскальної політики в Україні продукуватиме досягнення балансу між ефективністю та соціальною справедливістю в оподаткуванні.

3. Обґрунтовано, що використання технологій роботизації, штучного інтелекту та Blockchain у фіскальному адмініструванні підвищить ефективність діяльності податкових органів щодо виявлення та оцінювання фіскальних ризиків. Такий підхід покращить механізми протидії бюджетно-податковим ризикам у контексті недопущення випадків ухилення від сплати податків і зборів, що матиме позитивний вплив на акумулювання бюджетних ресурсів. Констатовано, що пришвидшення темпів формування інформаційного суспільства позитивно впливає на взаємодію податкових органів із платниками податків — фізичними та юридичними особами.

4. Практичний моніторинг й аналіз показників реалізації фіскальної політики в Україні засвідчив, що основою формування доходів державного та місцевих бюджетів є податкові надходження у розрізі фіскально значущих податків (податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств та акцизний податок). В результаті аналізу видаткової компоненти Державного бюджету України з'ясовано, що причиною виникнення різких коливань в обсягах та структурі видатків було здійснення цілеспрямованого впливу процесів реформування в сфері надання суспільних благ. Аргументовано, що ефективність бюджетного потенціалу новітньої парадигми фіскальної політики України в контексті забезпечення суспільного добробуту залежить від рівня освоєння інформаційних систем та технологій суб'єктами фіскального простору.

5. За результатами використання математичних моделей та емпіричних розрахунків встановлено, що фінансування соціальних видатків суттєво корелює з обсягами податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Кластерний підхід дав змогу виявити вплив податкових платежів через фіскально-регулюючий потенціал на спроможність фінансування соціальної сфери (житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я,

освіта, духовний та соціальний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення) у регіональній площині. Побудова двофакторної моделі впливу податкових надходжень та офіційних трансфертів на розвиток соціальної сфери засвідчила пріоритетність податків і зборів у архітектоніці бюджетних надходжень, зокрема податку на доходи фізичних осіб через його найбільшу питому вагу. Це обумовлює необхідність використання підходів у формуванні податкового потенціалу територіальних громад за рахунок податку на доходи фізичних осіб на базі прогресивної системи оподаткування за одночасної цифровізації контрольних-моніторингових функцій.

6. У дисертації доведено, що важливим кроком на шляху до цифровізації діяльності податкових органів є електронне виявлення ризиків податкового шахрайства та впровадження електронного аудиту з огляду на те, що вдосконалення аналітичних можливостей сучасних технологій і новітніх інструментів сприяє підвищенню ефективності виявлення та оцінки податкових ризиків і забезпечує дієвий механізм протидії ухиленню від оподаткування. Рекомендовано підвищити ефективність використання функціоналу системи електронного декларування доходів і майна на базі верифікації сплати громадянами податків з доходів і майна, що забезпечить якісне виконання функцій податковими органами та слугуватиме фактором налагодження партнерських відносин між суб'єктами фіскальної політики.

7. На основі аналізу передового зарубіжного досвіду у сфері діджиталізації адміністрування податків визначено, що вагомим напрямом цифрової трансформації діяльності податкових органів є забезпечення прозорості та достовірності податкової інформації, отримуваної від платників податків. Відтак наголошено на потребі вдосконалення процесів перевірки податкової інформації шляхом впровадження новітніх аналітичних інструментів, які використовуються в режимі реального часу для перевірок й зіставлення даних рахунків-фактур, декларацій, договорів купівлі-продажу тощо, виявлення розбіжностей, аналізу та ухвалення

рішень на основі отриманих результатів. Крім того, за допомогою стандартизованих форматів збору інформації рекомендовано налагодити процес автоматичного обміну даними з третіми сторонами, зокрема податковими адміністраціями інших країн, оскільки сучасні можливості опрацювання інформації дають змогу податковим органам аналізувати ширший спектр даних і на основі отриманих результатів оцінювати податкові ризики. Доведено, що спрощення комунікацій платників податків з податковими органами та цифровізація фіскального адміністрування, зокрема подання звітності, сприяють поліпшенню дотримання податкового законодавства й спонукають платників до своєчасної сплати податків.

8. В дисертаційній роботі сформовано напрями модернізації фіскального регулювання електронної комерції в Україні, з-поміж яких: активізація партнерських відносин між суб'єктами фіскального простору в контексті розвитку електронної комерції; формування інформаційної інфраструктури і розвиток електронної комерції; запровадження фіскальних преференцій для стимулювання діяльності нових суб'єктів електронної комерції; створення відповідних умов для здійснення податкового контролю (з урахуванням стандартів Європейського Союзу) щодо діяльності суб'єктів електронної комерції; імплементація спеціалізованого інтерактивного ресурсу в контексті інформаційно-консалтингового супроводу здійснення та оподаткування електронної комерції в Україні.

9. Обґрунтовано, що на інституційному рівні завдання оптимізації функціонування податкових органів та платників податків (фізичних і юридичних осіб) в умовах цифрової трансформації українського суспільства можливо вирішити шляхом формування і реалізації новітньої парадигми фіскальної політики держави. Доведено, що використання сучасних інформаційних систем фіскального адміністрування ефективно впливає на діяльність податкових органів (спрощує та підвищує оперативність формування, підписання, передачі, використання і контролю податкової інформації й обліково-звітної документації) та суб'єктів

підприємницької діяльності (підвищує якісні показники їхньої операційної діяльності, формує прозорі взаємовідносини з контролюючими органами в сфері оподаткування). У дисертації систематизовано ефекти та наслідки цифровізації фіскального адміністрування, як пріоритетного елементу фіскальної політики, для держави й суспільства. Формування ефективної держави можливе у випадку концентрації зусиль на фундаментальних завданнях фіскальної політики в системі державного регулювання економіки, адже в умовах цифрової трансформації суспільства модернізація інструментів і важелів фіскального адміністрування призведе до досягнення базових соціально-економічних цілей держави.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, Міністерства цифрової трансформації України, Головного управління Державної податкової служби України в Тернопільській області, а також у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету (додаток Р).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клепанчук О. Ю. Фіскальна політика як інструмент регулювання економіки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.5. С. 250–256.
2. Ткачик Ф. П. Організаційно-правові детермінанти фіскальної політики на державному та місцевому рівнях. *Держава та регіони*. 2021. № 3 (120). С. 128–134.
3. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659>.
4. Грицюк І. В. Бюджетно-податкові інструменти регулювання дефіциту бюджету. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18, № 2. С. 146–152.
5. McConnell, C. R., Brue, S. L., & Flynn, S. M. (2009) *Economics: Principles, problems, and policies*. Boston: McGraw-Hill Irwin. 399.
6. Seligman, E. R. A. (1925) *Essays in taxation*, New York: Macmillan and Co. 127.
7. Андрущенко В. Л. Фінансова думка заходу в ХХ столітті: теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів: монограф. Львів : Каменяр, 2000. 303 с.
8. Регіональна фіскальна політика: теоретичні засади та практичні домінанти реалізації в Україні: монограф. під ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Економічна думка, 2012. 402 с.
9. Синчак В. П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монограф., Х. : ХУУП, 2008. 476 с.
10. Гомон М. В. Податкова політика держави та принципи її формування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 673–676.

11. Соф'їн М. І. Реалізація фіскальної політики в Україні в умовах євроінтеграції: організаційно-правові засади: моногр. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 436 с.
12. Іванов Ю. Б. Функції податків та податкове регулювання. *Формування ринкової економіки України*. 2009. Вип. 19. С. 36–43.
13. Юрій С. І., Крисоватий А. І. Фіскальна політика та податкове регулювання в країнах Європейського Союзу. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2001. № 18, ч. 2. С. 88–95.
14. Меркулова Т. В. Мультиагентна модель податкової конкуренції: припущення та експерименти. Прикладні аспекти прогнозування розвитку економіки України: моногр., за ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. 432 с.
15. Mun T. England's Treasure by Forraign Trade, Or, The Ballance of Our Forraign Trade. Mc Master University, Department of Economics, 1664. URL: https://books.google.com.ua/books?id=FNIAAQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
16. Auerbach A., Gorodnichenko Y. Measuring the output responses to fiscal policy. *American Economic Journal: Economic Policy*. 2012. №4. pp. 1–27.
17. Petty W. A Treatise of Taxes & Contributions. London, for N. Brooke, 1662. URL: http://www.hargaden.com/enda/wp-content/petty_taxescontributions.pdf
18. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation (1 ed.). London : John Murray, 1817.
19. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. London : Palgrave Macmillan, 1936. 470 p.
20. Laffer A. B. Supply-Side Economics. *Financial Analysts Journal*. 1981. №37 (5). Pp. 29–43.

21. Friedman M. A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability. *The American Economic Review*. 1948. №38 (3). Pp. 245–264.
22. Stiglitz J. *Economics of the public sector*. Third edition. W. W. Norton & Company. 1999.
23. Buchanan J. *Fiscal Theory and Political Economy*. University of North Carolina Press. 1960.
24. Руденко Ю. М. Сутність податкової політики держави та вплив громадянського суспільства на її вироблення та реалізацію. *Держава та регіони*. 2017. № 3 (59). С. 94–99.
25. Соф'їн М. До проблеми визначення поняття фіскальної політики в Україні в умовах Євроінтеграції. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 7. С. 162–166.
26. Онищенко В. А. Податковий контроль: (основи, організація). *Вісник податкової служби України*. 2012. № 44. С. 18–26.
27. Баранник Л. Б., Піскова Ж. В. Нова парадигма розвитку податкової політики в Україні. *Філософія. Культура. Життя*. 2015. Вип. 42. С. 112–122.
28. Слатвінська М. О. Організаційно-інституційне забезпечення реалізації фіскальної політики України. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50. Ч. 2. С. 148–154.
29. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К. : Основи, 2000. 198 с.
30. Сидорович О. Ю. Інститути оподаткування: форми прояву та логіка функціонування. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 28–42.
31. Соф'їн М. До питання принципів фіскальної політики в Україні в Умовах Євроінтеграції. *Підприємство, господарство, право*. 2019. № 6. С. 240–244.

32. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n3610>
33. Огірко О., Курилін І. Фіскальна політика держави на різних фазах економічного циклу: сутність, види та принципи формування. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4, № 7. PP. 1007–1012.
34. Шевченко В. М. Принципи фіскальної політики держави на різних фазах економічного циклу. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1(2). С. 399–403.
35. Столяров В. Ф., Музиченко О. В. Принципи оподаткування в національних податкових системах країн з транзитивними економіками. *Ефективна економіка*. 2010. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=253>
36. Андрущенко В. Л. Податкова система навч. Посібник. Національний університет державної податкової служби України. Центр учбової літератури. 2015. 413 с.
37. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: навч. посіб. : НІОС, 2000. 396 с.
38. Поснова Т. В., Циганкова С. Л. Особливості здійснення бюджетно-податкової політики та шляхи її вдосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 71–75.
39. Juswanto W., Simms R. 2017. Fair Taxation in the Digital Economy, ABD Institute, Policy Brief No.5. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/390261/adbi-pb2017-5.pdf>
40. Кун Т. Структура наукових революцій. К. : Port-Royal, 2001. 228 с.

41. Heller P. Understanding Fiscal Space. International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department, Washington. *IMF Policy Discussion Paper*. March 2005. № 05/4. 18 p.
42. Zandi M., Cheng X., and Packard T. Fiscal Space. URL: <http://www.moodyanalytics.com/~media/Insight/Economic-Analysis/Special-Studies/2011-12-13-Fiscal-Space.ashx>
43. Varatharajan Durairaj and David B Evans. Fiscal space for health in resource-poor countries. World Health Report (2010) Background Paper, 41. URL: <http://www.who.int/healthsystems/topics/financing/healthreport/41FiscalSpace.pdf>.
44. Roy R., Heuty A., Letouze E. Fiscal space for what? Analytical issues from a human development perspective. URL: <http://www.undp.org/>
45. Гатауллин Р. Т., Каримов А. Г., Комаров А. Г. Экономическое пространство: содержание, единство и разрывы. *Проблемы современных экономик*. 2014. № 4 (52). С. 196–200.
46. Бавико О. Є. Концептуальні підходи до визначення дефініції регіонального економічного простору. *Ефективна економіка*. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1064>
47. Krugman P. Complex landscapes in economic geography. *American Economic Association, Papers and Proceedings*. 1994. V. 84. (P. 413)
48. Shibusava H. Cyberspace and Physical Space in an Urban Economy. *Papers in Regional Science*. 2000. Vol. 79. P. 253–270.
49. Ігнатко В. С. Економічна діяльність як основа формування та розвитку життєвого простору людини. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. 2017. Вип. 48 (ч. I). С. 36–44.

50. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів: монографія/ за ред. д.е.н., професора А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 588 с.
51. Синютка Н. Г. Цифрова ідентифікація платників податків як передумова для діджиталізації фіскального простору. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 363–368.
52. Brennen S. J., Kreiss D. Digitalization, *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, John Wiley & Sons. 2016. P. 1-11.
53. Жигалкевич Ж. М., Залуцький Р. О. Діджиталізація як основний фактор розвитку бізнес-структур. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/99.pdf
54. Гусєва О. Ю., Легомінова С. В. Диджиталізація — як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018, № 1 (23). С. 33–39.
55. Якушко І. Фіскальна диджиталізація: сутність та роль у розвитку національної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 2 (30). С. 44–53.
56. Гавриленко Н. В., Грищенко О. В., Козіцька Н. О. Вплив цифрових трансформацій на зміст фіскального адміністрування. *Економіка та суспільство*. Вип. 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1568/1509>
57. Подольська А. А. Тенденції діджиталізації податкових процедур та їх вплив на методи здійснення податкового контролю. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 3. С. 67–71.
58. OECD Tax Challenges Arising from Digitalisation — Interim Report. 2018. URL: <https://www.oecd.org/ctp/tax-challenges-arising-from-digitalisation-in-terim-report-9789264293083-en.htm>.

59. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України № 1946-IX від 14.12.2021 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1946-20#Text>
60. Колісник А. С. Оподаткування в умовах цифровізації економіки: до питання правового регулювання. Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0, 21 травня 2021 року. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 68–75.
61. Устенко М. О., Руських А. О. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. Випуск № 68. С. 181–192.
62. Луцик А. І., Синютка Н. Г. Податковий інструментарій фіскальної політики в умовах діджиталізації фіскального простору. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1. С. 87–97.
63. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю., Франко Л. С. Міжнародний досвід державної підтримки діджиталізації малого та середнього підприємництва: моногр., Полтава : ПУЕТ, 2022. 141 с.
64. Токар М. Ю. Діджиталізація як оптимізація взаємодії публічної влади і громадських організацій. *Аспекти публічного управління*. Том 8. Спецвипуск. № 1. Дніпро, 2020. С. 130–132.
65. Концепція створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет». В редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1418-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80>
66. Мельничук Н. Ю. Аналіз концептуальних засад розвитку інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 330–336.

67. Брюховецька Н. Ю., Черних О. В. Індустрія 4.0 та цифровізація економіки: можливості використання зарубіжного досвіду на промислових підприємствах України. *Економіка промисловості*. 2020. № 2 (90). С. 116–132.
68. Пуцентейло, П. Р., Гуменюк, О. О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка*. 2018. № 5–6 (75). С. 131–143.
69. Котелевець Д. Проблема наукового визначення поняття цифрової економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18 (2). С. 239–247. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/6120/6374>
70. Murray, Andrew (2016), *Information Technology Law*, 3rd ed., Oxford University Press. URL: <https://www.oxfordlawtrove.com/display/10.1093/he/9780198804727.001.0001/he-9780198804727;jsessionid=E5B92F8ED0855BBDBCCA2643A60BAF27>
71. Digital Economy. U.S. Bureau of Economic Analysis (BEA). URL: <https://www.bea.gov/data/special-topics/digital-economy>
72. OECD (1997). *Measuring Electronic Commerce*, OECD Digital Economy Papers, №27, OECD Publishing, Paris. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/237203566348>
73. OECD (2018). *Implications of E-commerce for Competition Policy — Background Note*. URL: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP\(2018\)3/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP(2018)3/en/pdf)
74. Evans David S. *Multisided Platforms, Dynamic Competition and the Assessment of Market Power for Internet-Based Firms*. Coase-Sandor Institute for Law and Economics Working Paper №753, March 2016.

75. Жекало Г. І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26, ч. 1. С. 56–60.
76. Getting Ready for the Future of the Tax Function. Global Survey on Digital Tax Maturity and AI Readiness / WTS . URL: https://www.wts.com/wts.de/insights/kuenstliche-intelligenz/wts_studie_ki_2018.pdf.
77. Transforming the tax function through technology guide . A practical guide to 2020 / KPMG . 2018 . April . URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/04/transforming-the-tax-function-final.pdf>.
78. Tax technology and transformation. Ernst & Young. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-tax-technology-and-transformation/\\$File/EY-tax-technology-and-transformation.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-tax-technology-and-transformation/$File/EY-tax-technology-and-transformation.pdf).
79. Spotlight: Robotic Process Automation (RPA). What Tax needs to know now / PricewaterhouseCoopers . 2017 . May. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/tax/publications/assets/pwc-tax-function-of-the-future-focus-on-today-robotics-process-automation.pdf>.
80. BEPS Actions. OECD. URL: <https://www.oecd.org/ctp/beps-actions.htm>
81. Волосович С., Василенко А., Чубаєвський В. Фінансові технології податкового адміністрування. *Вісник КНТУ*. 2019. № 4. С. 5–15.
82. Криворучко Г. В. Технологія блокчейн та перспективи її застосування в процесі бюджетування, орієнтованого на результат. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2. С. 108–113.
83. OECD Tax Administration Series Report 2021 — ATO submission (supporting Illustrations for Alex, Virtual Assistant). Australian Taxation Office. URL: <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/australia-virtual-assistant-alex.pdf>

84. Apps para celular e tablet. Receita Federal. URL: <https://www.gov.br/receitafederal/pt-br/centrais-de-conteudo/download/dispositivos-moveis>
85. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. №67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>
86. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 №167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-p#Text>
87. Інформаційне суспільство (за даними Державної служби статистики України).URL: https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/menu/menu /3_inf_sus.htm
88. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України (за даними Державної служби статистики України).URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html
89. Лагодієнко Н. В., Скляр Л. Б., Степаненко С. В. Електронне адміністрування податків як засіб підвищення ефективності їх сплати. *Економічний простір*. 2022. № 178. С. 78–82.
90. Інтелектуальні технології моделювання в інформаційно-аналітичній системі державної податкової служби: монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул. К. : Алерта, 2010. 358 с.
91. Електронне оподаткування: сутність та перспективи застосування: монографія / за заг. ред. П. В. Мельника. Ірпінь : Національний університет державної податкової служби України, 2010. 332 с.
92. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та удосконалення

- порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам: Закон України від 03.06.2021 р.№ 1525-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1525-20#Text>
93. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
94. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/sp:max50:nav7:font2#Text>
95. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр/sp:max50:nav7:font2#Text>
96. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15/sp:max50:nav7:font2#Text>
97. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр/sp:max50:nav7:font2#Text>
98. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19/sp:max50:nav7:font2#Text>
99. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/sp:max50:nav7:font2#Text>
100. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/sp:max50:nav7:font2#Text>
101. Юдін В. Ю. Цифрова платформа як один із напрямів цифрової трансформації економіки і деякі аспекти її правового регулювання.

Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2021, № 9. С. 13–22.

102. Електронний кабінет для громадян. Державна податкова служба України. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/help/individual.html>
103. Butkevich O. The influence of digital technologies on the organization of accounting of tax calculations. *Економічний простір.* 2021. № 169, С. 92–95.
104. Кононенко Л. В. Організація обліку і аудиту розрахунків за податками та платежами в умовах використання сучасного інформаційного забезпечення. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* 2020. Вип. 1–2. С. 202–210.
105. Shkolnyk I., Frolov S., Orlov V., Datsenko V., Kozmenko Ye. The impact of financial digitalization on ensuring the economic security of a country at war: New measurement vectors. *Investment Management and Financial Innovations*, 2022. № 19 (3). P. 119–138.
106. Десятнюк О. М., Марченко Л. І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів.* 2021. Вип. 4 (69). С. 8–19.
107. Марченко Л. І. Екологічні тенденції фіскальної політики України та країн Європейського Союзу. *Економіка та суспільство.* 2022. № 40. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1512-Article%20Text-1451-1-10-20220808.pdf>
108. Марченко Л. І. Інституційне забезпечення фіскальної політики в Україні. Глобалізаційні виклики інноваційного розвитку економіки, держави, бізнесу: Матер. II Всеукр. наук.-практ. Internet конф. (м. Тернопіль, 22 грудня 2017 р.). Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. С. 47–49.
109. Marchenko L. I. Tendencies of development of fiscal policy at the local level in Ukraine. International Scientific Conference Information potential

- of socio-economic development of the state and regions: Conference Proceedings (Gromadka, April 20, 2020). Gromadka, Poland. GOKiB. P. 154–155.
110. Кир'язова Т. О., Чулак Н. І. Доходи державного бюджету України: проблеми формування та можливі джерела збільшення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 2/2. С. 40–44.
  111. Кучер В. Г. Державні фінансові ресурси: моногр. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.
  112. Державний веб-портал бюджету для громадян «Прозорий бюджет». URL: <https://openbudget.gov.ua>.
  113. Союзники на мільярди доларів. Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/sojuzniki-na-miljardi-dolariv.html>
  114. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>.
  115. Доходи зведеного бюджету за 2020 р. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/zvit_2020_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf
  116. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : моногр. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2020. 440 с.
  117. Доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». НІСД. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-12/ad-nisd-do-poslannya-prezidenta-ukraini-2022.pdf>
  118. Shkolnik I., Bukhtiarova A., Semenog A. Economic modeling of assessment of ukrainian banking system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2017. Vol. 2 (23). P. 337–344.

119. Лазутіна Л. О. Економічна сутність категорії «соціальна сфера сільських територій». *Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит*. 2013. № 1. С. 150–154.
120. Царук І. М. Теоретичні підходи щодо визначення соціальної сфери як складової економіки та її функцій. *Управління. Інновації*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_1_18.
121. Кальницька М. А. Теоретичні підходи до визначення соціальної сфери та особливості її функціонування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. Випуск № 10. С. 529–534.
122. Підлипна Р. П. Аналіз видатків на соціальну сферу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. №6 (68). С. 222–228.
123. Державний веб-портал бюджету для громадян. Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
124. Гороховатський В. О., Творошенко І. С. Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посіб. Харків : ХНУРЕ, 2021. 92 с.
125. Фетісов В. С. Пакет статистичного аналізу даних STATISTICA: навч. посіб.. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 114 с.
126. Плани та звіти роботи Державної податкової служби України. ДПС України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html>
127. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
128. The World Bank. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
129. Krysovatyi A., Valihura V., Hutsul I., Tkachyk F. and Dmytriv V. Fiscal Aspects of the Functioning of the Electronic Declaration System of Citizens' Income and Property in Ukraine. 2020 10th International

- Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), Deggendorf, Germany, 2020, Pp. 533–536,
130. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2018 рік. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Zvit2018-1.pdf>
  131. НАЗК: Електронна система перевірила 2,7 млн декларацій за 5 днів. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-elektronna-systema-pereviryla-2-7-mln-deklaratsij-za-5-dniv/>
  132. Кампанія декларування 2021 завершена: надійшло майже 800 тисяч декларацій. НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/kampaniya-deklaruvannya-2021-zavershena-nadijshlo-majzhe-800-tysyach-deklaratsij/>
  133. Запорожець О. Ф. Адміністрування митних платежів: аналіз та прогнозування надходжень до державного бюджету. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 78–89.
  134. Інструменти прогнозування в Microsoft Excel. URL: <https://uk.soringpcrepair.com/forecasting-in-excel/>
  135. Кастресано К., Юрма А., Кесслер Д., Кос Д., Телесклаф Д., Хьортенберг Є. Електронні декларації як спосіб виявлення статків, набутих незаконним шляхом. Експертна думка щодо забезпечення компетентного, неупередженого та ефективного збору та перевірки електронних декларацій державних службовців. Київ. 13 квітня 2018 р. URL: <https://euaci.eu/assets/userfiles/resources/opinion2.pdf>
  136. Карасюк М. В. Загальна характеристика електронного декларування як засобу запобігання корупції в цифровому середовищі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 151–157.

137. Амелічева Л. П., Драч Н. І. Деякі проблеми правового регулювання антикорупційного електронного декларування в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. № 14. Т.1 С. 121–124.
138. Харламов П. Декларація про доходи у два кліки та відшкодування ПДВ за тиждень. Якою буде «податкова у смартфоні». *Mind*. 2023. URL: <https://mind.ua/publications/20252245-deklaraciya-pro-dohodi-u-dva-kliki-ta-vidshkoduvannya-pdv-za-tizhden-yakoyu-bude-podatкова-u-smartfoni>
139. Marchenko L. I. The impact of fiscal policy on ensuring the development of the social sphere in Ukraine. *Economics and Education*. 2022. Vol. 7, № 4. P. 27–34.
140. Марченко Л. І. Вплив фіскальної політики на соціальну сферу. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів: Матер. XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18 квітня 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 112–113.
141. Марченко Л. І., Романчук М. А. Соціально-регулюючий потенціал оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів: Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 02 жовтня 2020 р.). Тернопіль : Вектор, 2020. С. 36–38.
142. Марченко Л. І. Аналітичні підвалини фіскальної політики у контексті формування бюджетних ресурсів. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій: Зб. тез допов. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 30 травня 2022 р.). Тернопіль-Братислава, ЗУНУ, 2022. С. 183–185.
143. Li, J., Bao, N.J., Hu, S., Hu, W., Zerbino, M. (2020). Digitization and International Tax Dispute Resolution: A Window of Opportunity for BRITACOM. *SSRN Electronic Journal*. Osgoode Legal Studies Research Paper. URL:

https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=3802&context=scholarly_works

144. Tax authorities are going digital. Stay ahead and comply with confidence. 2017. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/digital/ey-tax-authorities-are-going-digital.pdf
145. How governments are expanding their tech toolboxes for tax collection. EY. URL: https://www.ey.com/en_sk/tax/how-us-tax-reform-may-carry-hidden-costs-for-workers
146. Tax Administration 2022: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies Summary of key findings. Forum on Tax Administration. URL: <https://www.oecd.org/ctp/tax-administration-23077727.htm>
147. Tax Administration 2022: Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies. Data tables. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/tax-administration-2022_5711f734-en#page184
148. Наказ ДПС України від 22.11.2021 № 965 «Про затвердження місії та Стратегічного плану Державної податкової служби України на 2022–2024 роки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0965912-21#Text>
149. Електронні сервіси. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/elektronnyi-servisi/>
150. Спеціалізоване клієнтське програмне забезпечення для формування та подання звітності до «Єдиного вікна подання електронної звітності». Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/elektronna-zvitnist/spetsializovane-klientske-program>
151. Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration. URL: <https://www.skatteetaten.no/globalassets/omskatteetaten/analyse-og-rapporter/rapporter/taxadministration-3.0---oecd2020.pdf>

152. This is the story of the world's most advanced digital society. E-Estonia. URL: <https://e-estonia.com/story/>
153. National Digital Identity. Smart Nation Singapore. URL: <https://www.smartnation.gov.sg/initiatives/strategic-national-projects/national-digital-identity>.
154. Звіт за результатами аналітичного дослідження «Стан та перспективи розвитку державних електронних інформаційних ресурсів». URL: <https://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/1530105013.pdf>
155. Principles on Identification for Sustainable Development : Toward the Digital Age. Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/368061626756712617/Principles-on-Identification-for-Sustainable-Development-Toward-the-Digital-Age>
156. Порядок обміну податковою інформацією з компетентними органами іноземних країн: Наказ Міністерства фінансів України від 16 квітня 2022 року № 118. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/nakazi/77405.html>
157. What is the CRS? Automatic Exchange Portal. OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/>
158. De Neve, Jan-Emmanuel and Imbert, Clement and Spinnewijn, Johannes and Tsankova, Teodora and Luts, Maarten, How to Improve Tax Compliance? Evidence from Population-Wide Experiments in Belgium (May 05, 2019). Said Business School WP 2019-07. URL: <https://ssrn.com/abstract=3389405>
159. Kleven H.K., Martin K., Claus T., Søren P. & Saez E. Unwilling or Unable to Cheat? Evidence From a Tax Audit Experiment in Denmark. *Econometrica*. 2011. 79. 651–692. URL:

- <https://www.researchgate.net/publication/227690356> Unwilling or Unable to Cheat Evidence From a Tax Audit Experiment in Denmark
160. Tax decisions and pre-completed tax returns. Finnish Tax Administration. URL: <https://www.vero.fi/en/individuals/tax-cards-and-tax-returns/your-tax-return-and-tax-assessment-deci/>
  161. Jingnan Chen, Shaun Grimshaw and Gareth Myles. Testing and Implementing Digital Tax Administration. *Digital Revolutions in Public Finance*. 2017. 362 p. URL: <https://doi.org/10.5089/9781484315224.071>
  162. Chen Jia. Tax deduction app goes online. (Jan. 2, 2019) China Daily. URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/02/WS5c2c04ffa310d91214051f69.html>
  163. Tax Administration: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. Tax Administration 2019. https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/tax-administration-2019_74d162b6-en#page45
  164. Porque pedir Fatura? E-Fatura. URL: <https://faturas.portaldasfinancas.gov.pt/>
  165. Концепція впровадження е-аудиту для платників податків. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_prezentuie_kontseptsiuu_e-audituu_dlia_platnikiv_podatkiv-2570
  166. Which countries have introduced OECD's SAF-T. 28.06.2022. URL: <https://www.vatcalc.com/global/which-countries-have-introduced-oecds-saf-t-2/>
  167. The Changing Tax Compliance Environment and the Role of Audit. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/the-changing-tax-compliance-environment-and-the-role-of-audit_9789264282186-en
  168. What the tax behaviour ratings tell you. Estonian Tax and Customs Board. URL: <https://www.emta.ee/en/business-client/e-services-training-courses/advice/what-tax-behaviour-ratings-tell-you>
  169. Заглада Р., Іртлач І. Електронна комерція як фактор конкурентоспроможності в банківській сфері України. *Ефективна економіка*.

2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=837>
170. Товкун Л., Перепелиця М. Правове регулювання електронної комерції та особливості її оподаткування в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2022. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/40.pdf
171. Краус К., Краус Н., Манжура О. Електронна комерція та Інтернет-торгівля: навч.-метод. посібник. Київ. 2021. 454 с.
172. Electronic Commerce (E-commerce). Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/ecommerce.asp>
173. Types of Ecommerce Business Models That Work in 2022. URL: <https://www.cloudways.com/blog/ecommerce-business-models/#B2B2C>
174. The 10 Largest E-commerce Markets in the World by Country. URL: <https://www.business.com/articles/10-of-the-largest-ecommerce-markets-in-the-world-b//>
175. E-Commerce. Statista. URL: <https://www.statista.com/markets/413/e-commerce/>
176. Bhasin H. Top E-Commerce Companies in the World. *Marketing*. 2019. № 91.
177. What is Ecommerce? E-commerce guide. URL: <https://ecommerceguide.com/guides/what-is-ecommerce/>
178. OECD (2022), VAT Digital Toolkit for Asia-Pacific. URL: <https://www.oecd.org/tax/consumption/vat-digital-toolkit-for-asia-pacific.pdf>
179. Global E-commerce Analytics Market — Forecasts from 2021 to 2026. URL: <https://www.insiderintelligence.com/content/worldwide-ecommerce-forecast-update-2022#page-report>
180. Як змінився ринок електронної комерції в Україні за 2020 рік: дослідження. URL: <https://psm7.com/uk/e-commerce/kak-izmenilsya-rynok-elektronnoj-kommercii-v-ukraine-za-2020-god-issledovanie.html>

181. Lone, S., & Weltevreden, J.W.J. European E-commerce Report 2022. Amsterdam/Brussels: Amsterdam University of Applied Sciences & Ecommerce Europe. 2022. URL: https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2022/06/CMI2022_FullVersion_LIGHT_v2.pdf
182. THE UNCTAD B2C E-COMMERCE INDEX 2020 Spotlight on Latin America and the Caribbean. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tn_unctad_ict4d17_en.pdf
183. Taxing The Digital Economy. New Developments and The Way Forward. European Parliamentary Research Service. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698761/EPRS_BRI\(2021\)698761_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698761/EPRS_BRI(2021)698761_EN.pdf)
184. Asen E., Bunn D. What European OECD Countries Are Doing about Digital Services Taxes. 22 November 2021. URL: <https://taxfoundation.org/digital-tax-europe-2020/>
185. Tax Challenges Arising from Digitalisation. Inclusive Framework on Base Erosion and Profit Shifting. OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action1/>
186. OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS. Two-Pillar Solution to Address the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy: OECD, 2021. 20 p. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/brochure-two-pillar-solution-to-address-the-tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy-october-2021.pdf>
187. Meeting of the OECD Global Parliamentary Network. URL: <https://www.oecd.org/parliamentarians/meetings/gpn-meeting-march-2022/>
188. Україна підтримує оновлений план Організації економічного співробітництва та розвитку щодо реформування правил міжнародного оподаткування. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraina_pidtrimuie_onovlenii_plan_organizat

[sii ekonomichnogo spivrobitnitstva ta rozvitku shchodo reformuvanni a pravil mizhnarodnogo opodatkuvannia-3129](#)

189. Таран С., Акуленко Л. Що дасть Україні інтеграція у цифровий простір ЄС? 25.01.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2021/01/25/7118582/>
190. European Commission (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Upgrading the Single Market: more opportunities for people and business, 28 October 2015, COM(2015) 550 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0550&from=EN>.
191. European Commission (2021). Press Release: VAT: New e-commerce rules in the EU will simplify life for traders and introduce more transparency for consumers. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3098
192. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/euua_report_2021_ukr-2.pdf
193. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам. Закон України від 03.06.2021 р. №1525-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1525-20#Text>
194. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/ або

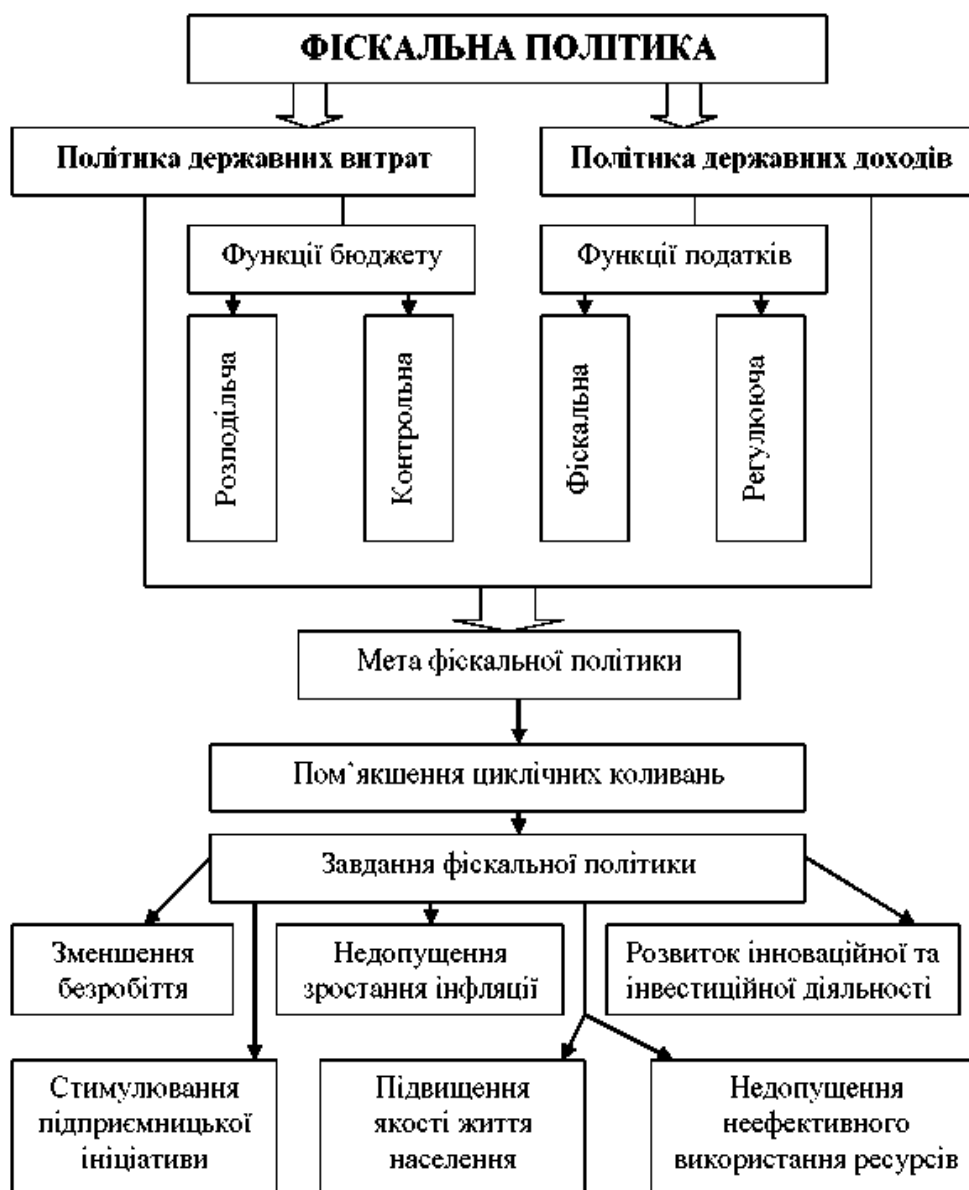
- розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4184&skl=10
195. ПДВ на Google і Netflix: хто, кому і за що буде платити? 17 червня 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/204322_pdv-na-google--netflix-khto-komu--za-shcho-bude-platiti
196. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових та експрес-відправленнях). Закон України від 25.01.2022 р. № 1998-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1998-20#Text>
197. VAT: New e-commerce rules in the EU will simplify life for traders and introduce more transparency for consumers. European Commission. Brussels, 28 June 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3098
198. Україна приєдналася до Європейського Блокчейн Партнерства в статусі спостерігача. 17 червня 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-yevropejskogo-blokchejn-partnerstva-v-statusi-sposterigacha>
199. Цифровізація для відновлення України. OECD. 2022. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/7ab01ffd-uk.pdf?expires=1683708435&id=id&accname=guest&checksum=DA2E4F62886B15B77C9E355ABDE03C20>
200. Гроші та кредит: підручник [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.]; за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2011. 589 с.

201. Крисоватий А. І., Луцик А. І. Податки і фіскальна політика: навч. посіб. Тернопіль, 2003. 312 с.
202. Крисоватий А. І. Податки та інфляція: філософія залежності. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 4 (9). С. 56–66.
203. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: навч. посіб. (під редакцією д-ра екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбурова І. А. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. 492 с.
204. Мельник П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці: монограф. Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2001, 362 с.
205. Олейнікова Л. Г. Удосконалення фіскальної політики України в рамках антикризової програми. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 3 (7). С. 138–144.
206. Shkarlet S., Dubyna M., Shtyrhun K. Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *Wseas Transactions On Environment And Development*. 2020. Vol. 16. Pp. 413–422.
207. Дубина М. В., Козлянченко О. М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21–32.
208. УКРАЇНА 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
209. Пліско І., Волот О. Інформаційні технології та їх вплив на підвищення ефективності діяльності підприємств малого бізнесу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2 (6). С. 154-159.

210. Ракул О. Щодо трансформації фіскальної політики України відповідно до вимог сьогодення. *Адміністративне право і процес*. 2017. №1. С. 144–148.
211. Возняк Г. В., Дмитрик О. О. Фінансова стабільність та напрями її зміцнення: кейс для України в умовах війни. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 2 (71). С. 70–80.
212. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П., Марченко Л. І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці НДФІ*. 2022. Вип. 1. С. 24–33.
213. Марченко Л. І. Діджиталізація системи податкового адміністрування в Україні з урахуванням досвіду розвинених країн світу. *Економічний аналіз*. 2022. Том. 32. № 4. С. 127–134.
214. Марченко Л. І. Перспективи використання цифрових технологій в оподаткуванні в Україні. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: Зб. матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 травня 2022 р.). К. : КНЕУ, 2022. С. 196–199.
215. Марченко Л. І. Актуальні тенденції гармонізації непрямого оподаткування в Європейському Союзі. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права в ХХІ столітті: Зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 15 квітня 2022 р.). Полтава : ЦФЕНД. 2022. С. 71–73.
216. Марченко Л. І. Практика та проблематика фіскального регулювання електронної комерції в Україні. Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність: Матер. II Міжнар. наук. конф. (м. Чернівці, 26 серпня, 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 43–45.

Структурні елементи фінансової політики держави

Основні технології цифрових трансформацій*

UKRAINIAN
INSTITUTE
FOR THE FUTURE

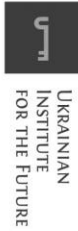
ЦИФРОВА АГЕНДА УКРАЇНИ

*УКРАЇНА 2030Е — КРАЇНА З РОЗВИНУТОЮ ЦИФРОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ. Український Інститут Майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

Переваги та недоліки діджиталізації надання державних послуг

<i>Переваги діджиталізації</i>	<i>Недоліки діджиталізації</i>
Швидкий доступ до необхідних даних.	Тривалий час оцифрування даних.
Мінімізація часу для систематизації й синхронізації необхідних даних.	Залежність від якісної роботи та справності електро-цифрових систем.
Покращення ефективності роботи державних службовців.	Необхідність у підвищенні кваліфікації працівників у сфері ІТ-технологій.
Підвищення продуктивності праці службовців.	Зменшення кількості робочих місць.
Якісна, швидка й точна обробка даних та формування звітів.	Потреба у якісному технічному оснащенні та систематичному його оновленні.
Наявність аудіо чи текстових комунікаційних програм для дистанційного спілкування й поінформованості працівників та окремих громадян.	Залежність від глобальних комунікаційних систем.
Покращення й надання послуг громадянам.	Потреба у постійній технічній підтримці.
Зменшення затрат на надання послуг.	Необхідність постійного зв'язку із персоналом.
Мінімізація помилок у розрахунках, аналітиці, прогнозуванні та плануванні.	Потреба постійної уваги до світових тенденцій та нововведень у галузі.
Забезпечення інклюзивності.	Необхідність своєчасного оновлення даних.
Скорочення бюрократизації процесу надання державних послуг.	Розвиток та поглиблення хвороб певних органів людини: зору, руху тощо.
Комфортні умови отримання державних послуг.	Потреба у систематичному оновленні цінової політики.
Забезпечення науково-технічного процесу в державі.	Потреба в офлайн дублюванні окремих послуг в зв'язку з наявністю літніх людей, не здатних освоїти новітні технології.
Покращення доступності отримання державних послуг.	Небезпека у неправомірному використанні персональних даних або інших конфіденційних даних.

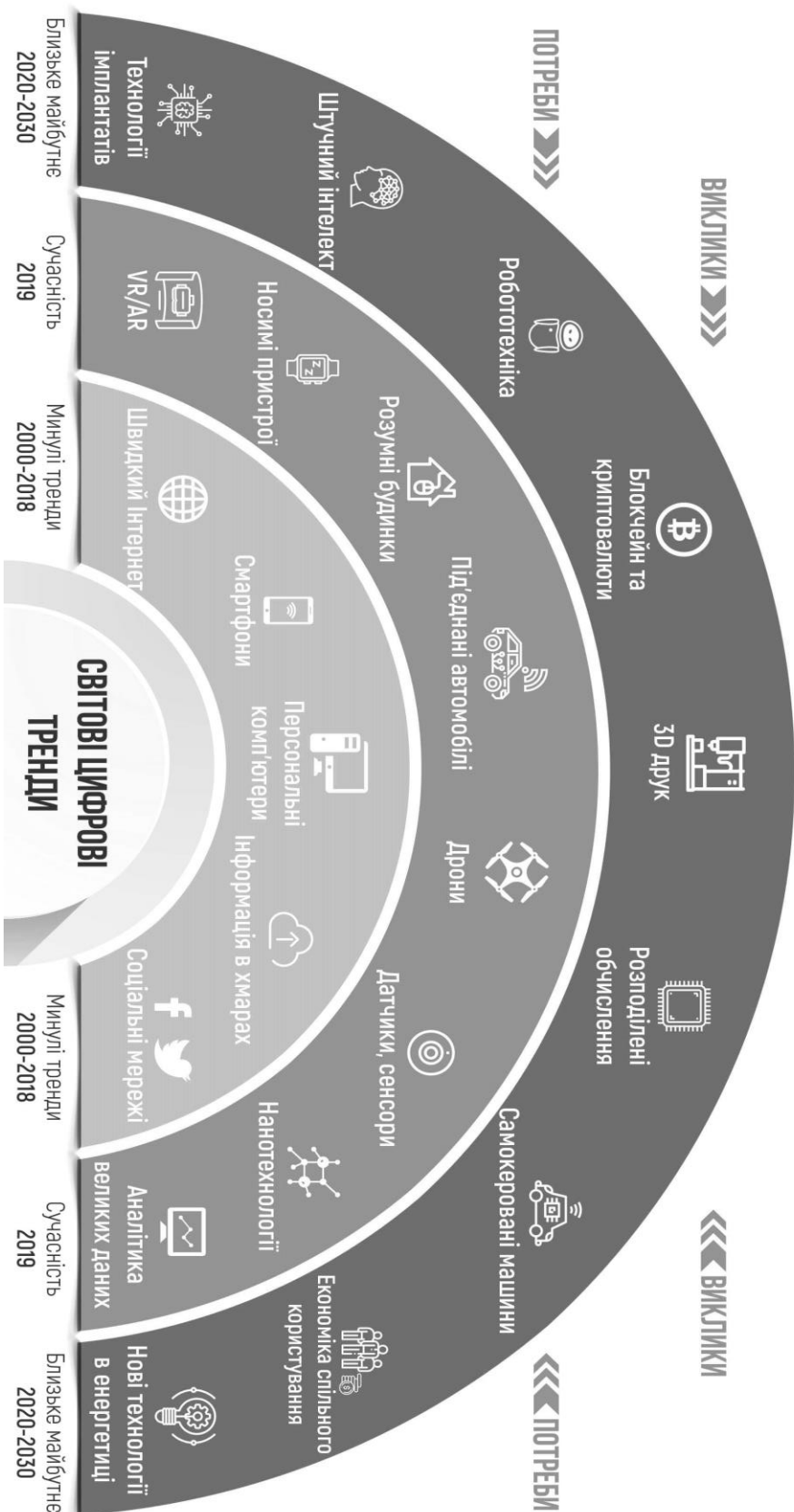
UKRAINIAN
INSTITUTE
FOR THE FUTURE

Цифрова Агенда України

В ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ - ЦИФРОВІ ТРЕНДИ

ЕФЕКТИВНІСТЬ, КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ТА СТВОРЕННЯ НОВИХ ЦІННОСТЕЙ

Додаток Д

Дохідна частина державного бюджету України

	2021				2020				2019				2018			
	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв
Доходи	252,2	592,0	924,5	1296,9	211	519,4	765,1	1076,0	210,6	506,8	740,0	998,3	193,6	449,0	674,8	928,1
<i>Податкові надходження</i>	228,5	480,6	773,3	1107,1	188,7	360,4	575,0	851,1	186,9	377,6	578,4	799,8	172,4	349,2	542,6	753,8
Податок на доходи фізичних осіб	29,6	63,7	98,0	137,6	28,1	54,3	83,7	117,3	24,1	51,2	79,6	110,0	19,7	42,3	65,6	91,7
Податок на прибуток підприємств	30,7	67,2	107,7	147,8	33,5	54,3	73,8	108,7	29,0	52,8	75,8	107,1	29,2	52,2	74,5	96,9
Рентна плата	10,6	22,3	37,7	75,6	5,7	11,1	17,9	47,1	11,2	22,8	31,4	41,3	7,6	16,4	27,0	39,8
Акцизний податок	31	71,2	117,4	162,5	26,1	59,6	98,3	138,3	27,5	58,2	91,4	123,4	23,2	49,8	83,7	118,9
Податок на додану вартість	115,9	234,3	377,9	536,5	86	164,2	273,8	400,6	85,4	173,6	271,1	378,7	84,5	174,3	268,5	374,5
Ввізне мито	8,1	16,9	26,7	36,9	6,8	12,5	21,0	30,2	7,5	14,2	21,9	29,9	5,9	11,6	18,8	26,6
<i>Неподаткові надходження</i>	20,6	104,7	140,8	175,4	19,4	153,0	180,9	213,0	19,9	122,3	152,5	186,8	19,2	95,3	125,1	164,7
Видатки	276,7	633,6	960,9	1490,3	244,5	536,9	843,3	1288,1	237,4	508,6	759,0	1075,1	214,3	458,9	681,3	985,9
Оборона	20,9	54,4	79,8	127,5	19,7	47,3	77,2	120,4	19,0	44,6	70,8	106,6	13,3	37,5	58,4	97,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	85,7	168,6	241,7	339,3	76,8	159,9	234,8	322,7	53,6	111,4	156,5	218,6	37,3	77,3	115,3	163,9
Охорона здоров'я	34,7	76,3	109,7	170,5	7,8	33,0	62,6	124,9	6,5	15,3	24,9	38,6	1,9	5,3	11,0	22,6
Освіта	13,3	30,9	44,1	63,8	11,7	25,3	36,3	52,9	10,9	25,5	36,0	51,7	9,5	21,6	30,9	44,3

Додаток Е

Соціальна компонента формування дохідної та розподілу видаткової частини місцевих бюджетів в Україні

	2021				2020				2019				2018			
	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв	4 кв
Доходи	252,2	592,0	924,5	1296,9	211	519,4	765,1	1076,0	210,6	506,8	740,0	998,3	193,6	449,0	674,8	928,1
<i>Податкові надходження</i>	228,5	480,6	773,3	1107,1	188,7	360,4	575,0	851,1	186,9	377,6	578,4	799,8	172,4	349,2	542,6	753,8
Податок на доходи фізичних осіб	29,6	63,7	98,0	137,6	28,1	54,3	83,7	117,3	24,1	51,2	79,6	110,0	19,7	42,3	65,6	91,7
Податок на прибуток підприємств	30,7	67,2	107,7	147,8	33,5	54,3	73,8	108,7	29,0	52,8	75,8	107,1	29,2	52,2	74,5	96,9
Рентна плата	10,6	22,3	37,7	75,6	5,7	11,1	17,9	47,1	11,2	22,8	31,4	41,3	7,6	16,4	27,0	39,8
Акцизний податок	31	71,2	117,4	162,5	26,1	59,6	98,3	138,3	27,5	58,2	91,4	123,4	23,2	49,8	83,7	118,9
Податок на додану вартість	115,9	234,3	377,9	536,5	86	164,2	273,8	400,6	85,4	173,6	271,1	378,7	84,5	174,3	268,5	374,5
Ввізне мито	8,1	16,9	26,7	36,9	6,8	12,5	21,0	30,2	7,5	14,2	21,9	29,9	5,9	11,6	18,8	26,6
<i>Неподаткові надходження</i>	20,6	104,7	140,8	175,4	19,4	153,0	180,9	213,0	19,9	122,3	152,5	186,8	19,2	95,3	125,1	164,7
Видатки	276,7	633,6	960,9	1490,3	244,5	536,9	843,3	1288,1	237,4	508,6	759,0	1075,1	214,3	458,9	681,3	985,9
Оборона	20,9	54,4	79,8	127,5	19,7	47,3	77,2	120,4	19,0	44,6	70,8	106,6	13,3	37,5	58,4	97,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	85,7	168,6	241,7	339,3	76,8	159,9	234,8	322,7	53,6	111,4	156,5	218,6	37,3	77,3	115,3	163,9
Охорона здоров'я	34,7	76,3	109,7	170,5	7,8	33,0	62,6	124,9	6,5	15,3	24,9	38,6	1,9	5,3	11,0	22,6
Освіта	13,3	30,9	44,1	63,8	11,7	25,3	36,3	52,9	10,9	25,5	36,0	51,7	9,5	21,6	30,9	44,3

Додаток Ж

Доходи місцевих бюджетів у регіональній площині за 2021 рік (помісячна інформація), грн

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Вінницька обл.	1117761010	1398165807	1481740330	1470465386	1640280182	2152170370	1481260402	1664610634	1784562447	1951661714	2048899658	2751660094
Волинська обл.	798224268,3	950933132	989570372	990864545,2	1105399787	1535733015	1009383212	1010313554	1125069932	1260012261	1326458002	1896984202
Дніпропетровська обл.	3145379529	4023607029	4058113581	3923461780	5174376047	5106296572	4121754448	5793783577	4927011383	5877017926	6870815678	8719875059
Донецька обл.	1445682719	1865691150	1889112610	1804142727	2290306352	2656272486	2118128723	2515599709	2544119802	2453795384	2708526742	8565020125
Житомирська обл.	942322567,6	1155933469	1155982605	1203798134	1337167769	1804375379	1253146057	1298565274	1349519341	1578542522	1692691307	2175815978
Закарпатська обл.	833158169,8	1072566621	1063391999	1094922398	1213898795	1787800252	1055154698	1081913328	1300374982	1451540602	1550506030	2006276300
Запорізька обл.	1389375850	1874698292	1692759943	1804220409	2160749710	2381477881	1861756649	2314774420	1989463010	2274490138	2635999993	3332235438
Івано-Франківська обл.	942374471,2	1242200393	1208954510	1194104480	1378300867	1802199205	1236804273	1200669595	1361545956	1443318944	1591799303	2522585481
Київська обл.	1712960588	2293202540	2270473073	2505224680	2489977812	3005481089	2481870208	2421376141	2521535641	3213549643	3270849997	5314409955
Кіровоградська обл.	715215676,3	869949084,8	905711459,8	930313678,8	1000950451	1340595364	969202767,3	1066986824	1078102216	1302008302	1303525100	2214547858
Луганська обл.	531599036,9	649742166,3	637787076,9	676321159,7	752000498,6	948702292,2	718292818,2	740844839,1	833704143,9	965531064	984258502,7	2882955819
Львівська обл.	1893902633	2541823632	2376911094	2619877980	2741551854	3472756558	2566396852	2802437266	2823467335	3238429926	3365362333	5403059795
Миколаївська обл.	891161130,9	1021229760	1019711020	1062823723	1115558460	1479754012	1161401503	1165599089	1233651648	1452138066	1448487230	2426593896
Одеська обл.	1982074195	2398975635	2402499656	2518629954	2669882706	3287272034	2570744647	2682676595	2726356244	3249529001	3173220942	4678680444
Полтавська обл.	1257996623	1724419310	1719207651	1703214289	1968259089	2186257292	1902436183	2055586535	1862333269	2157045960	2509862183	4143261036
Рівненська обл.	895029715,7	1076158942	1071079539	1113374185	1222353053	1764438006	1053085271	1073556795	1305599436	1458637721	1507955261	2533767723
Сумська обл.	763349252,5	909724268,1	951013889,9	987955423,6	1091128337	1384527577	1044640101	1094414496	1134840923	1306738332	1479985570	2554866445
Тернопільська обл.	698185257,3	840571050,7	870371282,8	925558213,7	984388201,4	1482643835	949748773,5	1035948724	1393181219	1466794661	1275616682	1958089956
Харківська обл.	2219050007	2707808263	2639661168	2852089668	2926852275	3597254382	2968408146	2984305066	3061954057	3490991696	3596260006	12602142897
Херсонська обл.	704779284,1	829043342,4	883383626,4	901696882,5	972758547	1481058305	1038635693	1065112052	1193465786	1317086940	1440122212	2308598271
Хмельницька обл.	953561829	1110487180	1124158292	1187037235	1276460360	1745419571	1203141824	1194615065	1349213167	1595748643	1571082972	3629241486
Черкаська обл.	882760413,4	1097544092	1133075454	1149505900	1247174634	1586597572	1189983994	1228643151	1417208188	1639669610	1723931416	2304469283
Чернівецька обл.	588027123,6	727686706	720047239,7	755394429	847742412,2	1181299044	728609968,5	754673149,9	806005955,9	978544085,7	946739322,3	1375483497
Чернігівська обл.	748331549,2	910460670,8	993601418,2	989137627,7	1044590076	1343060211	986680656,2	974686427,3	1041377364	1266852323	1284566623	2061062084
ВСЬОГО	32142255720.53	40516240298.27	41400447919.28	41873036313.31	47105327051.05	56233960451.44	43450247228.57	47464198177.35	46884768151.81	54427794588.55	58642851779.2	98362974016.73

Додаток И

Видатки місцевих бюджетів у регіональній площині за 2021 рік (помісячна інформація), грн

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Вінницька обл.	716850793,2	1466390349	1566676055	1470312923	1542169499	2178349288	1216542392	1438483629	1835489367	1856127446	1922449528	3670641804
Волинська обл.	609318440,8	901280492,8	979647374,1	1026344225	971754687,6	1565953261	833098110,1	852424640,8	1152423602	1133674052	1208186426	2681676255
Дніпропетровська обл.	2059646139	3667555595	4301794856	4165675638	4105521349	5016610105	4028225232	3995805285	5123257058	4958930489	5511969788	13039789332
Донецька обл.	703943910	1541434732	1848794198	2003418454	1864675677	2685887715	1886028542	1914433121	2619946464	2399049494	2594776924	11311923402
Житомирська обл.	563398145,6	1038265618	1114546077	1363723475	1159397448	1843366209	1055880259	1117310071	1338704155	1246959299	1524042497	2951534808
Закарпатська обл.	445607545,3	1065410333	1087718540	1119358809	1038328440	1663936960	878041213,3	948391857,7	1257474049	1298286754	1393568269	2792124550
Запорізька обл.	1094201112	1617884650	1698441738	1795104806	1943442750	2332578775	1484067804	1619396701	1941997156	2132929146	2409042821	4950638871
Івано-Франківська обл.	611868129,2	1167270956	1166614275	1164956343	1264665967	1764116823	996832538,7	1063268124	1381085645	1402504995	1425446246	3368707079
Київська обл.	858550081,7	1906369856	2007777328	2343205178	2067238602	2884515193	2177933528	2052262619	2833248349	2746928443	3063670978	7366440875
Кіровоградська обл.	519625611,3	907982467,9	1016232648	983205309,7	940388613	1354037356	818582440,5	899613917,5	1107298540	1060932185	1187422425	2647269653
Луганська обл.	304036172,7	606189468,5	615467069	674369393,2	721921098,4	876484323,5	657136946	685853591,3	833824682,5	847513047	903938746,9	3629849387
Львівська обл.	979731187,8	2173606393	2414025188	2494237964	2122459061	3534910870	2528918112	2122605281	3031023613	3113444019	3374837599	7854564251
Миколаївська обл.	630957425,7	938838839,3	1021938260	972228114,9	1030771775	1442249924	837079988,6	900519919,7	1259941810	1258023487	1402270802	3557301647
Одеська обл.	1199063431	2122797123	2308542613	2349167530	2437546651	3265250114	2102890267	2498656217	2733911941	2827497073	3228363845	7318434496
Полтавська обл.	857455387,3	1470292835	1627989212	1616082852	1646516734	2122554178	1641379245	1543599670	1949025608	1842933267	2392198258	5232959743
Рівненська обл.	587782012,8	998982654	1079892122	1084924368	1062812825	1662305732	890672638	946183258	1363443901	1323381007	1350172265	3296482816
Сумська обл.	500853151,9	864084911,8	923700602,8	1031675834	960440210,9	1239554343	957036941,9	1009300289	1148106604	1111689150	1270008729	3161223613
Тернопільська обл.	527647274,5	836467540,3	892518765,9	925754929,4	885468418,7	1327171604	915098843,8	972792928	1280928060	1066000660	1206667729	2556398075
Харківська обл.	1337350315	2255740657	2721511848	2597587388	2808842032	3720465158	2761253397	2747138455	3446475475	3470293952	3598289448	14073055349
Херсонська обл.	539162584,5	853541971	962212797,7	942063854,7	969048129,2	1468507425	807784437,2	818369627,7	1117346667	1140075403	1036983153	3209113392
Хмельницька обл.	763781209,7	1102819406	1127156764	1105865423	1223955401	1857332699	959271475,7	1019202833	1380160114	1401900581	1439768855	4203966786
Черкаська обл.	640798312,1	1032861384	1135386256	1124895343	1120476613	1566830316	959343974,8	1047517954	1380664200	1363610998	1491147243	3034304175
Чернівецька обл.	378823429,5	692907338,4	713137050,1	776013526,3	835854483	1238439455	611765059,7	648756467,8	812503042	916036278,7	936919899	2076780321
Чернігівська обл.	448816672,6	869896481,7	964611505,2	1003896621	933078161,7	1362474276	975029570,3	896626690,6	1101098622	1104357129	1205955775	2492101405
ВСЬОГО	19694830390	35647359247	39673000371	39912935003	39292701397	56380792573	37023576406	37891201214	49134095190	48145338040	53401411232	141035941901

Додаток К

Дохідна частина місцевих бюджетів в Україні

Види податкових надходжень	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.
Податкові надходження	146902,3	201005,1	232532,9	270545,8	285571,5	346713,2
Частка податкових надходжень в доходах (%)	40,12	40,03	41,35	48,27	47,15	58,07
<i>в т.ч.: податок на доходи фізичних осіб</i>	<i>78971,3</i>	<i>110652,7</i>	<i>138158,8</i>	<i>165504,4</i>	<i>177826</i>	<i>212230,3</i>
<i>податок на прибуток підприємств</i>	<i>5879,1</i>	<i>6484,9</i>	<i>9300,1</i>	<i>10230,4</i>	<i>9776,7</i>	<i>16092,7</i>
<i>рентна плата</i>	<i>2516,2</i>	<i>2471,2</i>	<i>4821,2</i>	<i>5228</i>	<i>4636,9</i>	<i>8569,1</i>
<i>акцизний податок</i>	<i>11628,2</i>	<i>13155,9</i>	<i>13797,4</i>	<i>13718,5</i>	<i>15554,2</i>	<i>17849,1</i>
<i>місцеві податки й збори</i>	<i>42276,8</i>	<i>52592,2</i>	<i>61026,5</i>	<i>73575,3</i>	<i>75686,2</i>	<i>89896,6</i>
Неподаткові надходження	21859,2	25972,9	28027,4	26105	21462,5	27183
Доходи від операцій з капіталом	1402,5	1873,6	2143,5	2928,8	3473,1	3462,2
Дотації	6836,6	21998,5	25166,1	25857,5	21617,4	22793,9
Субвенції	188558,7	250604,4	273773,7	234444,5	138559,6	179939,4
Гранти	88,8	23,8	94,7	43,2	145,4	34,6
Цільові фонди	495,1	619,9	678,1	601,9	649,4	571,4
ВСЬОГО	366143,1	502098,3	562415,7	560527,9	471480	580699,2

Інформаційний запит

Щодо кількості звернень до ГУ ДПС у Тернопільській області фізичними особами, з питань декларування, нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб (в тому числі засобами електронного зв'язку):

2016р.	2017р.	2018 р.	2019р.	2020р.	2021р.
19	21	24	22 (7)	18 (8)	26 (11)

Щодо загальної кількості поданих декларацій платниками податків фізичними особами до Головного управління ДПС у Тернопільській області та кількості поданих декларацій платниками податків фізичними особами до Головного управління ДПС Тернопільській області у електронній формі:

2017р.	2018 р.	2019р.	2020р.	2021р.
4 987 (в тому числі 954 засобами електронного зв'язку)	4 804 (в тому числі 960 засобами електронного зв'язку)	5 659 (в тому числі 1115 засобами електронного зв'язку)	4 936 (в тому числі 1 580 засобами електронного зв'язку)	4 568 (в тому числі 2 116 засобами електронного зв'язку)

Щодо обсягів задекларованого та сплаченого податку па доходи з фізичних осіб до бюджету (тис. грн.):

2017р.		2018 р.		2019р.		2020р.		2021р.	
Задекларовано	Сплачено	Задекларовано	Сплачено	Задекларовано	Сплачено	Задекларовано	Сплачено	Задекларовано	Сплачено
11 529,2	11 397,3	11 314,9	11 211,4	15 504,6	15 195,8	13 320,9	13 126,1	14 728,6	14 723,4

Щодо обсягів надходжень податку на доходи з фізичних осіб із доходів у вигляді заробітної плати (тис. грн.):

2016р.	2017р.	2018 р.	2019р.	2020р.	2021р.
722 449,40	1 041 100,00	1 265 100,00	1 547 200,30	1 747 900,00	2 192 042,00

Інформація, щодо кількості поданих заяв па отримання податкової соціальної пільги у звітному періоді та вартісного виміру отриманих податкових соціальних пільг з податку на доходи фізичних осіб в Головному управлінні ДПС у Тернопільській області відсутня, так як підпунктом 169.2.2. п.169.2 статті 169 Податкового кодексу України від 02.12.2010р. №2755-VI із змінами та доповненнями визначено, що платник податку подає роботодавцю заяв) про самостійне обрання місця застосування податкової соціальної пільги.

Продовження Додатку Л

Щодо кількості проведених перевірок Головним управлінням ДПС у Тернопільській області з питань правильності декларування, нарахування та сплати податку па доходи з фізичних осіб та обсягу донарахованих фінансових (штрафних) санкцій за результатами проведених податкових перевірок з питань правильності декларування, нарахування та сплати податку на доходи з фізичних осіб (тис. гри.):

Рік	Кількість перевірок	Донараховано всього	В т.ч.		
			Основний платіж	ш/с	пеня
2016р.	275	5 121,9	2 203,1	1 824,2	1 094,2
2017р.	213	4 686,1	2 251,5	1 829,5	602,0
2018р.	163	6 743,1	4 807,6	1 463,2	472,2
2019р.	174	8 325,3	5 361,3	2 010,7	953,3
2020р.	77	3 974,1	2 607,7	700,4	664,9
2021р.	130	2 567,8	1 793,5	491,2	283,0

Рейтинги країн Європи щодо розвитку інфраструктурного та логістичного середовища електронної комерції ^[1].

Країни	Індекс ефективності логістик и (2018)	Індекс легкості ведення бізнесу (2020)	Індекс розвитку електронного уряду (2020)	Індекс проникнення інтернету (2021)	Всесвітній поштовий союз Оцінка надійності (2021)	UNCTAD B2C Індекс електронної комерції (2020)	Індекс екологічної ефективності (2020)	Глобальний індекс кібербезпеки (2020)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бельгія	3	46	41	21	12	21	15	19
Франція	16	32	19	6	5	17	5	9
Німеччина	1	22	25	25	2	6	10	13
Ірландія	29	24	27	23	13	8	16	46
Люксембург	24	72	33	-	64	36	2	13
Нідерланди	6	42	10	16	6	2	11	16
Об'єднане Королівство	9	8	7	9	8	5	4	2
Данія	8	4	1	9	45	3	1	32
Естонія	36	18	3	30	19	14	30	3
Фінляндія	10	20	4	18	34	7	7	22
Ісландія	40	26	12	-	83	32	17	58
Латвія	70	19	49	32	29	39	36	15
Литва	54	11	20	17	35	27	35	6
Норвегія	21	9	13	-	51	9	9	17
Швеція	2	10	6	1	26	15	8	26
Австрія	4	27	15	27	3	19	6	29
Чеська Республіка	22	41	39	31	18	22	20	68
Угорщина	31	52	52	40	37	31	33	35
Польща	23	40	24	12	15	28	37	30
Словацька Республіка	53	45	48	34	21	23	26	34
Словенія	35	37	23	-	46	34	18	67
Швейцарія	13	36	16	20	1	1	3	42
Албанія	88	82	59	-	94	86	62	80
Боснія і Герцоговина	72	90	94	-	61	70	78	109

¹ Lone, S., & Weltevreden, J.W.J. European E-commerce Report 2022. Amsterdam/Brussels: Amsterdam University of Applied Sciences & Ecommerce Europe. 2022. URL: https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2022/06/CMI2022_FullVersion_LIGHT_v2.pdf

Продовження Додатку М

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Болгарія	52	61	44	37	39	46	41	77
Хорватія	49	51	39	53	42	25	34	33
Чорногорія	77	50	75	-	90	78	74	87
Північна Македонія	81	17	72	-	63	52	43	38
Румунія	48	55	55	29	36	45	32	62
Сербія	65	44	58	-	28	43	45	39
Україна	66	64	69	48	33	51	60	78
Кіпр	45	54	18	-	40	38	31	41
Греція	42	79	42	38	38	33	25	28
Італія	19	58	37	14	11	29	20	20
Мальта	69	88	22	-	69	48	23	49
Португалія	23	39	35	33	22	40	27	14
Іспанія	17	30	17	3	31	24	14	4

Довідково:

Індекс продуктивності логістики (LPI – Logistics Performance Index): вимірює результативність логістичного ланцюга постачання всередині країн.

Індекс легкості ведення бізнесу (EDBI –Ease of Doing Business Index): високий рейтинг легкості ведення бізнесу означає, що регуляторне середовище є більш сприятливим для заснування та діяльності місцевого бізнесу.

Індекс розвитку електронного урядування (EGDI - E-Government Development Index): вимірює бажання та здатність національних адміністрацій використовувати інформацію та комунікаційні технології для надання державних послуг.

Індекс проникнення інтернету (Inclusive Internet Index): доступність, актуальність та готовність населення користуватися Інтернетом.

Показник надійності Всесвітнього поштового союзу (Universal Postal Union Reliability Score): порівняльний показник розвитку пошти в усьому світі, заснований на надійності, охопленні, актуальності та стійкості.

Рейтинг електронної комерції UNCTAD B2C (UNCTAD B2C E-commerce Index): вимірює готовність економіки країни підтримувати покупки онлайн.

Індекс екологічної ефективності (EPI – Environmental Performance Index): показує, які країни вирішують екологічні проблеми; оцінюється 180 країн за станом довкілля та життєздатністю екосистем.

Глобальний індекс кібербезпеки (GCI – Global Cybersecurity Index): відображає виконання зобов'язань держав у сфері кібербезпеки за п'ятьма напрямками: правові заходи; технічні заходи; організаційні заходи; розвиток потенціалу; заходи співпраці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Marchenko L.I. The impact of fiscal policy on ensuring the development of the social sphere in Ukraine. *Economics and Education*. 2022. Vol. 7. № 4. P. 27-34 (0,69 д.а.).

2. Десятнюк О.М., Марченко Л.І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 4 (69). С. 8-19 (особистий внесок автора: виокремлено вектори удосконалення податкової політики України в умовах трансформації національної економіки) (0,45 д.а.).

3. Марченко Л.І. Екологічні тенденції фіскальної політики України та країн Європейського Союзу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/1512-Article%20Text-1451-1-10-20220808.pdf (0,65 д.а.).

4. Десятнюк О.М., Ткачик Ф.П., Марченко Л.І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці НДФІ*. 2022. Вип. 1. С. 24-33 (особистий внесок автора: проведено аналіз ефектів та ризиків здійснення податкової політики в країнах – членах ЄС) (0,25 д.а.).

5. Марченко Л.І. Діджиталізація системи податкового адміністрування в Україні з урахуванням досвіду розвинених країн світу. *Економічний аналіз*. 2022. Том. 32. № 4. С. 127-134 (0,58 д.а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Марченко Л.І. Інституційне забезпечення фіскальної політики в Україні. Глобалізаційні виклики інноваційного розвитку економіки, держави, бізнесу : Матер. II Всеукр. наук.-практ. Internet конф. (м. Тернопіль, 22 грудня 2017 р.). Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. С. 47-50 (0,14 д.а.).

7. Марченко Л.І. Вплив фіскальної політики на соціальну сферу. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів : Матер. XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18 квітня 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 112-113 (0,14 д.а.).

8. Marchenko L.I. Tendencies of development of fiscal policy at the local level in Ukraine. Information potential of socio-economic development of the state and regions : Proceedings of the Conference (Gromadka, Poland, April 20, 2020). Gromadka, Poland, 2020. P. 154-155 (0,15 д.а.).

9. Марченко Л.І., Романчук М.А. Соціально-регулюючий потенціал оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів : Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 02 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 36-38. (особистий внесок здобувача: обґрунтовано напрями вирішення проблем соціальної справедливості та фіскальної ефективності в оподаткуванні доходів фізичних осіб) (0,08 д.а.).

10. Марченко Л.І. Перспективи використання цифрових технологій в оподаткуванні в Україні. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку : Зб. матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 травня 2022 р.). К.: КНЕУ, 2022. С. 196-199 (0,21 д.а.).

11. Марченко Л.І. Актуальні тенденції гармонізації непрямого оподаткування в Європейському Союзі. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права в ХХІ столітті : Зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 15 квітня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. С. 71-73 (0,15 д.а.).

12. Марченко Л.І. Аналітичні підвалини фіскальної політики у контексті формування бюджетних ресурсів. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій : Зб. тез допов. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 30 травня 2022 р.). Тернопіль-Братислава, ЗУНУ, 2022. С. 183-185 (0,16 д.а.).

13. Марченко Л.І. Практика та проблематика фіскального регулювання електронної комерції в Україні. Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність : Матер. II Міжнар. наук. конф. (м. Чернівці, 26 серпня 2022 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 43-45 (0,23 д.а.).

Додаток П

Наукові праці , які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
Глобалізаційні виклики інноваційного розвитку економіки, держави, бізнесу	м. Тернопіль	22 грудня 2017 р.	Заочна
Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів	м. Тернопіль	18 квітня 2019 р.	Очна
Information potential of socio-economic development of the state and regions	м. Громадка (Польща)	20 квітня 2020 р.	Заочна
Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів	м. Тернопіль	2 жовтня 2020 р.	Заочна
Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку	м. Київ	30 травня 2022 р.	Заочна
Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права в ХХІ столітті	м. Полтава	15 квітня 2022 р.	Заочна
Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій	м. Тернопіль-Братислава	30 травня 2022 р.	Заочна
Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність	м. Чернівці	26 серпня 2022 р.	Заочна

ЗУНУ
№ 126-01/1162 від 17.10.2022

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-28-07, факс: 255-25-91

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського
національного університету

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувачки кафедри податків та фіскальної політики
Західноукраїнського національного університету
Марченко Людмили Іванівни на тему:
«Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової
трансформації суспільства»**

Висновки та пропозиції, сформульовані за результатами проведення дисертаційного дослідження Марченко Л.І., поданого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування», є важливими для удосконалення фіскальної політики України з огляду на актуальність обраної дисертанткою проблематики.

Трансформація соціально-економічного та політичного розвитку України вимагає від суб'єктів податкової та митної політики раціональних та інноваційних підходів її здійснення. Саме тому заслуговує на увагу авторська позиція щодо формування якісно нової моделі екологізації національної економіки в контексті забезпечення суспільного добробуту за рахунок елементів фіскальної політики. Окрім того, варто відзначити обґрунтовані дисертанткою тактичні та стратегічні заходи цифровізації податкового простору з позиції покращення економічних відносин між суб'єктами оподаткування, адже такий підхід покликаний мінімізувати фіскальні ризики та посилити ефективність бюджетного процесу в умовах відновлення України.

Довідка виступає підтвердженням того, що надані ключові пропозиції Марченко Л.І. щодо покращення соціально-економічного та екологічного розвитку України на базі інформатизації податкових відносин та удосконалення фіскальної політики держави мають практичне значення та будуть враховані під час опрацювання законопроектів, що належать до предмету відання Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики.

Голова Комітету

Д.О. Гетманцев

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського
національного університету

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукового дослідження
здобувача кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнського національного університету
Марченко Людмили Іванівни на тему:
«Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової
трансформації суспільства»

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження Марченко Л.І. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит формують базис для розвитку ефективної системи інформаційного забезпечення та супроводу податкового адміністрування в Україні.

Обґрунтовані авторкою теоретико-організаційні детермінанти цифровізації фіскального простору з виокремленням та описом елементів, що безпосередньо задіяні в програмно-сервісному функціоналі контролюючих органів у сфері оподаткування можуть слугувати підґрунтям для активізації процесів діджитал-трансформації електронних публічних послуг, які вони надають.

Авторський підхід щодо використання технології блокчейн (blockchain) як інструменту захисту ланцюгів постачання для боротьби з незаконною торгівлею сприятиме формуванню ефективного регуляторного середовища в сфері бюджетно-податкових відносин, а також продукуватиме низку фіскальних й соціальних ефектів.

Основні висновки та рекомендації за результатами проведеного дисертаційного дослідження Марченко Л.І., в межах компетенції, будуть використані при впровадженні майбутніх процесів цифровізації у сфері удосконалення електронних сервісів податкової політики на державному та місцевому рівнях.

Заступник Міністра
цифрової трансформації України

Олександр БОРНЯКОВ

ДОКУМЕНТ СЕД МІНЦИФРИ АСКОД

Підписувач Борняков Олександр Сергійович
Сертифікат 3ED5083160DBC59B0400000A16D0500964EAD00
Дійсний з 09.11.2022 21:55:55 по 09.11.2023 21:55:55

1/11-5-M-134-23-72-2023 від 16.01.2023

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Білешька, 1 м. Тернопіль, 46003, тел.: (0352) 43-46-02
e-mail: tr.official@tax.gov.ua, сайт: www.tr.tax.gov.ua; код згідно з ЄДРПОУ ВП 44143637

від _____ 20 ____ р. № _____ На № _____ від _____ 20 ____ р.

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського
національного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
здобувачки кафедри фінансів імені С.І. Юрія
Західноукраїнського національного університету
Марченко Людмили Іванівни на тему:
«Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової
трансформації суспільства»

В дисертаційній роботі Марченко Л.І. акцентовано, що у сучасному українському реалізмі ключовим мотивом економічної політики виступає безпосередня орієнтація держави на зростання добробуту населення, пожвавлення функціонування підприємництва та малого бізнесу, посилення ринкових регуляторів у стимулюванні розвитку національної економіки, через що постала гостра необхідність удосконалення фіскальної політики, формування цілісного, узгодженого та стабільного податкового законодавства.

Заслугове на увагу авторський підхід щодо ранжування пріоритетних цілей розвитку податкової політики у тактичній та стратегічній перспективі, зокрема дисертантка наголошує на необхідності формування адекватної податкової системи, що стимулюватиме інвестиційну та інноваційну активність; вжитті заходів щодо зниження загального податкового навантаження; завершенні реформаторських ініціатив щодо уніфікації (гармонізації) податкової нормативно-правової бази; напрацюванні дієвих способів в ракурсі удосконалення (діджиталізації) процедур щодо відповідальності за недотримання бюджетно-податкового законодавства; а також активізації зусиль в напрямку спрощення механізмів адміністрування, декларування та сплати податкових платежів до бюджетів усіх рівнів.

ГУ ДПС У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
11825/6/19-00-01-01-06 від 20.10.2022

030210

Довідка виступає підтвердженням того, що надані висновки та пропозиції дисертаційного дослідження Марченко Л.І. будуть використані в практичній діяльності органів Державної податкової служби на регіональному та державному рівнях у контексті формування новітньої парадигми фіскальної політики з урахуванням імплементації цифрових технологій в адмініструванні податків.

В.о. начальника

Руслан ЦВІГУН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів наукового дослідження
здобувачки Західноукраїнського національного університету
Марченко Людмили Іванівни за темою
«Новітня парадигма фіскальної політики в умовах цифрової
трансформації суспільства»

В процесі виконання дисертаційного дослідження здобувачка Марченко Людмила Іванівна вдосконалила теоретичні, науково-практичні та методичні засади фіскальної політики в умовах цифрової трансформації соціально-економічних процесів в Україні.

Отримані результати та висновки наукової роботи, теоретичні та методологічні положення, а також практичні рекомендації використовуються у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету при викладанні таких дисциплін: «Податкова система», «Фіскальне адміністрування», «Адміністрування податків», «Податки та фіскальна політика», «Цифрові технології декларування податкових зобов'язань» для студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Перший проректор
канд. ф.-мат. наук, доцент

Микола ШИНКАРИК

Декан факультету фінансів та обліку
канд. екон. наук, доцент

Андрій КІЗИМА

Завідувач кафедри фінансів
імені С.І. Юрія
д-р екон. наук, професор

Ольга КИРИЛЕНКО

ЗНУ
№ 126-28/142 від 30.01.2023

